

బాల బోధిని
చివ్వితియ భాగం
కాన్తి కృష్ణమాచార్య

C-6870

AcNo: 34165

శ్రీ లక్ష్మీనాయగీష్ విజయతే తరావ్.

బాలబోధిని

ఏకానచత్వారింశః పాతః = ముప్పదితొమ్మిదవపాతము.

సా = ఆమె

అభిముఖం = ఎదురుగా

ఏషా = ఈమె

పరితః = చుట్టుకొని

కా = ఎవరె?

ఈవత్ = కొంచెము

సర్వా = సరిది

పరశ్వః = ఎల్లండి

ఏకా = ఒకతె

అవలెలుండి

అన్యా = మఱియొకతె

ప్రహ్వః = మొన్న

లంబ = వేలాడుట

34165

వర్తమానకాలము

మహా

భూతకాలము

ప.

వ.

బ. శ్రీ గరి

ప్ర. ల్లంబతే = లంబితే

అలంబతే = అలంబిత

మ. లంబసే = లంబధ్వే

అలంబధాః = అలంబధ్వజ

ఉ. లంబే = లంబామహే

అలంబే = అలంబామహి

నా అంగనా కన్య పుత్రికా వా, కిమర్థం గంగాసమీపే సంఘరతి వా ఇతి ఏకః స్పృహ మాం ప్రహ్వః అపృచ్ఛత్. తదా అహం ఈశత్ ఆహ్వాచ్య హేమ్యం! అహమపి తద్వృత్తాంతం సర్వం విచార్య అసంతరిం నదిష్యామి; తావత్పర్యంతం అత) వ్రద్ధి ఇతి అవదం తిత్తః సః సూపాలః గంగాతీరే ఏకస్మిన్ లతా గృహే ఈశత్పర్యంతం ఉషిత్వా, పునః అపి బహిః ఆగత్య మాం ఆహ్వాయత్. తమపరి అహం రాజసమీపం గత్వా

హే భూపాల! ఏమా మద్వచనస్య ప్రత్యక్షతరం నాయుచ్ఛత్.
కింతు అహం పునః పునః అపృచ్ఛం; తథాపి నా తూష్ణీ
అసీత్. త్వమేవ గత్వా పృచ్ఛ-ఇతి తం నృసం అవదం.
పశ్యాత్ సః నృపః తథావప అకరోత్.

పిమ్మట రాజును జూచి ఆయాఁడుది ఓరాజా! నాయూ
రుయొక్కయు నాయొక్కయు పేరు నీ కెందుకు? నీవు (నీతొం
వను) = (తవ మాగ్ధేణ) వెళ్ళుమని చెప్పెను. (ఈలోపల
= (ఏతదంతరే) ఒకదొంగ అక్కడ చెట్టుమీఁద వేలొడ్డు
చుండెను. వాఁడు ఈ ప్రాంతాన్ని దొంగిలించుకొని పోవుటకు వచ్చి
నాఁడని రాజు వానిని దండించెను. (ఇట్లుండగా) = (ఏనంశితే)
మఱియొక్కతె ఆరాజును చూచి ఈవేళ మూయింట్లో భోజ
నమును చేయుటకు నీవు రమ్మని రాజును పిల్చెను. ఒసే! నీ
పేవెఁదెవు? అని రాజు అడిగెను. అది నే నొకశూద్రునియొక్క
పేరెఁదామను అని జవాబుచెప్పెను. పిమ్మట ఓసీ నేను ఈయ
డనుగదా; మీయింట్లో ఎట్లు భోజనమును చేయుదును? నేను
మీయింటికి రాను పొమ్ము అని చెప్పెను. ఆమెయు వెళ్ళెను.

చత్వారింశః పాఠః = నలువదవపాఠము

గమనం = వెళ్ళుట	గత్వా = వెళ్ళి
ఆగమనం = వచ్చుట	ఆగత్య = వచ్చి
కరణం = చేయుట	కృత్వా = చేసి
మరణం = చచ్చుట	మృత్యా = చచ్చి
ధావనం = పరుగెత్తుట	ధావిత్యా = పరుగెత్తి
పరనం = చదువుట మొ	పఠిత్యా = చదివి మొ

జ్ఞా = తెలియుట.

జ్ఞాయతే = తెలియును, తెలియఁబడుచున్నది

అజ్ఞాయత = తెలిసెను, తెలియఁబడెను

జ్ఞాన్యతే = తెలియఁగలఁడు, తెలియఁబడఁగలఁడు

లంబిష్యతే = వేలఁడఁగలఁడు

జ్ఞాపయతి = తెలుపుచున్నాఁడు

లంబయతి = వేలఁపవే ముచున్నాఁడు

అరే బాలక! నాగదంతే మమ అంగవస్త్రం లంబయ, నోచేత్ గృహే వా లంబయ. భోబాలక! తక్రే మక్షికాః పతి వ్యంతి కింవా గత్వా పశ్యసివా నవా. కటాహే జలం అస్తిరే నోచేత్ త్వం ఝటితి తటాకం గత్వా పానీయం ఆనీయ కటా హం పూరయ. అనేకే బాంధవాః స్నానార్థం ఆగచ్ఛన్. హ్యః న క్త్రం మమ నిద్రాసమయే ఏకః ఖనకః ఆగత్య అన్నపాత్రం అధః అపాతయత్. అనంతరం ఏకః మూషకః మమ కనిష్ఠి కాం శనైః అదశత్. తత్ర ఘరట్టసమీపే ముసలం అస్తి; ఇత్థం ఆనేవ్యసి కిం? ఘరట్టః కుత్రా స్తివా మయా న జ్ఞాయతే; తవ పతనానంతరం త్వమేవ గత్వా ఆనయ ముసలం. హ్యః ప్రాశః అస్మదానరణే ఏకం శూర్పం ఆసీత్. తస్మిన్ ఏకః రక్తప్రచ్ఛః అనసత్. తం దృష్ట్వా తవ అనుజః అమారయ ద్రే, అబ్రహ్మ ణ్యం. మంథానః. కటః, ఉలూఖలం చ ఏకత్ర ఏవ సంతి. హేఅంబ! మమ చేలం జలే అపతత్; ఈషత్ శోషయిష్యసి కిం?

యువృద్ధృహే అద్య పృతః దశ నకులా అహ మపశ్యః.
తేహం మధ్యే ఏకః నకులః కుసూలే పతిత్వా ధాన్యం సర్వం
అభాదత్.

నీకు ఆడుపిల్ల లెందఱయ్యా? నాకు ఒక్కతే కూతురు.
ఆలాగా? ఎందుకురా ఆపిల్లను ఆలా బాధ పెట్టుచున్నావు?
నీ కేమి తెలియును? నిన్న నన్ను చెఱువుదగ్గర కొట్టిపది.
అయితే నరే. మొదట తమ్ముని, పాలను త్రాగించి తరువాత
పసుండఁబెట్టుము. వాఁ డెక్కడ నుండెనో నీకు తెలియునా?
చూడుచూడు ఆచెట్టుమీద వ్రేలాడుచున్నాడు. నీవు మెల్లగా
అక్కడకు వెళ్ళి వానిని తీసికొనిరమ్ము. కాని వానిని భయపెట్ట
వద్దు. లేకపోతే వాఁడు చెట్టునుండి పడును. మీకు గుఱ్ఱము
లెన్నియున్నవి, ఎద్దు లెన్ని యున్నవి? నాన్నా! మనయింట్లో
దోసవరు గున్నదా? నులకమంచముమీద కంబళి యుండెనే
ఎవఁడు తీసికొని వెళ్ళినాడు? నిన్న ఒకబల్లి మజ్జిగలో పడ్డది.
అబ్బాయిని బాగుగ మొదట చదివింపుము, వెనుక వ్రాసె
చుము. ఈరవికను ఎవరు అక్కడ వ్రేలాడ వేసినారు? తీగ
యందు పూలు బొత్తుగా లేకున్నవి.

ఏకచత్వారింశః పాతః = నలువదియొకటవపాతము.

రథ్యా = బజారురన్నా

ఏకవారం = ఒకమారు

ద్వారం = వాకిలి

ద్వీః = రెండుమారులు

గర్భగృహం = గది

త్రీః = మూడుమారులు

లేఖనం = వ్రాయట

చతుఃకృత్విః = నాలుగుమార్లు

మారణం = చంపుట

పంచకృత్వః = అయిదుమార్లు

పతనం = పడుట

లిఖత్వా = వ్రాసి

ఆలోచయతి = ఆలోచించుచున్నాడు

ఛేదయతి = కోయుచున్నాడు

విచారయతి = విచారించుచున్నాడు

నిష్పీడయతి = పిండుచున్నాడు [పిండినాడు.

వ్యచారయత్ = విచారించినాడు ; నిరపీడయత్ =

గర్భగృహే కటః అస్తి, శీఘ్ర మానయ. బహిః కేనా
రథాయాం సంతి, తాన్ అంతః ఆహ్వయ. కటే అనేకే మత్తు
ణాః సంతి, సర్వాన్ దశేయః కింవా - తన అంబా కిమర్థం
ఖనిత్రేణ ఆవరణే ఖనతి? ఘృకాం ఆనయ రే ఉర్వారుకం
ఛేదయిత్వా భక్షయామ. అరేరే శునకః తం శశం ద్రావ
యతిరే! మారయిష్యతి కింవా, కిం కరవామ? ఆవరణే పుష్పాణి
సంతిచేత్ దేవపూజార్థం శీఘ్ర మానయ. హేబాలికే! తత్ర
గోమయేన కిం కరోషి? రామః పాతం పంచకృత్వః లిఖత్వా
శతకృత్వః అపఠత్. అరే తూష్ణీం ఆలోచయసి కిం రే. ఫల
కోపరిబాలకః అస్తివా నవా విచారయ భోజనక! అనుజః మండ
పస్య అథః ననసీతం ఖాదతి, కించ క్షీరమపి పిబతి. పిబతిచేత్
పిబతు, త్వం తూష్ణీం ఏధి. మమ వస్త్రం కః నిరపీడయత్? తే
బాలకాః నిరపీడయన్. ప్రతిదినం ప్రాతఃసాయం చ దేవస్య ద్విః
సమస్కారం కురు; త్రిః సంధ్యావందనం కురు. శివరాత్రిదినే
ఏకవారం దివా వా, సత్తం వా ఫలాహారం కురుత - ద్వారే
ఖరః అస్తి; దూరం ద్రావయ.

బాణలిలో నూనెను పోయుము. వారు కొడువలితో తీగను కోసిరి. ఆబోతు నిన్న సందెవేళ మాయింటిలో పిండిని తిన్నది. గోడయందు బల్లిని పిల్లి చంపినది. గబ్బిలము గిన్నెలో నూనెను త్రాగినది. అరే అరే పాములు వెళ్లుచున్నవి; చూచినావురా! లేదు లేదు; పాములు కావు, ఉడుతలురా. అయితే తేళ్లు అని చెప్పెద వేమి? దేవుడు వాహనము మీద వచ్చుచున్నాడు. ఇవ్వేళ మీరు కంచములో అన్నమును తినుచున్నారేమి? మాయింటిలో ఆకులు లేవుగా. తలుపుదగ్గర ఆపాడు మేమి? మాయింటిలో ఇవ్వేళ సంకాశ కూరను పండిచినాము. మాయింటిలో చాలదోమలున్నవిరా. నీపడుటతర్వాత నిన్ను నేను మళ్ళీ చూడలేదు. రేపు నాకు మీ పెయ్యదూడను చూపించుము. మీ ఆవు పాలు ఇచ్చుచున్నదా? చంటిపిల్లకు గడ్జెలు లేవు. పోనిమ్ము.

ద్విచత్వారింశః పాతః = నలువదిరెండవపాతము

మల్లికా = మల్లె

అంతరి = చివరకు

కృష్ణా = కృష్ణ

ఇత స్తతః = ఇటునటు

గంగా = గంగ

నిష్పీడ్య = పిండి

గోదా = గోదావరి

ప్రసార్య = పఱచి || మొ.

గంగాలయః = గంగాళము

స్థిత్యా = ఉండి-నిలిచి

స్థితః = ఉన్నవాడు

నౌపయిత్వా = ఉంచి, నిలిపి

ప్రసారయతి = పఱచుచున్నాడు-చాచుచున్నాడు

ప్రసారయిష్యతి = పఱచగలడు చాచగలడు

ప్రసారయత్ = పఱచెను - చాచెను

ఆరోహతి = ఎక్కుచున్నాడు

ఆరోపయతి = ఎక్కించుచున్నాడు

ధరతి = కట్టుకొనుచున్నాడు - తాల్చుచున్నాడు

మల్లికాలతాయాం పుష్పాణి సమ్యక్ సంతి. తతస్థితః బాలకః కః? రామానుజాచార్యస్య పుత్రఃఖలు. గోదాసమీపం గత్వా మమ సన్తాని సమ్యక్ ధావ. కృష్ణాజలేన గంగాలయం పూరయ. కటం ప్రసారయామః మమ ఉపాధ్యాయః ఆగత్య ద్వారాత్ బహిః ఈషత్కాలం స్థిత్యా పునరపి కుత్ర వా అగచ్ఛత్ ఏతం బాలకం సంస్కృతవిద్యాం శిక్షయామః. ఖనితేణ వనే రామః ఖనతి. హేలంబ! చేలం అత్ర స్తి ధర. తే బాలకాః యుష్మత్పుత్రం వృక్షం ఆరోపయంతి పశ్యత. సః పతేత్ చేత్ కథం? అ రేవిధవ! త్వం కిమర్థం వృక్ష మారోహసి రే. మమ అంబా అనుజం గర్భగృహే మంచోపరి శాయయతి. సా అంగవా క్షీరపాత్రం అంతర్గృహే స్థాపయిత్వా స్వగృహ మగచ్ఛత్. హంజే బాలికే! మమ చోలం సమ్యక్ నిష్పేడ్య శోషయ అహం గోదాయాం న్నానం కృత్వా తత్ర సుధ్యా వందనం కృత్వా అనంతరం గృహంప్రతి ఆగమిష్యామి సః బాలకః ఇదానీం సమ్యక్ స పఠతి, అంతతిః ఖరః భవిష్యతి కింవా. పాకః ఆపీత్ చేత్ పర్ణాని ప్రసార్య బహుస్థి తాన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజనార్థ మాహ్వాను. హేజవక! బ్రాహ్మణాన్ సర్వే న్నానం కృత్వా స్వవస్తాని శోషయంతి. ఆవరణే

పర్ణాని ప్రసారయేయం వా ? త్వం మా ప్రసారయ, తేవాంబా
ప్రసారయిష్యతి. తర్హి అహం కిం కుర్యాం ? త్వం తూష్ణీం భవ.

మాపిల్లవాఁ డెక్కడ నున్నాఁడో నేటికిని తెలియదు. రేపు
తెలియఁగలదు. ఆయూరినుండి రేపు మాతమ్ముఁడు రాగలఁడు.
నవ్వవద్దురా నీయుపాధ్యాయుఁడు నిన్ను కొట్టును. ఆ ఆఁబోతు
నిన్న నాలుగుమాసలు మాయొంటికి వచ్చినది. చివర కెక్కడికి
వెళ్ళినదో నాకు తెలియదు. నాకు తెలియును. అది గడమంచె
మీద నున్నదో సకాయలను క్రిందపడవేసి పరుగెత్తినది. నేతిని
కరగించుము. మమ్మును మోసగించెద వేమి ? పంకాయలను
సరిగా తూచుము. మేము నిన్న శ్రీశైలమును ఎక్కినాము.
కొండ మిక్కిలి ఎత్తుగా నున్నది. కాని కొండమీద చాలఁచెట్లు
లేవు. (నీవువ్రాసినతర్వాత) = (త్వల్లేఖనానంతరం) మాయొంటి
కొకమారు రాఁగలవా ? మాయొంటిని చుట్టుకొని మల్లెతీగ
లున్నవి. ఉపాధ్యాయుఁ డనఁగా ఎవఁడు ? ఆపిల్లలు మంచినీటి
సంతయు చెఱచుచున్నారు. మీచెల్లెలిదగ్గర పాలు లేదు; అందు
వలన చంటిపిల్లవాఁడు చెడిపోవుచున్నాడు. వెన్న కరఁగినదో
లేదో చూపించుము. బెండచెట్టుదగ్గర నున్న మనుష్యు డెవఁడు ?
వాఁడు దొంగవలె నున్నాఁడయ్య. నా కెందుకు నే నిక్కడ
నుండను. చెఱువుయొక్క ఒడ్డుమీద ఒక ఆఁబోతు అడ్డుముగా
పరుగెత్తుచున్నది. దానిని చూచి మాఅక్క భయపడినది. నీవు
వెళ్ళి దానిని కొంచెము కొట్టఁగలవా ?

(-9)

ద్వి తీ య భా గ :

౩

త్రిచత్వారింశః పాఠః = నలువదిమూడవపాఠము.

స్రీపాఠం = పఠచుట	ధృత్వా = కట్టుకొని, ధరించి
ఆరోహణం = ఎక్కుట	ఆలోచ్య = ఆలోచించి
ఆరోపణ = ఎక్కించుట	విచార్య = విచారించి
అవరోహణం = దిగుట	చేదయిత్వా = కోసి మొ
అవరోపణ = దిపుట	ఆరుహ్య = ఎక్కి
ధరణం = కట్టుకొనుట	మొ ఆరోచ్య = ఎక్కించి

తిష్ఠతి = ఉన్నాడు. నిల్చున్నాడు

స్థాస్యతి = ఉండగలడు-నిల్వగలడు

స్థాపయతి = ఉంచున్నాడు

ఉత్థాపయతి = లేపించుచున్నాడు.

ఉదస్థాపయత్ = లేపించెను

స్థాపయిష్యతి = ఉంచగలడు

బాలకాః పృథ్వా ఆరుహ్య ఫలాని పఠ్ఞాని చ చేదయన్తి. అద్య భోజనార్థం కేకే ఆగమిష్యంతి వా సమ్యక్ ఆలోచ్య పాకం కారయ, నోచేత్ స్వర్థః భవిష్యతి. సర్వే మేషాః పర్వతాత్ అప రుహ్య గృహం ఆగచ్ఛంతి. యుష్మాకం బహుభా వ్యః సాయం కాలే అస్మాకం ద్వారే ఈషత్కాలవర్యంతం స్థిత్యా అసంతరం కుత్రివా అచలత్. తేషాం అవరోహణపర్యంతం త్వం అత్రైవ తిష్ఠ. బత బాలకః పృథ్వాత్ అపత్రదే, తం ఉత్థాపయరే. తాత! మాం శనైః మంచ మారోపయిష్యసి కిం? తే గ్రాహ్మణాః కట ప్రసారణానంతం అంతః ఆగమిష్యంతి. చోష్యే ఈషత్ లవణం

స్థాపయ. తైలపాత్రం ఘృతపాత్రంచ శిశ్యే కే అస్థాపయన్? కిం
వా, మయా సజ్జాయతే. మండపే ఏకా లతా లంబతే పశ్య. సా
కా లతా? తత్ర నృశ్చికః అస్తి. త్వం గత్వా శీఘ్రం మారయ;
నోచేత్ బాలకం దశేత్. సవనీతం ద్రావయిత్వా ఘృతం
కురుత. అస్మదావరణే వార్తాకాని సంతి చేత్, శాకార్థం ఆన
యత. చోష్య ఉర్వారుకం దార్వికాఫలం చ పాతయత. శీఘ్ర
వాసస్య ఫలః పాతార్థం అద్య ఆగమిష్యతి వా సవా విచార్య
పద. అనుజాం డోలాయాం కే అశాయయన్?

ఓన్నరాత్రి) మీయింట్లో నున్నవా రెవరు? మొన్న మీ
దొడ్డిలోనికి నాలుగుమార్లు దొంగలు వచ్చినారట. నాలుగు
మార్లు కాదుగాని రెండుమారులో మూడుమారులో వచ్చి
నారు. చాలదా యేమి? ఏమయినను ఎత్తుకొని పోయినారా?
మానాన్నగారి అంగసన్నాలను దొంగిలించిరి. (పోనీలే = గచ్చ
తు నామ) ఇంతవరకు బాగుగానే యుండెను. నేను వచ్చునరకు
నీ విక్కడ నిలువఁగలవా? ఆలాగే యుందునుగాని, మీరు వెళ్ళి
రండు. ఓనాయనా! మీఅమ్మను పిలుపుము. బొత్తుగా
రామాయణమును చదువవేమిరా-చదువుచున్నాను నాయనా!
నేను చదువలేదని ఎవరు చెప్పినారు? ఎఁడు చెప్పిన కేమిగాని
నీవు పుస్తకమును చూచుచున్నావురా? చూచుట లేదుగాని
చదువుచున్నానని చెప్పితినిగా. బాగుగానే యున్నది. చూచు
చున్నాఁడు కాఁడట చదువుచున్నాఁడట. పోనీ నాయనా!
తమ్ముని అడుగుము. ఆలాగే అడుగుదునుగాని తమ్ముని పిలు

ప్రము. పిలిచినాను. ఏమిరా పిల్లవాడా! అన్నయ్య ఇవ్వేళ పొద్దున మొడలుకొని యేమిచేయుచున్నాడరా, నిజముగా చెప్పుము. అన్నయ్య నడిగి చెప్పుదానా నాయనా! అన్నయ్యను అడుగవద్దు నీవే చెప్పుము. అన్నయ్య మనదొడ్లో గడ్డపాటతో త్రవ్వచున్నాడయ్యా!

చతుశ్చత్వారింశః పాతః = నలువదినాల్గవపాతము.

ఆలోచనం = ఆలోచించుట	ఉత్తాయ = లేచి
విచారణం = విచారించుట	ఉత్థాప్య = లేపించి
ఉత్థానం = లేచుట	యథేష్టం = ఇష్టమువచ్చినట్లు
ఉత్థాపనం = లేపించుట	యత్రోక్తవా = ఎక్కడనో

[ఒకచోట

మాతృలః = మేనమామ	పురుషమాత్రం = నిలివెడు
పంకః = బురద	ఉత్థాయం = లేవక - లేచుటకు
ఉత్తిష్ఠతి = లేచుచున్నాడు	అవరోహతి = దిగుచున్నాడు
ఉత్థాస్యతి = వేలగలడు	అవరోపయతి = దింపుచున్నాడు.
ఉదతిష్ఠత్ = లేచెను	అవరోక్ష్యతి = దిగగలడు.

భోమాతృల ! బాలకాః సర్వేషాం మంచేభ్యః ఉదతిష్ఠత్ ;
 తాన్ సర్వాన్ అంతి రానీయ భోజనం కారయిత్వా అనంతరం
 రామాయణం పాఠయ. కిమర్థం తే ఏకవారం ఘంటాం నాదయ
 (తేషాం = తపస) ఆగత్య స్వస్వకార్యాణి కుర్యుః. ఏషః స్తనపః
 తతః ఉత్థాయం నాలం, త్వం గత్వా త ముత్థాప్య క్షీరం పాయయ.
 క్షీరం కిమర్థం, ఈష దన్న మేష ఖాదయిష్యామి; అన్నప్రాశనం

అభవత్తులు? తత్ర యూయం సర్వే కి మాలోచయథ. స కిమపి, రామాయ కన్యాం దాతుం కేవా ఆగచ్ఛన్. తం సమాచారం విచారయామః విచారణానంతరం మద్భ్రహం ఆగత్య తం వృత్తాంతం మాంప్రతి వదిష్యథ కిం? తిథ్ఘన వదిష్యామః. రామస్య ఉద్యోగః నా స్తి, మాస్యం ఈషదపి నా స్తి; కింతు బాలకః యోగ్యః, శాంతః, సుందరిః; పారశాలాయాం చతుర్థ కత్యూం పఠతి. అరే సంస్కృతభాషామపి పఠతి కిం? తస్య జనకః సంస్కృతవిద్యాం హూణవిద్యాం చ శిక్షయతి. కథం పాఠయతి రే, తస్య ధనం నా స్తిభిలు. చేత్ కిం; భిక్షాటనం కృత్వా భాషా ద్వయం పఠయతి. బాధం వివాహనిశ్చయః అభవ త్కిం? నాభవత్. కుతిః? ఏతాపత్పర్యంతం నాభవత్, శ్వః కిం భవిష్యతి వా. మమ మంచే బాలకాః పఠిత్వా దౌష్ట్యం కుర్వంతి. తిం మంచం యత్ర కుత్ర వా స్థాపయిత్వా తాం దండయ. అస్మద్వత్త్రం పంకే అపఠత్; సమ్యక్ధావత.

మాబాణలిని ఎవరో బావిలో పడవేసినారు. మీగో విలో ఎంతనీరున్నది? అబ్బో నిలివెడు నీరున్నది. నీవు బావిలో దిగిగలవా? నేను దిగిజాలను. మీరలోచన మయిసతరువారే నేను పిల్చుచున్నానని మాఅబ్బాయిని పిలుపుడు. మీయింట్లో చాలదోమ లున్నవండీ. ఈపిల్లవానిని గుట్టిముపైన నెక్కించి ఆలా తీసికొనివెళ్ళుము; లేకపోతే వీడిక్కడ అల్లరిని చేయగలడు. మంచముమీద దిండున్నదా లేదా? అరే ఆబోతు ఇట్టమువచ్చినట్లు మనుష్యులను తఱుముచున్నదిగాని రోకటితో

దానిని కొట్టుము. అయ్యో. చూచితినా ఆ ఆజ్ఞాను బురదలోఁ బడినది. అయితే కొట్టనద్దు పిల్లవానిని తొట్ల వెక్కించుము. ఉట్టిమీదనుండి నేతిగిన్నెను దింపుము. నంట అంతయును అయినది. ఇకమీద ఆలస్యము లేదు. అక్కడ నున్న అందరిని భోజనముకొఱకు పిలిచి నీవుకూడ న్నానముకొఱకు చెఱువునకు పొమ్మ. త్వరగా లేచి పోరా ఎందుకు జాగుచేయుదువు? నీవు లేచిన తరువాత నేనుకూడ న్నానముకొఱకు లేవఁగలను. నీ నాల్గవతిమ్ముఁడు బడికి పోవుట లేదటే? అప్పుడే చదువు అయినదా? నే (నెన్నిమార్లు = కతికృత్విః) చెప్పమను? ఎక్కడెక్కడికో వెళ్ళఁగలఁడు. ఏమేమో చేయఁగలఁడు, (వానియిష్టమే యిష్టము = తస్య ఇష్టమే వేష్టం) నే నేమి చేయఁ జాలుమను? నా కెందుకు, మీ కెందుకు?

పంచవత్సారింశః పాతః = నలువదియైదవపాతము.

(సవేశః = ప్ర)వేశించుట	దత్వా = ఇచ్చి
ప్ర)వేశనం = ప్ర)వేశ పెట్టుట	దాతుం = ఇచ్చుటకు
దానం = ఇచ్చుట	ధర్తుం = ధరించుటకు
దాపనం = ఇప్పించుట	(ప్రవిశ్య = ప్ర)వేశించి
నామర్థ్యం = శక్తి	(ప్రవేశ్య = ప్ర)వేశ పెట్టి
తండులాః = బియ్యము	యథాకథంవా = ఎటులనో
పెటికా = పెట్టె	(ఒకటుల

ప్ర)విశతి = ప్ర)వేశించుచున్నాఁడు

ప్ర)విశత్ = ప్ర)వేశించినాఁడు

ప్రవేశ్యతి = ప్రవేశింపఁగలఁడు

ప్రవేశయతి = ప్రవేశపెట్టుచున్నాఁడు

ప్రవేశయత్ = ప్రవేశపెట్టినాఁడు

ప్రవేశయిష్యతి = ప్రవేశపెట్టఁగలఁడు

రామస్య వివాహః ఆసీత్త్యు. గృహప్రవేశః కదా అథ వదే? ఇత్-ఁపి నాథవత్. శ్వోవా పశ్వోవా భవిష్యతి. రామస్య వివాహార్థం గమనసమయే ఏకః మార్గాలః అభియిఖం ఆగచ్ఛత్. కన్యాదానం కః అకరోత్? శ్రీవివాహః గ్రామీ నాస్తిఖలు? మమానుజేన అకారయత్. మమ ఉత్థాతుమపి నామర్థ్యం నాస్తి. త్వం శుభ్రనిస్త్రం ధృత్వా దేవతార్చనం కుర్యాః కిం? తిక్తైవ కరిష్యామి. యుష్మద్దేవపేటికాయాం విగ్రహః న సంతి ఖలు? దేవపూజాం కథం కుర్యాం? ఏకం విగ్రహం పేటికాయాం ప్రవేశయ ప్రథమం, అనంతరం ఘంటాం నాదయ. తిక్తైవ. భో ఆచార్య! దేవపేటికాయాం ఇతి పూర్వమేవ ఏకః విగ్రహః అస్తి పత్య. అరే ఏతస్మింరే మూషకః కథం ప్రావిశదే దేవపేటికాయాం? కేన జ్ఞాయతే. ఏకః బ్రాహ్మణః ద్వారే తిష్ఠతి, తం యథాకథం వా అంతః ప్రవేశ్య తిం పృచ్ఛ. తస్య సమీపే దేవపేటికా అస్తి కిం వా. దేవతార్చనేన కిం ప్రయోజనం? ప్రథమం గృహే తండులూ ఏవ న సంతి. బ్రాహ్మణశ్చ ఆగత్య కిం కరిష్యతి? ప్రహ్వః రాజమహేంద్రపురే దశ తస్కరాః ఏకస్య బ్రాహ్మణశ్చ గృహే ప్రవిశ్య, సర్వం ధనం అచోరయన్ - ఇతి ఆగ్రధుతి)

కాయాం అలిఖ్య. పాకపాత్రాణి ప్రథమం చుక్రేణ ధావి
త్వా పశ్చాత్ గోమయేన శోధయ. తవ అంబా న్ననార్థం
అగచ్ఛత్. ఏతావత్పర్యంతం స్నానం కృత్వా న్యాయత్. సా
పాకగృహే ప్రవేశ్యతి. పాత్రాణి సర్వాణి ఆసీయ అత్ర
న్ధాపయ. త్వం తూష్టిం తిష్ఠ, అహం సర్వం కరిష్యామి.

నాచెంబు బురదలో పడినదిగాని, కొంచెము కడుగుదూ
నాయనా! ఎందుకు ఎడినది మామా! నీచెంబు? నేను వెలు
పలికి వెళ్ళినాను. అక్కడ నన్నొక పంది తరిమినది. అందువల్ల
నే నాపందిని చెంబుతో కొట్టినాను. పంది పాటిగోయినది
చెంబు బురదలో పడినది. నిన్న మీ ఉపాధ్యాయుడు
గ్రామాంతరిమునుండి వచ్చినాడటగా, ఆయనను ఎక్కడ
ప్రవేశపెట్టినావు? నిన్న సంధ్యవఱకును సత్రములోనే ఉండెను;
ఇవ్వేళ మాయింట్లో ప్రవేశపెట్టుదును. మొదట సత్రములో
నెను ప్రవేశపెట్టిరి? ఆయనే ప్రవేశించినాడు. ఆయన గుఱ్ఱము
మీద వచ్చినాడా (లేక = నోచేత్) ఊరకయే వచ్చినాడా?
మొదట గుఱ్ఱము నెక్కి కొంత దూరము వచ్చినాడట;
అప్పుడు సంధ్యాకాల మయినవట; ఇంతలో గుఱ్ఱమును
అక్కడ నొక చెట్టునగ్గర నుంచి చెరువునకు సంధ్యానందనానికి
వెళ్ళినాడట; అప్పు డాగుఱ్ఱము దేవుని పెట్టెను క్రింద పడవేసి
పాటిగోయినదని ఆయన నాకు చెప్పినాడు. అది యోతవరకు
నిజమో నాకు తెలియదు. అది ముంగిరూ, యెలుకా,
లేక పందికొక్కా కొంచెము చూడు. చూచినానమ్మోయి,

అది యేదియు కాదు; కుక్క! కుక్క! అయ్యో దేవునింట్లోనికి
కుక్క యెట్లు చొరబడ్డదిరా? అది చొరబడలేదు. మీ
శిష్యుడు తెచ్చినాడట. వాని కేమి వచ్చినదిరా నాయనా!
ఏమో పోనిమ్ము.

షట్పత్వారింశః పాఠః = నలువదియాఱవ పాఠము

ఆపణః = అంగడి

ఉపవిశ్య = కూర్చుండి

గుడం = బెల్లము

ఉపవేశ్య = కూర్చుండఁ బెట్టి

పదార్థః = వస్తువు

యానజ్ఞేనం = బ్రతికినంతవరకు

జీరకః = జీలకర్ర

ఉపవేష్టుం = కూర్చుండుటకు

మాషాః = మినుములు

ఉపవేశయిం = కూర్చుండఁ

అపూషః = అప్పము

[బెట్టుటకు]

సమర్థః = చాలినవాఁడు

యథావిధి = లోపము లేకుండ

ఉపవిశతి = కూర్చుండుచున్నాఁడు

ఉపవేశ్యతి = కూర్చుండఁగలఁడు

ఉపావిశత్ = కూర్చుండెను

ఉపవేశయతి = కూర్చుండఁబెట్టుచున్నాఁడు

ఉపవేశయిష్యతి = కూర్చుండఁబెట్టఁగలఁడు

ఉపావేశయత్ = కూర్చుండఁబెట్టెను

శోధయతి = శుద్ధిచేయుచున్నాఁడు

ఆపణం గత్వా సర్వాన్ పదార్థాన్ ఏకవాసే వా
నయ, పునఃపున స్మరేత్. తత్తే ఉపవిశ్య సంధ్యావందనం
కరోతి కః, త్వయాజ్ఞాయతే కిం? సః బాలకః తటాకతః త్వాష్ట్రే

ధావతి, తం ఆనీయ గృహే ఏకత్ర ఉపవేశయితుం త్వం ఏకః
 ఏన సమర్థః; నాన్యః. యావజ్జీవం అస్మత్సంఘేషు మత్త్రణాః
 వసంతి ఏవ. శిష్యాః సర్వేపి ప్రత్యహం సంభ్యానందనం
 యథావిధి కుర్వంశ్యేవ. త్వ మేక ఏన సమ్యక్ న కరోషి.
 మాషాన్ ఆనేష్యామి కింతు, త్వదంబయా అపూషాన్ కార
 యిష్యసి కిం? క్షీరే ఈషద్గుడం పాతయోచేత్. మధురం భవేత్.
 సః మర్కటః అత్రాగత్య అస్మద్ద్వారే ఉపవేష్టుం స్థలం పశ్యతి.
 యూయం అత్ర ఉపవిశత, ఏకం సమాచారం నదిష్యామి. కిం
 సమాచారః ఇతిచేత్, సర్వే బ్రాహ్మణాః దేవాలయే ఉపావి
 శత్. ఏకః హరిదాసుః చెన్నపత్తనాత్ ఆగత్య తత్ర హరికథాం
 కథయతికిల, తదర్థం బహుజనాః ఆగచ్ఛన్. అరే త్వంగత్వావకై
 కం సమ్యక్ ఉపవేశయ. భోబ్రాహ్మణాః! శీఘ్ర మత్ర ఉప
 విశత. అత్ర కటాః న సంశి; కథం ఉపవిశేమ? అథః సర్వత్ర
 స్థలం సమ్యక్ నాస్తి. ప్రథమతః స్థలం శోధయిత్వా తదుపరి
 కటాః ప్రసారయతి; తేషు పయం ఉపవిశామ. నృసః ఆగత్య
 సర్వాన్ ఉపవేశయిష్యతి; తావత్సర్వగతం బహిస్తిష్ఠామ;
 ఉత్తిష్ఠత. అరే అన్యైకః ఉపవేశయిష్యతిరే; వయసేఽను
 కూలస్థశ్చ ఉపవేక్ష్యామః. నృసః బహుజనాన్ ఉపావేశయత్.
 అరే పశ్య హరిదాసుః సమ్యక్ హాసయిష్యతి రే.

నే నొకనాఁడు మార్కపురగ్రామమునందు ఒక సత్ర
 ములో ప్రవేశించితిని. అక్కడ నొక బ్రాహ్మణబాలుఁడు నన్ను
 చూచుటకు వచ్చెను. వానికి ఉపనయనము అయినది. కంఠము
 నందు యజ్ఞోపవీతము వేలఁచుచున్నది. ఆపిల్లవాఁడు బహు

యోగ్యుడువలె నుండెను. అతడు నాకు సమస్కారమును చేసి అయ్యూ! మీ యూరేది అని నన్నడిగెను. అరే అబ్బాయి! మాయూరిపేరు నీకెందుకని నేను వానిని అడిగితిని. 'ఎందుకును లేదు ; మీరు పండితులువలె నున్నారు గాన నేను మీదగ్గర విద్యను చదువుకొనుటకు వచ్చినాను ; మీరు నాకు సంస్కృతమును నేర్పుదురా' అని నన్ను అడిగెను. వానియొక్క మాటలు = (సచనాని), నన్ను మిక్కిలి సంతోషపెట్టినవి. పిమ్మట నేను 'నాయనా! నీవు మొదట ఆంధ్రభాషను చదివినావా' అని అడిగితిని. 'మాతండ్రి నన్ను ఆంధ్రభాషను బాగుగనే చదివించినాడు—మీరు నాకు సంస్కృతభాషను నేర్పుడు' అని చెప్పెను. సరేకాని 'నీవు ఆంధ్రభాషను చదివినయెడల ఏమేమిపుస్తకములు చదివినా'వని అడిగితిని. 'నేను ఆంధ్రభారతమును భాగవతమును మనుచరిత్రను వసుచరిత్రను ఇంకను చాల గ్రంథములను చదివితినని చెప్పి కొన్ని పద్యములను చదివెను.

సప్తచత్వారింశః పాఠః = నలువదియేడవపాఠము.

స్థలం = చోటు

సమాచారః
సృత్తాంతః } = సంగతి

హరిదాసుః = హరిదాసుడు

కథా = కథ

శోధనం = శుద్ధిచేయుట

కథనం = చెప్పట

ప్రథమతః = ముందుగా, మొదటి

శోధయిత్వా = శుద్ధిచేసి [నుండి

శోధయిత్వం = శుద్ధిచేయుటకు

కథయిత్వా = చెప్పి

జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని

జ్ఞాపయిత్వా = తెలిపి

కథయతి = చెప్పుచున్నాడు

ఆజ్ఞాపయతి = ఆజ్ఞాపించుచున్నాడు

విజ్ఞాపయతి = మనవిచేసికొనుచున్నాడు

స్వజ్ఞాపయత్ = మనవిచేసికొనెను

ఆజ్ఞాప్య = ఆజ్ఞాపించి విజ్ఞాప్య = మనవిచేసికొని

హంజే! ఝటితి స్థలం శోధయ. అహం స్నానం కృత్వా
ఇదానీ మేన ఆగమిష్యామి. యూయం సర్వే శీఘ్రం భోజనం
కురుతి. అద్య న క్తం అస్మద్గృహే హరికథా భవిష్యతి. ఏతద్వృ
త్తాంతం రామాయ కః అకథయత్? సః ఏన హరిదాససమీపం
ప్రాతర్గత్వా సర్వం సమాచారం జ్ఞాత్వా ఆగచ్ఛత్. దాసశ్చ
కథాకథనే అతీవ సామర్థ్యం అస్తి భోః. కథాకథనాసం
తరం సః క్షీరం పాశ్యతి. అస్తివా నవా క్షీరం గృహే? నో
చేత్, అస్మచ్ఛిష్యం క్షీర మానేతిం ఆజ్ఞాపయ. బహుజనాః
ఆగమిష్యంతి. అస్మాకం గృహే స్థలం నాలం కింవా. పార్శ్వే
వాసుదేవాచార్యశ్చ గృహం అస్తిఖలు. కుడ్యే ద్వారం కృత్వా
తత్ప్రాప్తి కటాః ప్రసార్య జనా నుపవేశయిష్యామః. యథా
కథంవా భవతు. హరికథా కింవా భవిష్యత్సేవ. అరే సుబ్ర
హ్మణ్య! స్మృతసమీపం గత్వా - 'భోస్మృత! అస్మదుపాధ్యాయ
గృహే అద్యన క్తం హరికథా భవిష్యతి; యూయమపి ఆగచ్ఛత'
ఇతి విజ్ఞాప్య ఆగమిష్యసి కిం? స్మృగృహద్వారే ఏకః శున
కః అస్తి సః మదుపరి పతే త్కింవా, అహం న గమిష్యామి.
మాస్తు మాస్తు. సీతారామః ప్రాతరేన స్మృతసమీపం గత్వా

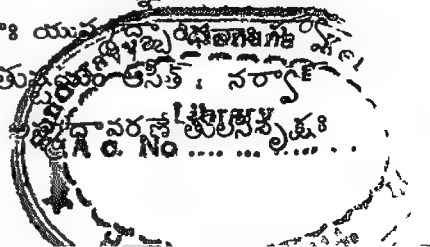
సర్వస్వత్తాంతం వ్యజ్ఞాయపత్. అస్మద్భ్రామం పరితః గోదా
అస్తి. తతిః అస్మాకం న్నానార్థం ఆనుకూల్య మస్తి. సత్యం.

మీ రీవేళ నాయంకాలమునరకు మాయింట్లో నుండ
వలయును. రేపుప్రార్థన మొదలుకొని దేవునికి పెండ్లి కాంగ
లదు. నీ వెందుకు భయపడుచున్నావు? మాఅక్కయ్యను
మేనమామయింటికి దీసికొని వెళ్ళుటకు ఎవరును లేరు. ఎట్ల
గునో అని భయపడుచున్నాను. లేకపోయిన నేమి, నీవే తీసి
కొనివెళ్ళుము. పిల్ల లందఱు నెక్కడ కూర్చుండి భోజనమును
చేయుచున్నారు? ఇంట్లో బియ్యము లేవుగాని, అంగడికి వెళ్ళి
తీసికొనిరమ్ము. జీలకఱ్ఱకూడ లేదంటె తెత్తునా. నన్నడిగదవేమి?
మీఅమ్మ తెమ్మనినయెడల తెమ్ము. మీఅమ్మ యిక్కడ లేదు.
శేషాచార్యులగారియింట్లో కూర్చున్నది. అక్కడ నేమి చేయు
చున్నది? అక్కడ అప్పములను చేయుచున్నది. మనయింట్లో
మినుములున్న వా యేమి? నిన్న నేను తెచ్చితినిగా. అంగడిలో
బెల్లము నెట్టిచ్చుచున్నారు? ఏమో నే నడుగలేదు. రేపు కను
గొనెదను-(విచారించును.) మొన్న నీ కెదురుగా నెవరో మీ
యింట్లో కూర్చున్నారే వారెవరు? నా భార్యయొక్క మేన
మామలు వారి దేయూరు? ఇక్కడే తెనాలి. తెనాలిలో వాత
శాల సాగుచున్నదా? చక్కగనే నాగుచున్నది. వాతశాలలో
నెండఱు పిల్లలున్నారా? చాలామంది పిల్లలున్నారు. అందఱును
బ్రాహ్మణులేనా, ఇతరులుకూడ నున్నారా? ఇతరులు చాల
మంది లేరు. అలాగా!

అష్టచత్వారింశః పాతః = నలువదియెనిమిదవపాతము

అవకాశః = వీలు	సమావేశయితం = చేర్చుటకు
ఆజ్ఞాసనం = ఆజ్ఞాపించుట	రూఢ్యా = మొలిచి
విజ్ఞాసనం = మనవిచేయుట	సమావిశతి = చేరుచున్నాడు
సమావేశః = చేరుట	సమావేశ్యతి = చేరగలడు
సమావేశనం = చేర్చుట	సమావేశయతి = చేర్చు
హస్తః = చేయి	[చున్నాడు
ఆజ్ఞాప్య = ఆజ్ఞాపించి	సమావేశయివ్యతి = చేర్చు
విజ్ఞాప్య = మనవిచేసి	[గలడు
సమావిశ్య = చేరి	సమావిశత్ = చేరెను
సమావేశ్య = చేర్చి	సమావేశయత్ = చేర్చెను
సమావేశ్ఠం = చేరుటకు	రోహతి = మొలుచుచున్నది.

యష్టద్వైధృపే ఉపవేష్టం మమ ఈషదపి అవకాశః
నాస్తి - కుత ఇతిచేత్, అష్టద్వైధృపే మమానుజస్య వివాహః
భవతి. తదర్థం అహం స్రజిగృహం గత్వా సర్వాన్ బాంధవాన్
భోజనార్థం ఆహ్వాయేయం; యాయమ వ్యాగచ్ఛత. శీఘ్ర
మేన భవిష్యతి కిం? తథై వాగమిష్యామి. సర్వసమావేశానం
తరం పునర ప్యేకవారం మాం ఆహ్వాన్యసి కిం? తవహ స్తేకిమస్తి
దర్శయ. కిమపి నాస్తి. పాకం కర్తుం కా ఆజ్ఞాసయః? బహు
జనాః సంతి; గ్రామాంతరేషు స్థితాః యవ్యసైన్యైర్బంధితాః
సమావిశత్ కిం? సమావిశ్య దినచతుర్థమితి, సర్వా
సమావేశయితం త్వమేవ సమర్థః.

నా స్త్రీరే, కతికృత్వః అపి సరోహతి. దేవపూజార్థం తులసీదళాని నసంతి. ప్రతిదినం కన్య గృహం గచ్ఛేయం? అస్మద్గృహే అనేక పృథ్వాఃసంతి. ఏక మానీయ వునరపి రోపయిష్యామి శ్వః డాన్యసి కిం? శ్వః శుక్రవాసరః; పర్వశః ఆగచ్ఛ ఆగమనసమయే ఏకం ఖనిత్రమప్యాయు. శాకాని ఛేదయత, ఆలస్యంమాధవతః. ఇదానీ మేవ దశఘంటాః అథవత్. ముహూర్తకాలః సమీప మాగచ్ఛతి-తాత! మార్జారః యథా అభిముఖం నాగచ్ఛతి తథా జాగ్రత్తయా తిష్ఠ. పురోహితాః కిం కుర్వంతి? న్నానం కృత్వా నస్త్రాణి శోషయంతి. తాన్ శీఘ్ర మానయ.

నా కేమియును తెలియదు. ఎవరెవరిని పిల్చుకొందురో మీరేనెల్లీ పిలుపుడు. మీమేనమామకు ఉత్తరమువ్రాసినావా? ఇంకను చేరలేదేమి? ఆయన కేపుప్రొద్దన మనయింటికి చేరగలడు. నీవు కొంచెము నాతో కూడ అంగడికి వచ్చెదవా? నరే వత్తును పదండి. చాలమంది భోజనమునకు వత్తురేమో కదా, వారి నందరిని ఎక్కడ కూర్చుండబెట్టగలవు? మీకెందుకండీ, అంతయు మీకేనా? నేనెక్కడనో ఒకచోట కూర్చుండబెట్టగలను. మీ రూరకుండుడు. చంటిపిల్లవాండు? రస్తాయందున్నారు. లోపలికి తీసికొనిరమ్ము. పాలుత్రాగించుము. మంగళ సూత్రమును తీసికొనివచ్చుటకు మీయమ్మతోకూడ నెవరెవరు వెళ్ళినారు? మాఅక్కయ్య, చెల్లెలు, రామాచార్యులగారి పొద్దున్ను వెళ్ళినారు. నీవు కొంచెమునే పిక్కడ నుండి అంజితని అక్కడకు పోయిచూపుండబెట్టుము. చూడు చూడు పిల్లవాండ్రు! బేలమును తెచ్చికొని యెట్లుతినుచున్నారో? వాండ్రను

కొంచెము జెదరింపుము. ఆమె యెననిభార్యయో నీకు తెలియునా? మా గురువుగారిభార్య. లోనికి ప్రవేశపెట్టి మీ అమ్మతోచెప్పుము. ఓ ఆచార్యులగారూ! ఒకమనవి ఉన్నదిగాని యిట్లురండు. (ఇదుగో=ఏపోస్తి) నచ్చినాను చెప్పుడు. ముహూర్తకాల మెన్నిగంటలతరువాత? రాత్రియేమిదిగంటలకు పైన. అయితే సరే, ఇంకను చాల అవకాశ మున్నది.

ఏకోనపంచాశః పాతః = నలువదితొమ్మిదవపాతము.

స్త్రీలింగము = తత్ శబ్దము

స్త్రీలింగము = ఏతత్ శబ్దము

నా = ఆమె

ఏమా = ఈమె

ఏ. బ.

ఏ. బ.

ప్ర. సా - తాః

ఏమా - ఏతాః

ద్వి. తాం - తాః

ఏతాం - ఏతాః

త్వ. తయా - తాభిః

ఏతయా - ఏతాభిః

చ. తస్యై - తాభ్యః

ఏతస్యై - ఏతాభ్యః

పం. తన్యాః - తాభ్యః

ఏతన్యాః - ఏతాభ్యః

ష. తస్యాః - తాసాం

ఏతస్యాః - ఏతానాం

స. తస్యాం - తాసు

ఏతస్యాం - ఏతాసు

ఇటులే 'సర్వా-అన్యా-యా-కా-స్వా-ఏకా'-శబ్దములును.

'ఏకా' శబ్దమునకు ఏకవచనమేకాని బహువచనము లేదు.

జాగ్రత్త = జాగ్రత్త

మధుర = తీయనీది

పురోహితః = పురోహితుడు

ఆప్తుః = పుల్లనిది

కగ్మేణ = నరుసగా

తిక్తః = చేదు

ఆగామి = రాజోవు

గతి = కడచిన లేక వెళ్ళిన

రిమణీయః = చక్కనివాడు

కృమశః = నరుసగా (వాడు)

ఆశీరాద్యర్థకము

విధ్యర్థకము

ఏ.

బ.

ఏ.

బ.

ప్ర. లంబతాం-లంబంతాం

ప్ర. లంబేత - లంబేర

మ. లంబస్వ-లంబధ్వం

మ. లంబేధాః - లంబేధ్వం

ఉ. లంబై-లంబామహే

ఉ. లంబేయ - లంబేమహే

గతిదినే న క్తం శివాలయే చోరాః స్రవిశ్య దేవస్య ఆభరణాని సర్వాణి అపి అచోరయన్ కిల. తతః త్వం ప్రతిదినం వక్తం జాగ్రత్తయా వస. తస్యాః పుత్రాః రాజమహేంద్రనరే సహా విద్యాం పఠంతి. తద్ధర్మం నా ఏతత్ గ్రామాత్ ఉత్థాయ పుత్రి సమీపవన వసతి. చోరాణాం చోరయితం అస్మద్గృహే కిం ధన మస్తి? యస్మాకం గృహేషు నకులః సంతి రే. ఇతే పూర్వం నకులః వా మూషకః వా అస్మద్గృహే ఏకోపి నాస్తి. ఇదానీం కృమేణ యుష్మద్ గృహాత్ ప్రిశంతి. తక్ష్మి ఆఘం అస్తి. సః బాలకః అతీవ రమణీయః. ఏషా కన్యా పుత్రికావా మయా సజ్జాయతే. యుష్మత్కృపే జలం మధురం అస్తి. నాగదంతం హస్తేన ధృత్వా లంబస్వ. ఆగామిసోమ వాసరే మమ కుమారస్య ఉపనయనం భవిష్యతి; పురో హితుః మహూర్తం అన్తాపయత్. ఏతత్ ఫలాని తిక్తాని సంతి, మాఖాద. ఏషా మమ అంబా. నా అన్యః తవ భార్య కుత్రాసీత్? మాత్రైలగృహే వివాహం అగచ్ఛత్. పుత్ర కదా ఆగమిష్యతి? దశదినేభ్యః ఆగమిష్యతి. నయం సర్వే

శ్వః ప్రాతః కృష్ణాన్నానార్థం గమిష్యామః; యూయమపి అస్మాభిసాకం ఆగమిష్యథ కిం? అన్మాకం ఆగంతుం అవకాశః నాస్తి. యూయం గచ్ఛత. శ్వః పుశ్వశ్చ గృహే కించి త్కార్య మస్తి. తథాచేత్ మాన్తు

ఇందాక ఆలా వెళ్ళివచ్చివాఁ డెవఁడు? నిన్న నొక కుక్క నేకలను తఱిమివది. ఆకుక్కను నేను రోకటితో కొట్టిసానుగాని, కుక్క పాటిపోయినది తరువాత మీమామ గారియింట్లో నున్న ఒక యెద్దుచు కఱచి చివర కాకుక్క కృమముగా తనచోటునకు వచ్చెను. రేపు మీ రందఱును రామయ్యయింట్లో చేరుదురుగదా! అప్పుడు నన్ను కూడ పిలుపుఁడు, నేనుకూడ వత్తును. వాఁడు నాకు బాకీ యున్నాఁడు. దోసకాయలు అన్నియు చేదు అయినవిరా. ఎవఁ డిచ్చిసాఁడు నీకు? మీఅమ్మయొక్క చీరను చెట్టుమీద వేలిలాడవేసినావా లేదా? ఇందాక నే వేలిలాడ వేసినాను. చాలుచాలు ఇక ఊరకుండుము. గడచినరోజున మీ ఉపాధ్యాయుఁడు ఎందుకో నన్ను రమ్మన్నాఁడు. నేను వెళ్ళలేదు. నీవు ఇవ్వేళ వెళ్ళి విచారించి నాతో చెప్పము. రాబోవు శని వారమునందు గర్తపురమునందు దేవాలయములో ఉత్సవము కాఁగలదు; మే మందఱము అక్కడకు వెళ్ళుదుము. కొందఱు బ్రాహ్మణులు ఎవరో వాకిటిలో నున్నారగాని, వారిని లోపల ప్రవేశపెట్టుము. మీ ఆవుయొక్క పాలు తియ్యనిదేనా? ఆ తియ్యనిదే. పోపో నిన్నెవరు పిల్చినారు? మా ఆవిడె యింటిలో ఉన్న దేమో చూడుము.

పంచాశః పాఠః = ఏఙదవపాఠము.

సముద్రః = సముద్రుఁడు	మూఢః = తెలివితక్కువవాఁడు
చంద్రః = చంద్రుఁడు	వర్షతి = కురియుచున్నాఁడు
సూర్యః = సూర్యుఁడు	ప్రకాశతే = ప్రకాశించు
మేఘః = మబ్బు	[చున్నాఁడు
పాషాణః = రాలు	పరివేషయతి = వడ్డించు
ద్రష్మం = పెరుగు	[చున్నాఁడు
ఆకాశః = ఆకాశము	పర్యవేషయత్ = వడ్డించినాఁడు
సమీచీనః = మంచిది	
దుష్టః = చెడ్డది	ప్రకాశత = ప్రకాశించెను
దుర్మార్గః = దుర్మార్గుఁడు	ప్రకాశివ్యతే = ప్రకాశింపఁ
బలిన్తః = బలముగలవాఁడు	[గలఁడు
దుర్బలః = బలహీనుఁడు	పరివేషయివ్యతి = వడ్డించఁ
మూఢః = మూఢుఁడు	[గలఁడు

ప్రదిదినం దివా ఆకాశే సూర్యః ప్రకాశతే. స క్తం చంద్రః ప్రకాశతే. మేఘాః సమ్మక్ అవర్షన్. సముద్రే జలం సర్వం అపి లవణం. బ్రాహ్మణేభ్యః ద్రష్మం పరివేషయత్. తవ పుత్రః అతీవ దుష్టః, యవ్మదనుజః యోగ్యః. సమీచీనం ఏకం ఉర్వారుకఫలం ఇత్థం ఆనయరే; ఛేదయిత్వా ఖాదామ. ఛురికా నాస్తి గృహే, కథం ఛేదయివ్యసి? దంతైః ఏన దప్త్వా ఖాదామ. నోచేత్ తూన్టీం స్థాన్యామః కిం? హ్యః సాయం సమయే చోరాః ఆగత్య అస్మాకం సర్వేషాం గృహేషు

పాపాణాం అపాతయన్. తదా కతిచిత్ మనుష్యాః తాన్
చోరాన్ (అన్యధానన్ = వెంటబరుగై తిరి) కింతు తే చోరాః
మనుష్యాన్ త్రాసయిత్వా పాపాణైః అతాడయన్. తే
మనుష్యా సత్రస్థిత్యా పునఃస్వగృహాణి అధావన్. ఏకదా ఏకః
బలిష్ఠః సృషభః అస్మదానరణే పతిత్వా సర్వాన్ దార్వికా
సృక్షాన్ ఉర్వారుకసృక్షాన్ చ అఖాదత్. అరే మూఢ!
ప్రథమం రామాయణం పతిత్వా అనంతరం భారతం పఠరే.
ఛీ! ఖర! దూరం గచ్ఛ తవ జనకః ఆగచ్ఛతి ఆగచ్ఛతి. శీఘ్రం
సృక్షాత్ అనరోహ. నః ద్రక్ష్యతిచేత్ తాడయిష్యతి. మాధాన,
మాధాన; శనైః ఆగచ్ఛ నోచేత్ అథఃపణే. హ్యమధ్యాహ్నే
సూర్యః సమ్యక్పాకాశత; అద్య ఆకాశే మేఘాః సంతి ఖలు
తదర్థం సమ్యక్ న ప్రకాశతే. సర్వేషు పర్ణేషు శాకం పర్యవేష
యన్ కిం? దృష్ట్వా ఆగచ్ఛ. ఆకాశే మేఘాః ధావంతి, భోజన
సమయో నర్హంతి కింవా కేన జ్ఞాయతే! దేవేన జ్ఞాయతే.
వర్షతి చేత్, కిం కరిష్యామః?

అరే దుర్మార్గుడా! అల్లరి చేయుచున్నావా! లేచి
పోమ్ము. ఒక తెలివితక్కువ పిల్లి ఒక యెలుకను చంపి తన
దగ్గర క్రింద ఉంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు ఒకనక్క
ఆపిల్లిని చూచి 'ఓ పిల్లీ! యెందుకు విచారించుచున్నావు' అని
అడిగెను. తరువాత ఆపిల్లి నక్కను చూచి ఈనక్క నన్ను
మోసపుచ్చుటకు వచ్చినది. ఇది మిక్కిలి చెడ్డది. అని తెలిసి
కొని ఆయెలుకను ఇంకొక చోటికి తీసికొని పోయెను.

ఓ మామా! ఆయెలుకను నీవు తినవలదు. అది చాల చెడ్డది ; నిన్న దానియొక్క పండ్లను నేను చూచినాను. అది నన్ను కఱచినది. నిలు నిలు ఎక్కడికి పోవుచున్నావు? దానిని నీవు తిన్నయెడల చచ్చువు. నేను ఈమాటను నీకు చెప్పటకే వచ్చినాను ; ఇకమీద నేను పోవుచున్నాను-అని నక్క చెప్పెను. ఆమాటలు చెప్పినపిమ్మట నక్కయొక్కమాట నిజమేమో అని ఆయెలుకను అక్కడనేయంచి పాటిపోయెను. పిల్లిపోయిన సంగతిని నక్క తెలిసికొని ఆ యెలుక యొక్కడ నుండెనో అక్కడికి వెళ్ళి దానిని తినెను. పిల్లి మరల పూర్వస్థలమునకు వచ్చి చూచెను. అప్పుడు ఆ నక్క యెలుకను తినుచున్నది. ఓనక్కా! నీ విపు డాయెలుకను ఎట్లు తినుచున్నావని అడిగెను. ఓసి తెలివితక్కువదానా! నే నాయెలుకయొక్క పండ్లను ఆవుపేడతో శుద్ధిచేసి తినుచున్నానుకాని ఊరకే తినుట లేదు- అని చెప్పి నవ్వెను. పిల్లియు మిగుల విచారించెను.

ఏకపంచాశః పాఠః = ఏబదియొక్కటవపాఠము.

నక్షత్రం = నక్షత్రము

జ్ఞానం = తెలివి

సంవత్సరః = సంవత్సరము

ధనం = డబ్బు [న్నాడు

మానః = నెల

అనుగచ్ఛతి = వెంటబడించుచు

పక్షః = పక్షము [ణము

అనుధావతి = వెంటపడుగెత్తు

ఉత్తరాయణం = ఉత్తరాయ

[చున్నాడు

దక్షిణాయనం = దక్షిణాయ

అన్వగచ్ఛత్ = వెంటబడించెను

అభావః = లేకపోవుట[నము

అన్వధావత్ = వెంటపడుగెత్తెను

ఉష్ణః = వేడియైన కల్పయతి = ఏర్పరుచుచున్నాడు
 శీతః = చల్లని సంకల్పయతి = సంకల్పించు
 ఉష్ణత్వం = వెచ్చన [చున్నాడు
 శీతత్వం = చల్లన సమకల్పయత్ = సంకల్పించెను
 బలం = బలము

శ్వః భానువాసరే దివా పువ్యమీనక్షత్రే రామస్య
 వివాహః భవిష్యతి, యూయం సర్వేపి తదా ఆగచ్ఛత. మమ
 ధనం నాస్తిచేత్ కిం. వివాహం యథావిధి కరిష్యామి. గోపాల
 స్య జనకః పింగళసంవత్సరే కార్తికమాసే కాలమకరోత్. తదా
 అహం గ్రామే నానం. త్వం దుర్బలః; తతః శీఘ్రదశేన్నానం మా
 కురు. అహం ప్రతిదినం ఉష్ణోదశే వసన్నానం కరోమి. కిమరే
 తవ సుతరాంజ్ఞానం నాస్తిరే, కిమర్థం బాలికాం తథా తాడయసి?
 నా దాప్యం కరోతి చేత్ కిం కరవాణి? అస్మద్దుపాధ్యాయః
 శ్వః ఆగమిష్యతి, తస్య యత్రకుత్రాపి స్థలం కల్పయ. ఇతః పూ
 ర్వమేవ తటాకతటస్థితిచ్ఛతే స్థలం కల్పయిత్వా అస్థాపయం,
 తత్ర అనరోక్ష్యతి యుష్మదుపాధ్యాయః. యుష్మద్బాలికాయై
 ఏతత్ఫలం దాస్యసి కిం? నా ఇదానీం అస్మదంబం అనుధావతి.
 ఆగమనానంతరం దాన్యామి - వయం ఏకదా శ్రీశైలక్షేత్రం
 గత్వా ప్రథమం పాతాళగంగాయాం స్నానం కృత్వా అనం
 తరం దేవపూజార్థం సమకల్పయామ. శంకరస్య హస్తే ధనా
 భావాత్ శ్రీశైలంప్రతి నాగచ్ఛత్. వివాహం కర్తుం సంకల్ప
 యిష్యసి కిం? త్వం కిమర్థం వ్యూః ధామం అన్వధావః? నః
 స్నానార్థం తటాకం ప్రత్యగచ్ఛత్. శీతపలానయనార్థం తేన

సాకం అధావం. ఏతస్మిన్ దినే సూర్యః అతీవ ఉష్ణం ప్రకాశతే. హ్యః స క్తం ఆకాశే చంద్రః శీతం ప్రాకాశత. ఏకః మార్జాలః అస్మదావరణే ర క్తపుచ్ఛం అనుభవతి పశ్య పశ్య.

మీతండియొక్క పెట్టెలో డబ్బున్న యెడల ఇట్లు తీసి కొనిరమ్ము. మాతండిగారిపెట్టెలో డబ్బెక్కడ నున్నదండీ? నేను రేపు ప్రయాణముచేయుటకు సంకల్పించినిగాని నీవు కూడ నాతోకూడ వత్తువా? రేపు త్తిరాయణపుణ్యకాలము గదా; మాతండి నన్ను ఎక్కడికి వెళ్ళవద్దని అన్నాడు. నీ పెట్టెలో డబ్బున్నదో లేదో నాకొక పర్యాయము చూపించుము; అటులైన చెప్పెదను. గ్రీష్మకాలమందు సూర్యుఁ డెప్పుడును వేడిగనే వెలుగుచుండును. శరత్కాలమందు రాత్రిలయందు చంద్రుఁడు చక్కగా ప్రకాశించును. సంధ్యావందనమునకు చోటు నేర్పఱచుము. ఏమిరా నాయనా! మీ అమృతం కూడ మామగారియింటికి భోజనమునకు వెళ్ళదువా? ఆలాగే వెళ్ళెదను. వానివెంట పుగెత్తుచున్నా వెందుకురా? మాయంటిలో పెరుగు లేదుగాని ఇవ్వేళ కొంచెము మజ్జిగ ఈగిన్నెలో బోయుము. నాకు పెండ్లిని ఏపుడు చేయుదువు నాయనా! ఈ సెలతిరువాత చేయునును. అంతవఱకును బాగ్రత్తతో నుండుము. నీటిలో వెచ్చన లేదు. అంగడిలో జీలకఱ్ఱ ఉన్నదో లేదో విచారించుము. నేను ఇపు డుండుటకు ఒకయింటిని ఏర్పఱచినాను. మాకుకూడ నొకయింటి నేర్పఱువా? రేపు సాయంకాలము మాయంటికి రమ్ము.

ద్విపంచాశః పాతః = ఏఁబదిరెండవపాతము.

శరీరం = శరీరము	తి క్తత్వం = చేదు
గ్రీష్మకాలః = ఎండకాలము	ఆప్లుత్వం = పుల్లన
న్నకాలః = వానకాలము	అపేక్షితం = కావలసినది
శీతకాలః = చలికాలము	దృశ్యతే = కనబడుచున్నాఁడు
మూఢత్వం = అజ్ఞానము	ఆక్షిపతి = ఆక్షేపించు
సంకల్పః = సంకల్పము	[చున్నాఁడు
ఆతపః = ఎంత	ఆక్షేప్యతి = ఆక్షేపింపఁగలఁడు
పంచాంగం = పంచాంగము	ద్రక్ష్యతే = కనబడఁగలఁడు
దార్ఢ్యం = దాఢ్యము	ఉద్దిశతి = ఉద్దేశించుచున్నాఁడు
దృఢం = గట్టిది	సందిశతి = కబురంపుచున్నాఁడు
మాధుర్యం = తీపి	

యుష్మదంబాయాః శరీరే సుతరాం బలంనాస్తి; పంచాంగ
మానయ, ఏతద్దినే నక్షత్రం కింవా పశ్యామ. పంచాంగం కు
త్రాస్తివా నాదృశ్యత. మమ వాస్తవం చలయితుమపి దార్ఢ్యం
నాస్తి. అస్మద్వస్త్రం దృఢమే వాస్తి. కిమర్థం మాం సర్వదా
ఆక్షిపసి ? తవజనకః కుత్రాగచ్ఛత్, మానప్రభృతి న దృశ్యతే.
మమ ఈషత్ లనణ మపేక్షితం; పరివేషయత్. అస్మత్స్పృత్రాయ
సందిశ. యుష్మత్కూపజలే మాధుర్యం నాస్తి. గతవినే ఆత
పః సమ్యగాసీత్. ఘృతం ఈషత్ ఆతపే స్థాపయ, దృవిష్యతి
కింవా. దేవస్య సంకల్పః కథమస్తివా; సా కాలంకరిష్యతి కింవా?
యుష్మత్ కలశః కుత్రాస్తివా శ్వః ద్రక్ష్యతే, ఇదానీం మా

విచారయత. తవ జనకః కిం క్షుద్ధితః? అపేక్షితం పృచ్ఛ పరివేష
యిష్యామి. పరివేషణా అసీత్, యూయం సర్వేపి ఆగచ్ఛతః;
నోచేత్ అన్నం శువ్యతి. గ్రీష్మకాలే మల్లికార్జున్పూణి లతాసు
సమ్యక్ దృశ్యేరక్. అరేరే పశ్యపశ్య తద్వృక్షే నర్పః లంబతే.
తత్ర యుఃశ్చిత్ తస్మిచ్ఛేత్ మారయితుం ఆహ్వాయ. కిమరే
రామ! త్వం ఖీత్రాపీ న దృశ్యసే కిం? అహం కుత్రాగచ్ఛః;
అత్రై వాస్మి ఖలు. త్వాం దృష్టుం మమాంబా నాంఛతి, ఏక
వారం అన్తర్దృష్టౌ ఆగచ్ఛ. ఇదానీం మమ అవకాశః నాస్తి;
శ్వసోషయం ఆగమిష్యామితి కథయ. తవ కిమపేక్షితం? క్షీర
మపేక్షితం; తస్మిచ్ఛే దృచ్ఛ.

రాముడు సీతతో కూడ అడవిని ప్రవేశించెను. లక్ష్మణు
ణుడును రాముని వెంబడించెను. ఇట్లుండగా సీత న్నానము
చేయుటకు గోదావరికి వెళ్ళెను. అక్కడ నొక రాక్షసుడు ఆమె
కుఁ గనబడెను. వాడే రావణాసురుడు. వాడు సీతను చూచి,
నీ వెవలెవని అడిగెను. నేను రామునియొక్క భార్యను అని
బదులు చెప్పెను. అప్పుడు రావణుడు సీతను ఎత్తుకొని పో
యెను. పిమ్మట రాముఁ డింటికి వచ్చి చూచెను. సీతయొక్కడను
కనబడకుండెను. పిమ్మట రాముడు లక్ష్మణునితోకూడ బయలు
దేరి కిష్కింధాపురమునకు వెళ్ళెను. అక్కడ రామునకు
సుగ్రీవుఁడు కనబడెను. రాముడు తనవృత్తాంతమును సుగ్రీవు
నకు చెప్పెను. ఆమాటను సుగ్రీవుఁడు విని తనయొక్క
వానరులను సీతకొఱకు పంపెను. సీత లంకయందు అశోక వన
మునం దుండెను. అంజనేయుడు లంకకుఁ బోయి సీతను జూచి

మల్కీ రామునిదగ్గఱకు వచ్చి 'ఓరామా! నాకు నీత కనబడెను' అనిచెప్పి రాముని తనమాటలచేత సంతోషపెట్టెను. అప్పుడు రాముఁడు లంకకుఁబోయి రాక్షసుల నందఱిని చంపి రావణుని చంపి లంకను విభీషణున కిచ్చి తిరిగి అయోధ్యకు వచ్చి రాజ్యమును పాలించెను. జనులను సంతోషపెట్టెను.

త్రిపంచాశః పాఠః = ఏబదిమూడవపాఠము

దర్శనం = చూచుట	శ్యాలకః = బాసమఱిది
దారిద్ర్యం = పెదరికము	భావః = భావ
భాగ్యం = భాగ్యము	పౌత్రిః = మనుమడు
దయా = దయ	జ్వలతి = వెలుగుచున్నాఁడు,
కోపః = కోపము	[మండుచున్నాఁడు
సంతోషః = సంతోషము	జ్వాలయతి = వెలిగించు
కృత్యం = పని	[చున్నాఁడు
కార్యం = పని	భ్రమతి = తిరుగుచున్నాఁడు
రోగః = రోగము	భ్రామయతి = తిప్పుచున్నాఁడు
దోషః = దోషము	ఘ్రీట్యతి = తెగుచున్నది
శ్వశురః = మామ	ఘ్రీటయతి = తెంపుచున్నాఁడు

మాసాత్ ప్రభృతి యుష్మాకం దర్శనం నాస్తి. యూయం సర్వేపి కుతాస్త్య? వయం కృష్ణాన్నాన్ధా అగచ్ఛామ. ఏత దంతిరే అస్మద్భాగవగృహే ఏకః యజ్ఞః అచలత్. తం ఉత్సవం దృష్టుం ఏతానత్పర్యంతం శత్రైవ అవసామ. హ్యః సాయం స్వగృహం పృతి అగచ్ఛామ. తవ కిమర్థం మయి సర్వ

దాపి కోపః? దేవాలయం గత్వా త్రిత్ర దీపం జ్వాలయత. కిమర్థం. తత్ర దీపః సమ్యగేన జ్వలతి. ఏతం బాలకం తటాకసమీపే ఈషత్కాలం భ్రామయ. దారిద్ర్యేణ సర్వేషామపి దుఃఖం భవిష్యతి. భాగ్యేన సుఖం భవిష్యతి. అస్మద్ శ్వశురః వ్యూః ప్రాతఃకాలే మదరాసునగరం ప్రతి అగచ్ఛత్. యుష్మాకం దారిద్యాభావాత్ సర్వదాపి సంతోషః ఏవ. సర్వేషు నరేషు దయాం స్థాపయత. శ్యాలకః పూర్వేవ్యుః కంఠే నూతన యజ్ఞోపవీతిం ధృత్వా ఆవణం అగచ్ఛత్. తత్ర ఏకః బాలకః తస్య యజ్ఞోపవీతం హస్తేన అత్తోటయత్. కిమర్థం తే సర్వే ఇత స్తతః తూష్టిమేవ భ్రమంతి. తానాం అంగనానాం వస్త్రశోధనం ఆనీత్ చేత్ వయం శీఘ్రం గత్వా స్నానం కరనామ; ఆగచ్ఛత. తానాం స్నానాదికం ఇదానీం కుత్ర భవిష్యతి? అరే తవ భావస్య శరీరే కో రోగః? కిం నా మయా సజ్జాయతే. శరీరే అన్యః రోగః నాస్తి. గృహే వారిద్య రోగః. రామః యదాచోరయ త్తవ వస్త్రాని తదాహం తత్రాసం. సః మాం దృష్ట్వా అత్రీసత్. కుశః తోటిష్యతి.

గదిలో దీపము వెలుగుచున్నదో లేదో చూచిరండు. మీ బావమఱిదికి పెండ్లి అయినదా? ఎవనికూతు నిచ్చిరి? గోవిందాచార్యులుగానూ! మీమచుమనికి ఉపనయన మెప్పుడండీ? ఎచ్చెడు సంవత్సరమందు మాఘమాసములో చేయగలను. మీపిల్లలందఱును ప్రతిదినము మానులకమంచముమీఁద పడి అల్లరిచేయుచున్నారు. అందువలన నులకంతయు తెగుచున్నది.

నే నేమయినను అన్నయెడల మీకు కోపము. వారు (అల్లరి వాండు) = నువ్వు. చాలు చాలు మాపిల్లలు చెడ్డవారును మీపిల్లలు మంచివారునా? నీమాట చాల బాగుగా నున్నది. ఎప్పుడును మీ రబద్ధనే మాట్లాడుచుండు. మా కీనమారు తనకొడుకును గుంటూరు పట్టణములో హాణభాషను చదివించుచున్నాడు. ఇప్పుడు ప్రతివానికిని అదేపనిగదా. ఎందుకనగా ఆభాష రాజభాషగా నున్నది. ఏమో నేను (మాత్రము = తు) సంస్కృతమునే చదివింపఁగలను. మంచిదే. రెండు నెల లయినతరువాత నీకు సంస్కృతప్రారంభము చేయుదును. మరల మీదర్శనము మా కెప్పుడగునో. నిన్న మీ ఆవు కనఁబడలేదంటి రే కనఁబడినదా? ఆవు ఈవేళ కనఁబడినదిగాని దూడ కనఁబడలేదు. కోడమాడా పెయ్యమాడా? పెయ్యమా మనుమని పిల్చి అడుగుము.

చతుఃపంచాశః పాఠః = ఏఱదిన్నాల్గవపాఠము.

ప్రారంభః = ప్రారంభము	స్తంభః = స్తంభము
ఉత్పవః = ఉత్పవము	వైద్యః = వైద్యుడు
దీపః = దీపము	అపేక్షతే = అపేక్షించుచు
బాంధవః = బంధువు	[న్నాడు. కోరుచున్నాడు
నూతనః = కొత్తవాడు	అపేక్షత = అపేక్షించెను
ఆదికం = మొదలైనవి	[కోరెను.
ఉద్యోగః = ఉద్యోగము	జామతే = పుట్టుచున్నాడు
అపేక్షా = దయ	జనివ్యతే = పుట్టఁగలడు

తావన్నా త్రేణైవ = అంతమా అరభతే = ఆరంభించు
 [త్రమునకే] [చున్నాడు]
 పీఠః = పీఠం కువ్యతి = కోసపడుచున్నాడు
 దర్భాసనం = దర్భాసనము

ఏమ బాలకః నూతన ఇవాస్తి. సత్యమేవ. నాగాంబా
 యాః పుత్రః విశాఖసత్తనాత్ ఆగచ్ఛత్. నాగాంబా కా ?
 నాసి మమ నూతనా. కోదండరామస్య ద్వితీయభార్య.
 కోదండరామః కోనుచే ? అప్పళాచార్యస్య శ్వశురః. అప్పళా
 చార్యః ఇదాసీం క్వాస్తి? దేశాంతరం గతః. యుష్మద్గ్రహే
 శాకపాకాదికాని కా అకరోత్ ? నా ఏన. త్వదగ్రజస్య కః
 ఉద్యోగః ? ఉద్యోగవచనం కిమర్థంతు, ఏకం ప్రశ్నం ప్రత్యూషి
 కథయ. కః ప్రశ్నః ? తన్యాః గర్భే పుత్రః అస్తివా, పుత్రికా
 అస్తివా? ఈషదాలోచ్య కథయిష్యామి. తానత్పర్యంతం బహి
 స్తిష్ఠ, అంతర్మాగచ్ఛ. తిక్తైవ స్థాన్యామి; ఝటితి కథయిష్యథకిం?
 నక్షత్రాణి గణయిత్వా అనంతరం పుత్రః జనిష్యతేవా-పుత్రికా
 జనిష్యతే వా నదిష్యామి. త్వరిష్యసే కిమర్థం ? మమ త్వరా
 నాస్తి తాతాచార్య! మాకుప్య. ఛీరాంధేయ. అహం కుష్మామి
 కిం? త్వమేన మాం త్వరయసే నృధా. తిత్రి స్తంభోపరి
 పంచాంగమస్తి; ఇత్థమానయ. మమ నశక్యతే ఆనేతుం. తావ
 న్మాత్రేణైవ తన మిర్యాదా గచ్ఛతి కిం ? భగ్నకసిష్ఠికాయాం
 న మూత్రీయిష్యస్యసి. ప్రథమతః త్వం బహిర్గచ్ఛ. అనంతరం
 అహ మాలోచయిష్యామి. కోవా ఆగచ్ఛతి అంతః. ఓహో
 హో ! వైద్యః బలిధ్వాచార్యః ఆగతః. అస్తునామ.

అరే నీ మెడలో జందెము. కనబడదేమి? అయ్యో, చెటువులో న్నానము చేయునపుడు మెడనుండి జాటిపోయినది. ఏమోరా ఇపుడేమిచేయుదును? మాతండి) చూచినయెడల (చూస్తే) కొట్టగలడు. (కొడతాడు) నీదగ్గర నొక జందెమున్నయెడల నాకొక కిత్తువా? రేపు మరల నీ కిచ్చెదను. వారందఱు నెనరి బాంధవులు? మొదట అక్కడ పీట వేసి దానిమీద దర్భానము పఱచుము. నేను న్నానము చేసి నచ్చి సంధ్యావందనము చేసికొందును. మీ అమ్మ కోపము చేయునేమో త్వరగా పొమ్ము; భోజన మైనతర్వాత వత్తువు గాని. రేపు సాయంకాలమునందు రామాయణమును ప్రారంభింపుము. నిన్న మీయింటికి వైద్యుడు వచ్చినాఁడెందుకురా? అంతమాత్రానికే కోపపడెద వేల? మా యూరిలో రేపటి నుండియు రాములవారికి ఉత్సవములు జరుగును. నీకు మాయందు అపేక్ష యున్నయెడల ఉత్సవము చూచుట కైనను మాయూరికి నచ్చి మమ్మును చూడగలవు; లేకపోయినయెడల లేదు. నాకూఁతినకు కూఁతరు పుట్టినది. (నాలుగు దినములైనవి = దినచక్రవర్తయం ఆసీత్) అయిదవదినమందు పథ్యమును ఇట్లు. వారు నిన్ననే యజ్ఞమును మొదలుపెట్టినారు. దానితోఁగూడ సప్తాహమును గూడ చేయుదురట. బాగుగనే యున్నది.

పంచపంచాశః పాతః = ఏబదియైదవపాతము

సప్తసకలింగ సర్వనామశబ్దములలో ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తులు ఒక విధముగనే యుండును. తక్కిన విభక్తులు పులింగములవలె నుండును.

ఎ. బ. ఎ. బ.

(స. ద్వీ.) తత్ = అది, తాని = అవి, కిం = ఏది ? కాని = ఏవి ?
,, ఏతత్ = ఇది. ఏతాని = ఇవి, యత్ = ఏదై తే. యాని = ఏవై తే

(స. ద్వీ.) అన్యత్ = మఱియొకటి, అన్యాని = మఱికొన్ని
,, ఏకం = ఒకటి దీనికి బహువచనము లేదు.
,, సర్వం = ప్రతిది సర్వాణి = అన్ని

కతి-త్వం-అహం అనునవి మూడును మూడులింగములలోను ఒకవిధముగనే యుండును.

అపరాధః = తప్పు కృతః = చేయబడిన
కోపః = కోపము పఠితః = చదువబడిన
తాపః = తాపము అపేక్ష్యతే = అపేక్షింపఁబడుచున్నది,
జ్యేష్ఠః = పెద్దవాడు [కావలయును
కనిష్ఠః = చిన్నవాడు షోలాయతే = ఊగుచున్నాడు
చింతా = చింత చింతయతి = చింతించుచున్నాడు.
అపేక్షితః = కావలసిన - అపేక్షింపఁబడిన

భగ్నుః = విడిగిన జానాశి = ఎఱుంగుచున్నాఁడు
 జ్ఞాతః = తెలిసిన, తెలియఁబడిన జ్ఞాన్యశి = ఎఱుంగఁగలఁడు
 దృష్టః = చూడఁబడిన జ్ఞాన్యతే = తెలియఁగలఁడు

ఏనః మమ జ్యేష్ఠపుత్రః, సః ద్వితీయపుత్రః, అన్యః
 కనిష్ఠః. పూర్వేద్యుః నాయంసమయే తాతాచార్యస్య కనిష్ఠ
 పుత్రః, వేంకటేశ్వరేణ సాకం ననం గత్వా తత్ర ఏకం సృతం
 ఆసుహ్య సృతౌత్ అథః అపతత్. పతనానంతరం తస్య హస్తః
 భగ్నుః ఆసీత్, తతః ద్వితీయదినసే ఏకం వైద్యం ఆసీయ తస్మై
 భగ్నుహస్తమదర్శయన్. సఃస్వేన కృతం తైలం ఆసీయ హస్తం
 సమ్యక్ అమర్దయత్. ఇదానీమపి ప్రితిదినం మర్దయత్సేవ. సః
 వైద్యః అతీవ కోపిష్ఠః. తథావా! తం కదాపి అహం నజానామి.
 శ్వోవా పరశ్వోవా జ్ఞాన్యశి. ఇతఃపూర్వం త్వయా కదాపి న
 దృష్టః కిం? దృష్టః చేత్ కిం, నదృష్టః చేత్ కిం? కదాపి అస్మాకం
 వైద్యదర్శనమేవ మాస్తు. సీతారామస్య కనిష్ఠపుత్రికాం కస్మై
 అయచ్ఛత్. కస్మైచిత్ సృద్ధాయ అయచ్ఛత్. వివాహఃకుత్ర
 కృతః? తటాకసమీపస్థితశివాయే కృతః. అరే శాకుంతలనాట
 కం పత ఇతి అవదం ఖలు, త్వం అపః కిం? వహీనహి; ఏతానత్ప
 ర్యంతమపి మయా నపఠితం. సర్వదాపి మమ శరీరే తాపః తదర్థం
 వైద్యసమీపం గచ్ఛామి పూర్వేద్యుః యుష్మద్దేవకృష్టః ఏకం
 అపరాధ మకరోత్. సః అపరాధః తవ జ్ఞాతః కిం? నహి కింతు
 తదర్థమేవ సః పూర్వేద్యుః చింతయా తూష్ణీం అనసత్
 గృహే. సత్యమేన.

అక్కడ కూర్చుండి యేమో చింతించుచున్నావు. నాయొక్క పుస్తకము మీఱమ్రయొద్ద నున్నదిగాని యిటులఁ దీసికొనిరమ్ము. ఆమె యిట్లోలేదండీ. ఆమెయొక్కడ పెట్టినదో నాకు తెలియదు. తెలియదనదవేమిరా! ఆమెయొక్క పెట్టెలో జూడుము. ఆమెయొక్క పెట్టె నాకుఁ గనబడలేదు. పెట్టె గదిలో నున్నదేమోచూడుము. చూచినాను. మీపుస్తకముపెట్టెలోనే ఉన్నది, తెచ్చుచున్నాను. సరేగాని మోపిల్లవాడూయేలయందు ఉండుచున్నాడుగాని వానిని నేరమృంటినని పిలుపుము. వాడు ఇప్పుడు రానన్నాడు. (నీకు కావలసినయెడల నాచెంబు నిచ్చెదను. దానితో నీరుద్రావుము = త్వయా అపెక్ష్యతేచేత్ - తవ అపేక్షితంచేత్, మత్పత్రం దాస్యామి; తేన జలంపిబ). నాపంచపాత్ర ఎక్కడనున్నదో యెఱుఁగుదువా? బావిదగ్గర నున్నది. పోనిమ్ము నాపంచపాత్ర బావియొద్ద నెందు కున్నది? మాఅమ్మ చెంబు లన్నిటిని తోముచున్నది. దేనితో తోముచున్నది? చింత పండుతో. మన ఆవు ఎక్కడికి పాటిపోయినదో ఎవడు విచారించఁగలఁడు? నీవే వెళ్ళి విచారించుము. నేను చాలవోట్ల విచారించితినిగాని కనఁబడలేదు. నిన్న నాయంకాలమున వైష్ణవులదొడ్లో నొక యూవు మేయుచున్నదట. వైష్ణవుల యింటికి నీవుఁజేవెళ్ళి కనుఁగొనిరమ్ము. నీవిచటనే నిలుపుము. నేను వెళ్ళి కనుఁగొనివత్తును. ఇదిగో యూవు = (ఏషా బహుళా) దూడతోఁగూడ వచ్చుచున్నది. ఇంక నీవు పోనద్దు.

పట్టంచాళః పాతః = ఏఁబదియాఁజవపాతము.

పాశిష్ఠః=పాపిష్ఠుఁడు	అరుణః=ఎఱ్ఱని
కర్మిష్ఠః=కర్మిష్ఠుఁడు	ధావశ్యం=తెలుపు
మహిషః=దున్న	ఆరుణ్యం=ఎఱుపు
చలచిత్తః=చలచిత్తుఁడు	ఉద్ఘాటయతి=తెఱచుచున్నాఁడు.
ఉన్మత్తః=పిచ్చివాఁడు	ఉదఘాటయత్=తెఱచెను.
ఖంజః=కుంటివాఁడు	జానంతి=ఎఱుఁగుచున్నారు
అంధః=గుడ్డివాఁడు	జానీథ=మీ రెఱుఁగుచున్నారు
లిఖతః=వ్రాయఁబడిన	జానీమః=ఎఱుఁగుచున్నాము
పీతః=త్రాగఁబడిన	జ్ఞాతం=ఎఱుఁగుటకు
ఛేదితః=కోయఁబడిన	బధ్నాతి=కట్టుచున్నాఁడు
ధవళః=తెల్లని	

రామః పూర్వేద్యః అస్మాకం బహుళాం దండేన
అతాడయత్. యుష్మాభిః లిఖతం పుస్తకం కుత్రాస్తి? దేవ
దత్తః స్వగృహాయ అనయత్. దేవదత్తాయ కిమర్థం అయ
చ్ఛత? కః అయచ్ఛత్ సవన అచోరయత్. అరే పాపిష్ఠ!
మాతాడయ మహిషం. ఏకః ఖంజః ద్వారే నిష్ఠతి, తస్మై
తండులాఁ యచ్ఛత. పాత్రస్థితం క్షీరం కేన పీతం? యుష్మ
త్పుత్రైః పీతం. మమ పుత్రాః గృహే ఏవ నసంతి ఖలు. తైః
కథం పీతం? త్వం సర్వదా అసత్య మేవ వదసి రామకృష్ణ! తులసీ
దళాని త్వయా ఛేదితాని కిం? నహిసహి గోపాలః అఛేదయత్.
పూజాసమయః ఆసీత్, పుష్పాణి శీఘ్రం ఆనయేతి వద. కోస్తి

తత్ర వదితుం ? రామాచార్యః స్వల్పద్రవ్యేణ వివాహః భవిష్య
 తీతి ఆశయా ఏకాం కన్యాం (పరి + అనయత్ = పర్యణ
 యత్ = పెండ్లాడెను.) కింతు సా అంధా, చలచిత్తా చ, తేన
 కారణేన చోష్యే గుడం క్షిపతి = (వేయుచున్నది,) పాయసే
 లవణం క్షిపతి, తక్రపాత్రే తైలం పూరయతి. తైలపాత్రే ద్రవ్యం
 ప్రవేశయతి ; సర్వా వదార్థా అధః పాతయతి. ఏనం స్థితే
 ఏకదా అహం తద్గ్రహం గత్వా బహిఃస్థిత్యా రామాచార్య!
 రామాచార్య ! ఇతి ఆహ్వాయం. అనంతరం సః ఆగత్య కవాటం
 ఉడఘాటయత్. అహం అంతః పావేశం. రామాచార్యః
 మాం ఏకస్మిన్ వీతే ఉపవేశ్య స్వస్య చిత్తక్షోభం సర్వమపి
 యథావిధి అకథయత్.

మీ యావు తెల్లనిది, మాయావు ఎఱ్ఱనిది. వాకిటిలో
 నొకగుడ్డివాడు నిలుచున్నాడుగాని లోనికి పిలుపుము. ఆవును
 ఎవడు కట్టివేయుచున్నాడు ? మీపిల్లలు అన్నిసమాచారము
 లను ఎఱుగుదురు. (మీ దొడ్లోనున్న మల్లెపూలయందు
 తెలుపు బాగుగనున్నది. = యుష్మదావరణస్థితమల్లికాపుష్పేషు
 ధావశ్యం సమ్యగస్తి) మాపిల్లలు ఎక్కడ నున్నారో, ఏమి
 చేయుచున్నారో ఇంతవఱకును మే మెఱుగము. నీవు రాముని
 తెలియుటకు వెళ్ళుము. వాడెక్కడ నున్నాడో తెలిసికొని
 రమ్మ. (ఇంతలో = ఏతదంతరే) నేను పురాణారంభమును
 చేయగలను. నీచేయి యెఱుగా నున్నదేమిరా ? ఊరకయే
 అట్లున్నది. నాచేతియందు ఎఱుపు లేదు. ఆ తెల్లగుఱ్ఱ మెవ
 రిది ? బాబ్బిలిరాజుగారిది. నీవు మిగుల కర్మిష్ఠుడవు ; కాని

చలచిత్తుడవు. ఓరిపిచ్చివాడా! కర్మిష్టుడు చలచిత్తుడెట్లు
కాగలడురా? మాబాసగారి బావిలో నొకయుడుత పడినది.
చచ్చినదా. బ్రతికినదా? ఎవడెఱుగు? చచ్చినతర్వాత కొంత
సేపటికి ప్రాణములు పోయినవని మా బావమఱది చెప్పినాడు.
గుడ్డిపెండ్లాము కథ యేమాయెను? అప్పుడే పోయినది. ఇంత
వఱకును ఉన్నదా? ఆకథ చాల బాగుగా నున్నది. కొంచెము
చెప్పుడు. రేపు రమ్మ. మఱియొకకథను చెప్పెదను.

సప్తపంచాశః పాఠః=ఏఱదియేడవపాఠము.

స్వభావః = స్వభావము	అనుపదం = వెంటనే
నిద్రా = నిద్రుర	ఆకర్ణయతి = వినుచున్నాడు
చాకచక్యం = చుఱుకుదనము	అనుభవతి = అనుభవించు
అవస్థ = అవస్థ	[చున్నాడు
ఆశాఽఆశ	అన్వభవత్ = అనుభవించెను.
సకలః = సమస్తమైన	బధాన = కట్టుము
కర్ణః = చెవి	బద్ధీత = కట్టుడు
బధిరః = చెవిటివాడు	జానీహి = తెలిసికొనుము,
మాత్రం = ఎఁడు	[ఎఱుగుము
తావత్తైవ = అంతటితోనే	జానీత = తెలిసికొనుడు ;
అనుభూయ = అనుభవించి	[ఎఱుగుడు
బంధుం = కట్టుటకు	భేదయతి
ఆకర్ణ్య = విని	భిందతి
	} = బ్రద్దలుగొట్టు
	చున్నాడు

ఏకస్మిన్ గ్రామే నారాయణభట్టోనామ బ్రాహ్మణః
 అవసత్. సః అతీవ అమాయకః, పూర్వకాలమనుష్యః. వేద
 చతుష్టయం సాంతం అపఠత్. తస్య సంగీతే అతీవ అపేక్షా
 ఆసీత్. సంగీతాభ్యాసార్థం దేశాంతరం గంతుం సమకల్పయత్.
 అనంతరం భార్యాసమీపం గత్వా 'హేభార్యే! అహం సంగీతా
 ర్థం దేశాంతరం గమిష్యామి, తవ అభిప్రాయం నద' ఇతి తాం
 అప్రశ్నత్. తదా సా హాసిత్యా 'హేనాథ! సంగీతార్థం దేశాంతర
 గమనం కుతః? అత్యైవ స్థిత్యా సంగీతాభ్యాసం కురుత,' ఇత్యుక్త
 యత్. తస్యావచనం ఆకర్ణ్య 'మమసంగీతం సుతరాం నజ్ఞాతం;
 తస్మాత్ అత్ర స్థిత్యా కథం సంగీతం సంపాదయిష్యామి' ఇత్య
 పృచ్ఛత్. తదా సా ఏవ మవదత్ - 'భో నాథ! సంగీతాభ్యాస
 క్రిమం అహం వదిష్యామి ఆకర్ణయత. కథమితిచేత్, శీతకాలే
 ప్రతిదినం సూర్యోదయా త్పూర్వం ఉత్థాయ గంగాయాం
 స్నానం కృత్వా గంగాతీరే ఏవ ఉపవిశ్య జపం కుర్యాచేత్
 సంగీతం క్రిమశః ఆగమిష్యతి.' సః అమాయకబ్రాహ్మణః
 తద్వచనం సత్యమేవేతి జ్ఞాత్వా, ద్వితీయదినాత్ ప్రభృతి, సూ
 ర్యోదయాత్పూర్వం శీతకాలే గంగాయాం స్నానం కర్తుం ఉద
 ిష్ఠత్, స్నాన మకరోత్. సంగీతం నాస్తి. గింగీతం నాస్తి (పరం
 తు-కింతు) అతీవ శీతవాధాం అన్వభవత్. భార్యా అహసత్.

మాగుట్టమునకు బొత్తుగా చులుకుదనము లేదు. మీ
 యుపాధ్యాయుడు మిక్కిలి సమర్థుడేగాని చెవిటివాడు. అది
 యొక్కటియే ఆయనయందు లోపము. నాచెవులో కొంచెము
 నూనె పోయుము. పాపయ్యగారి పెయ్యదూడ మనదొడ్లో

ప్రవేశించి దొడ్లో నున్న చెట్ల నన్నిటిని పాడుచేయుచున్నది గాని నీవు వెళ్ళి ఆయాపును పున్నాగచెట్టున గట్టుము. నిన్న రాత్రి శివునిగుళ్ళో ఎవడో హరికథను చెప్పినాడట. మీరు విన్నారా? వాకిటిలో నెవరో తిరుగుచున్నారు, తెలిసికొనుడు. ఎవరో కారు మీమామగారే. నేను అంగడికి వెళ్ళి వెంటనే నత్తును. అంతవఱకును నీవు ఎక్కడకును వెళ్ళవద్దు. వాడు నమస్త బాధలను అనుభవించి చివఱకు చచ్చెను. నీమేనమామ నాకోసము మాయంటికివచ్చినాడుగదా, (ఇదిగో = ఏమి) వచ్చుచున్నానయ్యా అనిచెప్పితిని; అంతటితోనే హయేనేమి? ఆతా తిని బ్రద్దలు గొట్టుము. నా కొకచిటికెడు (పొడుము = నస్యం) పెట్టుము. నాకు ఎందులకోగాని నిద్ర వచ్చుటలేదు. నీవు చాల దుష్టుడవు. నీస్వభావము మంచిదికాదు. నాలవళ్ళ నేమనిచెప్పుదును? నా పెండ్లాము గుడ్డిది. చెవిటిది, కుంటిది; కాని భోజనమునకు ఘట్టుకు పెద్దది. నీ అదృష్ట మది; నా అదృష్ట మిది. నాయాశ వ్యర్థ మైనది.

అష్టపంచాశః పాఠః = ఏబదియెనిమిదవపాఠము.

నాథః = పెనిమిటి, ప్రభువు
అభిప్రాయః }
ఉద్దేశః } = ఉద్దేశము
చతురః }
నిపుణః } = నేర్పరి
చాతుర్యం }
నైపుణ్యం } = నేర్పు

సమస్త్యాం = మొత్తాన
పక్ష్యః = ఉడికిన, పండిన
శక్యః = అలవియైన
స్వతః = తనకు తాను
వర్ణయతి = వర్ణించుచున్నాడు
అజానాత్ = తెలిసికొనెను
అజానాత్ = తెలిసికొనిరి

కృమః = వరుస	అజానాః = తెలిసికొంటివి
ప్రియాసః = ప్రియాసము	అజానీత = తెలిసికొంటిరి
ఆర్ద్రః = తడిసిన	అజానాం = తెలిసికొంటిని
శుష్కః = ఎండిన	అజానీమ = తెలిసికొంటిమి
అధికః = గొప్ప	అబద్ధాత్ = కట్టెను
అధిక్యం = గొప్పతనము	బద్ధ్వా = కట్టి

మమఅభిప్రాయః ఏమః. అనంతరం త్వదిచ్ఛానుసారేణ కురు. మమ అంగవస్త్రం కిమర్థం ఆర్ద్రం అభవత్ ? జలే అపత త్కింవా. త్వమపి దుష్టేనసాకం దౌష్ట్యం కుర్యాచేత్ తవాధి క్యం కిమస్తి? తత్రఏకం శుష్కం పర్ణం అస్తిచేత్ ఇత్థ మానయ. రామః కుత్రాస్తివా అజానాః కిం ? దినత్రయాత్ప్రిభృతి రామః అద్యాపి నాదృశ్యతేవ. కుత్రాగచ్ఛద్వాః కః జానాతి? సమష్ట్యం సర్వేపి సర్వేవ. మమాగ్రిజః స్వతః ఏవ గత్వా తత్ర తత్ర దృష్ట్వా ఆగచ్ఛత్. కుత్రాపి నాదృశ్యత కిల. ఏతత్ సమస్తం అపి ప్రయానార్థం ఆగచ్ఛత్. అస్మాకం బహుశా యత్ర కుత్రాపి దృశ్యతేచేత్ బద్ధ్వా తస్యై తృణం యచ్ఛ. పూర్వే ద్యుః సాయం ఏకః శూద్రః యుష్మద్బహుళాం స్వగృహే అబద్ధాత్. అహ మపశ్యం. ఏమః మాధవః స్వస్య సౌంద ర్యం సర్వదా వర్ణయతి. తాతాచార్య! తవ పుత్రః అతీన దుష్టః; కేనాపి దండయితుం శక్యః నభవతి. తం ఆనేష్యసి చేత్ త్వం అధికనిపుణః ఏవ. తవ చాతుర్యం అస్తిచే దస్తు; మాం కిమర్థం పరిహాససి ? మమ నాథః గ్రామాంతరం అగ

చ్చత్. త్వం (పునః పునః = వారంవారం = ముహూర్తముహూర్తము = పదేపదే) అస్మద్గ్రహం మాగచ్ఛ. తవస్వభావః న సమీచీనః.

ఏకోనపష్టితమః పాతః = ఏకబదితొమ్మిదవపాతము.

అంజలిమాత్రం = దోసెడు	యామః = జాము
ధ్వాంతం = కటికిచీకటి	ప్రహరః = దెబ్బ
చంద్రికా = వెన్నెల	నిఖాయ = ప్రాణి
సద్భావః = ఉండుట	లగతి = తగులుచున్నది
అబ్జః = అద్దము	నిఖనతి = ప్రాతుచున్నాడు
అట్టః = నంటచెఱకు	స్వఖనత్ = ప్రాతెను
నిర్భయం = భయములేకుండ	జానీమాత్ = తెలిసికొనును
గవాక్షః = కిటికీ	జానీయుః = తెలిసికొందురు
అర్గళా = తలుపుగడియ	బద్ధీయాం = కట్టుదును
ఘటికా = గడియ	బద్ధీయామ = కట్టుదుము

అద్య న క్తం చంద్రికా సమ్యగస్తి పూర్వేద్యుః ఆకాశే
సర్వత్ర మేఘసద్భావాత్ నక్షత్రాణి సమ్యక్ నాదృ
శ్యంత. అబ్దం ఇథం ఆనయ ముఖం పశ్యేయం. తటాకసమీపే
థంకః ఇతస్తతః సంచరతి; కథ మహం స్నానార్థం గచ్ఛేయం?
థంకః త్వాం కిం కరిష్యతి? త్వం నిర్భయం గచ్ఛ. ఆవరణ
ద్వారస్య అర్గళా దృఢం నాస్తి, రాత్రికాలే చోరాః ప్రవే
ష్యంతి కింవా. [న కేవలం కవాటస్య = తలుపునకు మాత్రమే
కాదు] కింతు గవాక్షస్యాపి అర్గళా నాస్తి. గవాక్షస్య అర్గళా
నాస్తి చేత్కిం భయం రే? త్వం అద్య న క్తం యామద్వయ

పర్యంతం తత్తైవ సంచర. (అస్మిన్దినే = ఈరోజున) పంచదశ ఘటికాపర్యంతం చంద్రికా ప్రకాశివ్యతే, తానత్పర్యంతం తవ భయం నాస్తిఖలు. అనంతరం ధ్యాంతం ఆగమివ్యతి. తదా అహమేవ తత్ర తిష్ఠేయం. మమ పాదే పూర్వేమ్యః సక్తం పాషాణప్రహారః అలగత్. తస్మాత్ పాదః (హాలః=నొప్పిపెట్టుచున్నది) అద్యగృహే అట్టం నాస్తికిల; త్వం తత్ర ఉపావిశః, అహమత్ర ఉపావిశం, పాకః కథం భవివ్యతి? ఆపణం గత్వా శకటమాత్రం అట్టం ఆనయ. అంజలిమాత్రమపి జలం నాస్తి అస్మత్కూపే.

నిన్న నేను రామునితోఁ గూడ వెన్నెలలో భోజనమును జేసితిని. అప్పుడు గవాక్షమునుండి యొక పిల్లి [కూన = కిశోరః] వచ్చి నాదగ్గర భయము లేకుండ కూర్చుండి నావిస్తరిలో నున్న పరమాన్నము సంతయుఁ దినెను. ఈమల్లె తీగను మీదొడ్లో పోతుము. ఈవేళ నింతనఱకు నెన్ని గంటలు అయినచో తెలియలేదు. ప్రతిరోజును మీదూడను ఎచు కట్టుదురు? అద్దములో నీ మొగము బాగుగఁ గనఁబడెనా. లేదా! ఇవ్వేళనే బాగుగ చూచుకొనుము. రేపేగా మీయింటిలో శుభకార్యము. శుభకార్యమయినచో నాకేమి? ఈ స్తంభమును ఇక్కడ ప్రాతి దానియందు మా ఆవును కట్టుము - రేపు పెండ్లికొఱకు నెవరెవరు వత్తురో నేనే తెలిసికొందుము. ఇవ్వేళ ప్రొద్దుటనుండియు పదిదెబ్బలు తగిలినవి. ఎవరు నిన్న గుల్లో ఉపన్యాసమును చెప్పిరి? తాతాచార్యులుగారు చెప్పినారు. ఏవిషయములో? బాల్యవివాహములు మంచివి కావని

(7)

ద్వితీయభాగః

౪౯

చెప్పినారు. ఏభాషలో చెప్పినారు? ద్రవిడభాషలో చెప్పినారు. నీకు బాగుగా తెలిసినా? నే నక్కడికి వెళ్ళనే లేదు.

షష్ఠితమః పాఠః = ఆఱవదియవపాఠము.

బంధ్ = కట్టుట.

వర్తమానకాలము

ఏ. బ.

స). బధ్నాతి = బద్నంతి

మ. బధ్నాసి = బద్నీథ

ఉ. బధ్నామి = బద్నీమః

భవిష్యత్కాలము

ఏ. బ.

స). భంత్సతి = భంత్సంతి

మ. భంత్ససి = భంత్సీథ

ఉ. భంత్సామి = భంత్సామః

విధి

ఏ. బ.

ప్ర. బద్నీయాత్ = బద్నీయుః

మ. బద్నీయాః = బద్నీయీత

ఉ. బద్నీయాం = బద్నీయామ

భూతకాలము

ఏ. బ.

అబధ్నాత్ = అబధ్నాత్

అబధ్నాః = అబద్నీత

అబధ్నాం = అబద్నీమ

అశీరాది

ఏ. బ.

బధ్నాతు = బద్నంతు

బధాన = బద్నీత

బధ్నాని = బద్నామ

క్రియానిష్పత్తి

ఏ. బ.

అభంత్సత్ = అభంత్సత్

అభంత్సః = అభంత్సీత

అభంత్సం = అభంత్సామ

కీ = కొనుట

వర్తమానము		భూతము	
ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప). కీణాతి = కీణంతి		అక్రీణాత్ = అక్రీణాన్	
మ. కీణాసి = కీణీశ		అక్రీణాః = అక్రీణీత	
ఉ. కీణామి = కీణీమః		అక్రీణాం = అక్రీణీమ	
భవిష్యత్తు		అశీరాది	
ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప). కీవ్యతి = కీవ్యంతి		కీణాతు = కీణాంతు	
మ. కీవ్యసి = కీవ్యశ		కీణీహి = కీణీత	
ఉ. కీవ్యామి = కీవ్యామః		కీణాని = కీణామ	
విధి		కీయానిష్పత్తి	
ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర. కీణీయాత్ = కీణీయుః		అక్రీవ్యత్ = అక్రీవ్యన్	
మ. కీణీయాః = కీణీయీత		అక్రీవ్యః = అక్రీవ్యత	
ఉ. కీణీయాం = కీణీయామ		అక్రీవ్యం = అక్రీవ్యామ	

ఈ పైన వ్రాసిన ౯ న తరగతికీయలు రెండువిధములు.

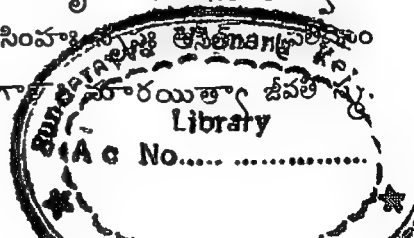
(౧) సకారముగాని, ణకారముగాని మఱియొకహల్లు క్రింద వత్తుగావచ్చునవి - (ఉ. బధ్నాతి-పుష్టాతి) వీనినూ సకారము ధకారముక్రింద నావత్తుగను, ణకారము షకారముక్రింద నావత్తుగను వచ్చినవి. (౨) సకారముగాని, ణకారముగాని, మఱియొకహల్లుక్రింద వత్తుగా రాకుండ విడిగా వచ్చునవి. (ఉ. లునాతి-క్రీణాతి) వీనియందు, లునాతిలో నాయును, క్రీణా

తిలో ణాయును విడిగా నిలిచినవిగాని మఱియొక హల్లుక్రింద వత్తులుగా రాలేదు. సకారణకారములు వత్తులుగా వచ్చుక్రియ లన్నియు బధ్నాతివలెను, సకారణకారణములు వత్తులుగా రాక విడిగా నిల్చుక్రియ లన్నియు క్షీణాతివలెను, ఆయాకాలముల యందు చెప్పికొనవలయును. భేద మున్నచో వ్రాయబడును.

[ఇవి తొమ్మిదవ తరగతి క్రియలు]

చటకః = పిచ్చక	కిశోరః = పిల్ల, పిల్లడు
బకః = కొంగ	పోతః
హంసః = హంస	సింహః = సింహము
కూర్మః = తాబేలు	లునాతి = కోయుచున్నాడు.
ఖరః = గాడిద	గృహ్లాతి = తీసికొనుచున్నాడు.
ఖగః = పక్షి	[పట్టుకొనుచున్నాడు
మృగః = మృగము	లవివ్యతి = కోయగలఁడు
సరటా = తొండ	గ్రహివ్యతి = తీసికొనగలఁడు,
వ్యాధః = ఎఱుకలవాడు	[పట్టుకొనగలఁడు
శలలః = ఏనుపంది	క్రేవ్యతి = కొనగలఁడు
వ్యాఘ్రః = పెద్దపులి	పుష్టాతి = పెంచుచున్నాడు
సరాహః = అడవిపంది	[పోషించుచున్నాడు
హరిణః = లేడి	పోషివ్యతి = పోషించగలఁడు

పురా ఏకస్మిన్వనే కతిచన మృగాః నివాసం అకుర్వత్.
తేషాం మృగాణాం సర్వేషాం సింహానాం అసింహగ్రామ్యతీతాం
సింహా ననస్థితా అనేకమృగానాం సూరయిత్యా జీవతి స్మ.

తదా సర్వే మృగాః ఏకత్ర సమావిశ్య ఇత్థం ఆలోచయన్.
 'అహో! ఏషః సింహః ప్రత్యహం అస్మాక్ సర్వా మార
 యిత్యా భక్షయతి; ఏనంచేత్ శీఘ్రమేన అస్మాకం కులం
 సర్వం సశ్యేత్. తతః కః ఉపాయః అస్మాకం జీవనవిషయే' ఇతి.
 తదా పరాహద్యాః కతిచనమృగాః ఉత్థాయ ఏనం అకథయన్.
 "వయంసర్వే సింహస్యసమీపం గత్వా 'హే సింహ! త్వం ఏకైక
 మృగకృమేణ ఖాదిత్వా జీవనం కురు' ఇతి ప్రార్థయామహే.
 తతః సింహః కిం వదతివా ఆకర్ణయామ" ఇతి. పరదినే మృగాః
 సర్వే తిథైవ కృత్వా, సింహసమీపే పూర్వవృత్తాంతం
 వ్యజ్ఞాపయన్. సింహోపి అంగీకారం అదర్శయత్. అనంతరం
 వ్యాఘ్రనరాహశలహరిణాద్యాః మృగాః సర్వే అతీవ సంతో
 షేణ యథేచ్ఛం వనే విహరంతిస్మ. ఏకదా శశహతస్య వారః
 ఆగచ్ఛత్. తదా శశహతః ఏవం ఆలోచయత్. అహం (యేన
 కేనాపి=ఏదోయొక) ఉపాయేన సింహం మారియిష్యామి.
 తతః వయం సర్వే మృగాః ఏతస్మిన్ వనే సుఖేన నివాసంకుర్మః
 ఇతి ఆలోచ్య స్వస్యదినే ఈషదాలస్యం కృత్వా సింహసమీ
 పం అగచ్ఛత్. తతః సింహః అతిశోషేన అజ్వలత్.

ఒకనాఁ డొక ఎఱుకలవాఁడు అడవిపండులను చంపు
 టకు అడవికి వెళ్ళెను. పానికి పండులు దొరక లేదు. పిమ్మట
 కొన్ని ఇతరమృగములను, పది పిచ్చుకలను, ఆఱుకొంగలను,
 ఒక ఏనువందని చంపి ఇంటికి తెచ్చుకొనెను. ఇట్లుండఁగా వాని
 శరీరమందు ఒక్కతొండ పడి కఱచెను. కాని ఆయెఱుకవాఁడు

చానలేదు. కొంతవఱకును వానిశరీర మంతయు చెడ్డది. పిమ్మట నొకవైద్యునొద్ద నొషధమును (పుచ్చుకొ నెను—అగృహ్లాత్) ఆకారణమువలన వాడు ఇట్లు చింతించెను — ‘అయ్యో నేను చాలమృగములను జంపితిని. ఆపాపమునకు ఫలము అప్పుడే కనబడినది. ఇకముందు నే నెప్పుడును పాపకార్యములను జేయను. అది మొదలుకొని నాడు మార్గాంతరముచేత జీవనముచేసెనుగాని మృగములను చంపలేదు. చిట్టచివరకు ఒకపండితునియొక్క ఉపదేశముచే వాడు వారిభక్తుడయి స్వర్గమునకుఁ బోయెను. ప్రతివాడును పాపమును చేయ రాదు. సత్కార్యమునే చేయవలయును. దానిచే నీలోకము నందును పరలోకమునందును (సుఖపడుదురు = సుఖ్యేయః)

ఏకపక్షితమః పాఠః = అఱువదియొకటవపాఠము.

పుంలింగము, ఇకారాంతము
“హరి”శబ్దము = విష్ణువు

నపుంసకలింగము, ఇకారాంత
ము—“వారి” శబ్దము = నీరు

స). హరిః = హరయః

ద్వి. హరిం = హరీన్

త్వ. హరిణా = హరిభిః

చ. హరయే = హరిభ్యః

పం. హరేః = హరిభ్యః

ష. హరేః = హరీణాం

స. హరౌ = హరిషు

సం. హేహరే! = హేహరయః!

(ఏకపక్షములు)

వారి = వారీణి

వారి = వారీణి

వారిణా = వారిభిః

వారిణే = వారిభ్యః

వారిణః = వారిభ్యః

వారిణః = వారీణాం

వారిణి = వారిషు

హేహరే! = హేహరీణి!

లవితవ్యః = కోయఁబడవలసినది గృహీత్వా = పుచ్చుకొని
 లూనః = కోయఁబడినది లవిత్యా = కోసి
 లవనం = కోయుట లవితుం = కోయఁ, కోయుటక
 ద్రష్టవ్యః = చూడఁబడవలసినది. కీత్వా = కొని
 దృష్టః = చూడఁబడినది క్రేతుం = కొనన్, కొనుటక
 కర్తవ్యః = చేయఁబడవలసినది విక్రీయ = అమ్మి
 సంగృహ్యతి = సంగ్రహించుచున్నాడు

అరే బాలక! త్వం అవ్య పాఠఃప్రధృతి మంచాత్
 ఉత్తామ దంతధావనమపి నాకరోఖిలు. త్వం కిం కరవాణి
 గచ్ఛ(శీఘ్రం=యుక్తి) (తటాకసమీపం = తటాకాంతికం) దం
 ధావనం కురు ప్రథమతః. దేవపూజార్థం పుష్పాణి తులసి
 దళాని చ లునీహి. ఏతస్మిన్దినే శ్రీహయగ్రీవోత్సవః అన్మాభి
 కర్తవ్యః. హేతాత! పుష్పాణి (క్వ = కుత్ర) సంతి? కాని పు
 ష్పాణి మయా లవితవ్యాని? త్వం కథయసిచేత్ అహం తథైవ
 కరిష్యామి. రేరామ! తవ అంబా పృచ్ఛ; సా ఆజ్ఞాపయేత్.
 తథైవ ప్రత్యామి. అంగా క్వాగచ్ఛత్? అంబా వ్రాత రేవ గంగా
 యాం స్నాత్వా నిర్మలవస్త్రం ధృత్వా తులసిబృందావనసమీపే
 ఉపవిశ్య లక్ష్మీపూజాం కరోతి. తాం పృష్ట్యా శీఘ్రం త్వమపి
 పుష్పాణి లవిత్యా ఆనయ. హేఅంబ! కాని మయా లవితవ్యాని
 వద? హేపుత్ర! నరసింహాలయే మల్లికాపుష్పాణి, జాతీపుష్పా

ణిచ అనేకాని సంతి. అర్చకాఁ పృష్ట్యా తాని పుష్పాణి సర్వా
ణ్యానయ. అర్చకాః న సంతిచేత్కిం కర్తవ్య మంబ ? తూష్ణీమే
వాగచ్చ. తులసీదళాని అస్మదావరణే స్థితాని లుసీహా. పృథ
మతః దేవాలయం గత్వా మయా అర్చకాః దృష్టవాః ;
తత్రార్చకాః సంతి చేత్, తాఁ పృష్ట్యా పుష్పా ణ్యానేష్యామి;
నోచే త్తూష్ణీమే వాగమిష్యామి. తథైవ క్షురు. రేరే పూజా
పాత్రం గృహీత్వా గచ్చ ; నోచే త్కథం పుష్పాణి ఆనేష్యసి?
తథైవ గచ్ఛేయం.

అమ్మా ! దేవాలయములో మల్లెచెట్లుమీఁద తొండ
లున్నవమ్మా ! నాకు భయము కలుగుచున్నది. నేను కోయఁజా
లను ; అన్నయ్యను పంపుము. పోనిమ్ముగాని బజారులో బెండ
కాయ లున్నచో కొనితెచ్చు. నాకు వాటియొక్కధర తెలియ
దమ్మా ! నాన్నగారితోఁజెప్పుము. చీ దొంగకుంకా ! (యెట్లైనఁ
కథంచిత్) పాటిపోవుటకు చూచుచున్నావు. చూడు రేపు ని
న్నేమిచేయుదునో. పోనీగాని అక్కడ కూర్చుండి రామాయణ
మును చదువుము. ఆలాగే చదివెదనుగాని, ఆపిల్లిపిల్లను నేను
పెంచుకొందును ; సరేనా. ఆపిల్లికూనతో నీకేమిపనిరా ? ఆబాణ
లితో నూనె పోయుము ; దేవునిదగ్గర దీపమును వెలిగింతును.
నారాయణాచార్యులగారికొడుకుపెం డైప్పుడేమి ? ఓరి వెధవా !
పెండ్లిసమాచారము నీ కెందుకురా చదువుకొనుమురా. అటు
లనే చదివెదనే ; నా నొక అప్పచ్చి నీయఁగలవా ? (అపూపః=

అప్పచ్చి.) నిన్నటి అప్పచ్చి నేమిచేసితివి? నేను తినుచుండగా మామయ్యకోతి వచ్చి నన్ను భయపెట్టి యెత్తుకొనిపోయినది.

ద్విపష్టితముః పాఠః = అజువదిరెండవపాఠము.

కాకః = కాకి	పోషితం = పెంచుటకు
శుక్లః = చిలుక	పోషిత్యా = పెంచి
ఝిల్లికా = కీచురాయి	యథాకాలం = వేళతప్పకుండ
మయూరః = నెమిలి	యథాశక్తి = చేతనయినంతవఱకు
కుక్కుటః = కోడి	మథ్నాతి = చిలుకుచున్నాడు
గరుడః = గుడి	అశ్నాతి = తినుచున్నాడు
గృభః = గద్ద	లినాతి = అంటుకొనిపోవు
కృతః = చేయఁబడినది	[చున్నాడు
బంధవ్యః = కట్టఁబడవలసినది	వృణాతి = వరించుచున్నాడు
గ్రహీతం = పుచ్చికొనన్,	మంథివ్యతి = చిలుకును
[పుచ్చుకొనుటకు	అశిష్యతి = తినును
బంధుః = కట్టన్, కట్టుటకు	లేవ్యతి = అంటుకొనును
సంగృహ్య - సంగ్రహించి	వరివ్యతి = వరించును

కాకస్య కాకపాఠః రమణీయః. శుకానాం శుకకిశోరాః రమణీయాః. ప్రతిదినం అరణ్యే నర్వతే ఝిల్లికాః (రటంతి = అటచుచుండును.) యుష్మజ్జనకేన విరచితః శ్లోకః కః? కిమరే బాలక! త్వయా కిమపి దౌష్ట్యే కృతం కిం? ఇతః పూర్వం కి మర్థం త్వా ముపాధ్యాయః అతాడయత్? ప్రథమతః ఏతత్పు

స్త్రకం త్వం గృహణ. అనంతరం ఉపాధ్యాయస్య సృతాంతం కథయిష్యామి. ఆకర్ణయ. అశ్మత్పాఠశాలాయాం ఏకః కుక్కుటః ప్రావిశత్. తదా మమ సమీపే ఆగచ్ఛత్. అహం తం కుక్కుటం హస్తేన గృహీత్వా అన్యబాలకస్య ఉపరం అపాతయం. తతః ఉపాధ్యాయః మాం దృష్ట్వా ఈష దకు ప్యత్. నోచేత్కిమిథం కోపిష్యతి? సత్యం అనదః; సమప్త్యాం త్వం దుప్తః ఇతి సర్వే బాలకాః వసంతి. వదంతిచే ద్వదంతు మమ కిం భయం? ఇతఃపూర్వం యుష్మత్పాఠశాలాయాం ఏకః మయూరః ఆసీత్. సః ఇదానీం న దృశ్యతే; కుతాస్తి రే? అస్మాకం వాక్యం ఆకర్ణయసిచేత్ తవ క్షేమః భవిష్యతి నోచేత్ త్వం సృథా దుప్యే. వర్షాకాలః ఆగచ్ఛతి. ఆకాశే సర్వత్ర మేఘాః దృశ్యంతే. యుష్మద్వత్సః తేథా ధావతి తం గ్రహీతుం అన్మాసు కోఽపి న సమర్థః.

మీ అమ్మ పెరుగు చిలుకుచున్నది గాని నేను పిలుచు చున్నానని యొకమారు పిలుపుము. చీమలు నేతిగిన్నెయొక్క పైభాగమున అంటుకొనిపోయినవి. ఈ కాలమునందు ఎద్దులను పెంచుటకు నాకు సామర్థ్యము లేదు గనుక వాటిని పంపి వేయుదును. ఎవరైనను కొండురేమో విచారించుము. ఏమండీ తాతాచాయ్యలుగారు! మీఱమూయిని మాఅబ్బాయి కిచ్చి పెండ్లిచేయుచురా లేదా? మావల్ల మీ కెందుకు భయము? ఓపిల్లలూ! మీరు మీపాఠములను వేళ తప్పకుండ నప్పగించితి రేని మిమ్మును మేము కొట్టము. నేను కొన్నిదినము లొకగరు

డిని బెంచి మరల పంపితిని. బ్రతికినంతవఱకు, నేను చేతనయి నంతవఱకు నీకు విద్యను చెప్పదునుగాని నీవు ఈ యూళ్ళో నుండి నాయొద్ద చదువుకొనుము. ఎందుకోగాని మీతండ్రి నిన్న నామీఁద కోపపడినాఁడు. మీపిల్లవాఁడు మిగుల నల్లరిని జేయుచున్నాఁడుగాని వానిని పట్టుకొని కట్టుఁడు. మాశిష్యులు ప్రతిదినమును యథావిధిగా సంధ్యానందనము చేయుచున్నారు. కొంచెము ధ్యానమును సంగ్రహించిపెట్టుము.

త్రిషష్టితమః పాఠః = అఱువదిమూఁడవపాఠము.

స్త్రీలింగము - ఇకారాంతము

స్త్రీలింగము - ఈకారాంతము

"మతి" శబ్దము = బుద్ధి.

"గారీ" శబ్దము = పార్వతి

ఏ.

బ.

ఏ.

బ.

ప్ర. మతిః = మతయః

ప్ర. గారీ = గార్యః

ద్వి. మతిం = మతీః

ద్వి. గారీం = గారీః

తృ. మత్యా = మతిభిః

తృ. గార్యా = గారీభిః

చ. మత్యై
మతయే } = మతిభ్యః

చ. గార్యై = గారీభ్యః

పం. మత్యాః
మతేః } = మతిభ్యః

పం. గార్యాః = గారీభ్యః

ష. మత్యాః
మతేః } = మతీనాం

ష. గార్యాః = గారీణాం

స. మత్యాం
మతౌ } = మతిషు

స. గార్యాం = గారీషు

సం. హేమతే! = హేమతయః !

సం. హేగారి! = హేగార్య!

మంథితవ్యః = చిలుకఁబడ	మంథిత్యా = చిలికి
[వలసినది	మంథంమంథం = చిలికి చిలికి
మంథితః = చిలుకఁబడినది	సవనీతం = వెన్న
మంథితం = చిలుకుటకు	మత్స్యః = చేప
మంథనం = చిలుకుట	జంబుకః = నక్క

అద్య తక్రం త్వయైవ మంథితవ్యం. తవాంబా బహి రా
 నీత్. బాధం అహమేన మంథిష్యామి; గృహే సుతరాం ఘృతం
 నాస్తి కిం కర్తవ్యం? సవనీతం అస్తిఖలు తత్ ద్రావయ;
 ఏకదినస్య యథాకథంవా ద్రిత్యామః. తక్రిమంథనానంతరం
 మమాంగనస్త్రం కూపసమీపం నీత్వా ఈవత్ ధాన. మమ
 ఇదానీం అనకాశః నాస్తి; భోజనానంతరం యుష్మద్వస్త్రం
 ధావేయం. గృధ్రాః తటాకస్థా స్సర్వాస్మత్స్యాః ఖాదంతి.
 తీరే జంబుకః ఏకః ఉపావిశత్ పశ్య. యథాకథంవా గృధ్రం
 పాతయిత్వా ఖాదితుం తత్రాస్తి. తన ఉపాధ్యాయః సర్వేషాం
 పుత్రాణాం వినాహా అకరోత్ కిం? కథం కరిష్యతి? ఏషః
 త్వామకాలః; అపిచ, అస్మదుపాధ్యాయః కాశీదేశస్థః, గౌడ
 బ్రాహ్మణః తత్ర జీవనాభావేన అస్మద్దేశం ఆగత్య అత్ర జీవ
 నం కరోతి. ఏనంస్థితే గౌడబ్రాహ్మణాః మత్స్యా అన్నంతీతి
 బహుజనాః నదంతి. తస్మాత్ కారణాత్ అస్మద్దేశే బ్రాహ్మ
 ణేషు ఏకోపి అస్మదుపాధ్యాయపుత్రేభ్యః కన్యాం న దాస్యతి.
 అతః తేషాం కథం వినాహః భవిష్యతి?

ఎవరు మాచెఱువులో చేపలను పట్టుకొనుచున్నారు? ఏమో నే నెఱుగను. చాలకోతులు కొండదగ్గర నున్న చెట్లయం దెట్లు వేలాడుచున్నవో చూడుడు. నేము నిన్న నొక కోఁతిని పట్టుకొన్నాము. అది కొంతసేపు మా యింటిలో (నున్న క్షేయండి=స్థితః ఇనస్థిత్యా) పాటిసోయినది. దానికొఱకు వెదకుచున్నాను=మార్గయామి) నీకెక్కడనైన గనబడెనా? తాతాచార్యులగారి యింటిమీఁద నొకకోఁతిని నిన్న చూచినాను. అదే మీకోఁతియేమో. మాకు తోలులేదుగాని యొకటి (అమృతవచ్చినచో=విక్రేతుం అగచ్ఛేద్యది) విచారించి చెప్పుము, నేను కొనెదను. మీఅన్నకు ఏయూరిలో ఉద్యోగ మయినది? నెల్లూరులో అయినది. అక్కడ అన్నిపదార్థములును దొరకునా? అన్నియును దొరకునుగాని నెయ్యి మాత్రము మంచిది దొరకదు. అయినచో నెట్లు భోజనము చేయుచున్నాడు? ప్రతినెల మనయూరినుండి నేను పంపుదును.

చతుష్పత్తితమః పాఠః = అఱువదినాల్గవపాఠము.

కంకతికా = దువ్వెన

వ్రీణః = కురుపు

శినకః = గూటము

సాంద్రః = దట్టనిది

పుంఖః = పిడి

దర్శందర్శం = చూచిచూచి

గోధనం = ఆలమంద

బంధంబంధం = కట్టికట్టి

ఆజకం = మేకలమంద

అక్యత్వా = చేయకుండ

యూకా = పేను

శ్రుత్వా = విని

లిక్తా = ఈపి

చిత్వా = పోగుచేసి

విశ్వాసయతి=సమ్మించుచున్నాడు

పామా = గజ్జి షోలయతి = ఊచుచున్నాఁడు
 గ్రంధిః = ముడి ప్రసాదయతి = చిక్కుతీయు
 అలర్కః = వెట్టికుక్క [చున్నాఁడు
 ద్రష్టన్యః = చూడఁబడవలసినది శ్రుణోతి = వినుచున్నాఁడు
 క్షాళయితన్యః = కడుగఁబడవలసినది శ్రోవ్యతి = వినఁగలఁడు
 సులభః = దొరకునది చిన్తోతి = పోగుచేయు
 దుర్లభః = దొరకనిది [చున్నాఁడు
 శామ్యతి = తగ్గిపోవుచున్నది చేమ్యతి = పోగుచేయఁగలఁడు

తాతాచార్యస్య పుత్రః గతదినే ఏకం శునకం దండేన
 అతాడయత్. సః శునకః అలర్కః. తస్మా త్కారణాత్ సః
 శునకః తాతాచార్యస్య పుత్రం అప్పశాచార్యం పాదే అదశత్.
 అనంతరం కతిచిద్దినాని గతాని-తద్బాధా సర్వాపి అశామ్యత్.
 ఇదానీం తత్పాదే ఏకః వ్రణః ఉదతిష్ఠత్కిల. తం బాలకం
 (వైద్యాలయం=ఆసుపత్రికి) అనయన్. వైద్యః వ్రణం అచ్ఛే
 దయత్. ఇతిసరం కథంభవిష్యతివా కేన జ్ఞాయతే. హేఅంబ!
 అనుజస్య మస్తకే అతీవ యూకాలిక్షం అస్తి. తం ఆహూయ
 కంకతికయా తత్సర్వం అపసయ. రే రామ! ఆనరణే ఏకం
 శివకం (నిఖాయం=ప్రాతి) తత్ర మహిమం బధాన. తత్ర స్థితం
 గోధనం ఆజకం చ వనం చారయ. బళిద్ధాచార్యాయ సీతా
 పతిః ప్రథమతః కన్యాం దాస్యామితి కథయిత్వా అంతతః తం
 అవంచయత్. కిమరే ఏవం విశ్వాస్య కంఠచ్ఛేదనం యుక్తం కిం?

యుష్మద్దామే గుడం దుర్లభం కిం? ఘరట్టపుంఖః కుతాస్తి
వా పశ్య. గృహే తండులపిప్లం నాస్తి. ఈషత్ భ్రామయిష్యా
మిః ప్రథమతః కన్యకా ద్రప్తవ్యా. అనంతరం వివాహః ఆలోచ
యితవ్యః. అద్య ఆకాశే. మేఘాః సాంద్రాః సంతి, బహుళః
వర్షం పశిష్యతి కింవా. పతిష్యతిచే ద్వయం సర్వేపి కృతా
ర్థా ఏవఖలు.

మీ తండ్రి యేమో చెప్పుచున్నాడు వినిరమ్ము. నీవు
చెఱుపుదగ్గరకు వెళ్ళుచున్నావు; గనుక స్నానము చేయకుండ
రావద్దు. మల్లచెట్టుకింద పూవులు పడినవిగాని పోగుచేయుము.
అరే నీశరీరమునందు అంతటను గజ్జి అట్లున్న దేమిరా?
వైద్యునియొద్ద బోవధము పుచ్చుకొనుము. మాచున్న యెక్క
డికో పాటిపోయినది. చూచి చూచి వచ్చినాను. ఎక్కడను
కనబడలేదండీ. నన్ను పురాణము చెప్పుమనెదవుగదా, ఎవరు
వినగలరు? నేను ఒకడను వినగలను గదా. సరియే నీవు
వినుము, నేను చెప్పెదను. నాకు బలము తగ్గిపోవుచున్నదిరా.
ఇకమీద నేను చలిసీటిలో స్నానమును చేయజాలనురా.
పిల్లను ఊచుము. ఎందుకు నన్ను చూచి సవ్వెనవు? నీవు
సవ్వించుచున్నావు గనుక నేను సవ్వచున్నాను. నీకాల్చి
మీఁద పుం డెట్లున్నది? బొత్తుగా తగ్గిపోయినది. పిల్లకాయ
లందఱును నామాటలను వినుచున్నారు. అయ్యో! మీకు
మిక్కిలి డబ్బున్నది గదా దరిచుగిలవలె మీఅమ్మాయి పెం
డ్లిని గుఱిచో చేసితిరేమి? ఈకత్రపుకాలములో నిట్లే చేయవలె.

పంచషష్ఠితమః పాఠః = ఆఱువదియైదవపాఠము.

పుంలింగము-ఉకారాంతము సపుంసకలింగము-ఉకారాంతము

“గురు” శబ్దము = గురువు

“మధు” శబ్దము = తేనె

ఏ.

బ.

ఏ.

బ.

పృ. గురుః = గురవః

మధు = మధుని

ద్వి. గురుం = గురూన్

మధు = మధుని

తృ. గురుణా = గురుభిః

మధునా = మధుభిః

చ. గురవే = గురుభ్యః

మధునే = మధుభ్యః

పం. గురోః = గురుభ్యః

మధునః = మధుభ్యః

మ. గురోః = గురూణాం

మధునః = మధునాం

స. గురౌ = గురుషు

మధుని = మధుషు

సం. హేగురో! = హేగురవః!

హేమధు! = హేమధుని!

దర్శనీయః, } = చూడదగిన
దృశ్యః } [వాడు

[శనః = వినుట

శ్రోతం = విన్, వినుటకు

చేతం = హోగుచేయన్,

[హోగుచేయుటకు

విజ్ఞాప్యః, } = మనవిచేసి
విజ్ఞాపనీయః } కొనఁదగిన
వాడు

శమయతి = ఆపుచున్నాఁడు

ఖేలతి = ఆడుచున్నాఁడు.

లవ్యః } = కోయఁదగిన
లవనీయః } వాఁడు,

మార్గయతి = వెదకుచున్నాఁడు

గళతి = జాటుచున్నాఁడు

శ్రోతవ్యః = వినబడవలసినవాడు మధుపటలం = తేనెపట్టు

అరే తన గురుః గంగాంబ్రతి స్నానార్థ మగచ్ఛత్, ఘంటాద్వయ మాసీత్. ఏతావత్పర్యంతం కిం కరోతిరే తత్ర? మాం పృచ్ఛసీకిం? కింకరోతివా! తథా హాససి కిం చే? ఆగచ్ఛ త్యాగచ్ఛతి, శీఘ్ర మంత ర్గత్వా పీఠం స్థాపయిత్వా పీఠోపరి దర్భాసనం ప్రసారయ, లవ్యాని పుష్పాణి ఝటితి లవిత్యా తత్ర (నిక్షిప=ఉంచుము.) దర్భాసనం కుతాస్త్రినా మమ నవృష్టం. అస్మద్గురుః తాడయిష్యతి కింవా, కింకుర్యాం భావ! మా త్రస. ఛీ పాపిష్ఠ! ఏతావత్పర్యంతం అహం సమాస్రక్మత్వః అనదం ఖలు, మమ వాక్యం అశ్రుణోః కిం? భావ! భావ! అస్మద్గురుః రథ్యామూం గళిత్వా అపతత్, తదుత్థానాంతరే దర్భాసనం మార్గయిష్యామి. తావదంతరే = (అంతలో) దర్భాసనం నలభ్యతే కిం? భావ! దర్భాసనం అలభ్యత. అస్మద్గురుః శరీరే సర్వత్ర పంకః కథమస్తి వా పశ్య. బత! పాపం, తస్య వస్త్రాణి సర్వాణి పంకమయాని ఆసన్. రేబాలక! తనగురుః అతీవ (కుపి తః=కోపగించినవాడు) ఆసీత్. తతః దృశ్యం పాఠం దృష్ట్వా (ఆయ త్రీభవ = సిద్ధముగానుండుము.) సః పంకా దుత్థాయ గృహం ప్రత్యాగత్య పంకం నిర్వం ప్రత్యాశ్య అనంతరం శుభ్ర వస్త్రం ధృత్వా ఖలు మమ పాఠం నదిష్యతి. ఏతదంతరే అహం నాయ త్రీభవేయం కిం? కిమర్థం మాం త్వరయసి?

పోనిమ్మ నాకెందుకు; నేను నిన్ను త్వరితపట్టునలే, నీయిష్టానుసారమే కానిమ్మ. నే సంతపటకును ఆడుకొనుచు

దును మాదాడ్లో నొక చెట్టుమీద మంచి తేనెపట్టున్నది. దానిని పడవేసి ఆతేనెను త్రాగుదును. సరేలే మిగురువుగారి భార్య బియ్యపుచేటను కింద పడవేసినది నీవు వెళ్ళి ఆబియ్యమును పోగుచేయుము. పోగుచేయుటకు నీకు శక్తి లేని యెడల మీ చెల్లెలిని పిలుపుము. మాచెల్లెలు ఎక్కడనో ఆడుకొనుచున్నది. ఇప్పుడు నేను పిల్చునెడల నది నామాటను వినదు. నీయొక్కవినుటతరువాత మిగురువుచేత నాకు కొంచెము తీర్థము నిప్పించుము. నాకాపురాణమును వినుటకు శక్తి లేదుగాని యింక నీపురాణమును కట్టిపెట్టుము. నిన్నరాత్రి నాకాలు పొదికొమ్మ కఱచినది. నేను కదలుటకుఁగూడ (శక్తి లేకుండనున్నాను. = అనమర్థః అస్మి.) నన్నెందుకు (బాధించెదవు = బాధేధాః) నీకు వీలున్నయెడల నీవు హరికథను వినుటకు వెళ్ళుము. నాదేహమునిండ గజ్జ ఉన్నది. నేనును వెళ్ళను. (ఎవరును పోవద్దు = కేపి న గచ్ఛంతు.)

షట్పక్షితమః పాతః = అఱువదియాఱువపాతము.

గంతస్యః = వెళ్ళఁబడవలసినది.	సిన్ధతి = నెరవేరుచున్నది
పరితస్యః = చదువఁబడవలసినది	సేన్యతి = నెరవేరఁగలదు
పరితః = చదువఁబడినది	నాధయతి = నెరవేర్చు
పత్యమానః = చదువఁబడుచున్న	[చున్నాఁడు
బాధ్యమానః = బాధించఁ	కోచతే = సయించుచున్నది

[బడుచున్న

బాధితవ్యః = బాధింపఁబడ

[వలసినది.

బాధితః = బాధింపఁబడినది

మర్దయతి = మర్దించు

[చున్నాఁడు

లింపతి = పూయుచున్నాఁడు

లేప్స్యతి = పూయఁగలఁడు

శ్వేసాయం మంగళగిరిగామే రథోత్సవః భవిష్యతి. తం దృష్టుం వయం సర్వే గమిష్యామః; యూయమపి ఆగమిష్యథకిం? మయా పత్యమానం పుస్తకం అద్యసాయం సమాప్తం భవిష్యతి. ప్రథమపుస్తకం ఇతః పూర్వమేవ పఠితం. తథాపి అన్యదుపాధ్యాయం పృష్ట్యా ఆగమిష్యామి. మమ మాస్తే ఈష దపి ధనం నాస్తి, తతః అహం ధూమశకటం ఆరోఢుం స సమర్థః. అరేరే ఇతఃఇతః ఆగచ్ఛ, తత్ ప్రశ్నిక ఇవ దృశ్యతే. దండం ఇత్థం ఆనయ; దండేన తం వృశ్చికం పీడయామి. రేపాపిష్ట! కిమర్థం వృథా తం బాధసే. చీమప్త! తూష్ణీంభవ తూష్ణీంభవ. వృశ్చికః సర్వైః అపి సర్వదా బాధితవ్యః ఏవ. ఏతావత్సర్వతః బాధితః ఖలు; అలం ఇతః పరంవా [ముంచ = నడలు] ఇదానీం త్వం వృశ్చికం అబాధథాః. సఃవృశ్చికః పరలోకే త్వాం బాధిష్యతే. బాధిష్యతే చే ద్బాధతాం. ఇదానీంత్యాం అరక్షంఖలు; తత్పుణ్యం కిం భవిష్యతి? తేన పుణ్యేన మమ పరలోకే బాధేన స భవిష్యతి. త్వం ఉద్యోగార్థం ప్రయత్నం కరిషిఖలు; సః ప్రయత్నః సత్సృతి కిం? స సత్సృతిచేత్ త్వం స సాధయే కిం? (ఏతస్య=అస్య) బాలకస్య కేశా కంకతికయా ప్రసాదయ.

(నే నిపు డుత్తరమును చదువవలె = మయా ఇదానీం ఉత్తరం పఠితవ్యం) ఎందు కాపిండిని అట్లు మర్దించుచున్నావు?

(భక్త్యములనుచేయవలె=భక్త్యాణి కర్తవ్యాని) మీయింటిలో
 నేమి? మామమ్మాయి పెండ్లి. (నేటికెంతలో నున్నది = అద్య
 ప్రభృతి కియదంతరే అస్తి?) (ఇంకను సదిహజులున్నది=ఇతోపి
 దశదినాంతరే అస్తి) సరేగాని అందుకోసమేనా మీయిల్లు
 అంతటను అలుకుచున్నారు = (పూయుచున్నారు?) అందు
 కొఱకే. నేడు సందేహవేషపటకు అలుకగలరు. (నీవిపు డెక్కడికి
 వెళ్ళవలె? = త్వయా అద్య కుత్ర గంతస్యం) నీతలలో పేలు
 చాల నున్నవిగాని నీవు మామొద్దకు రావద్దు; మాతలలో
 పడగలవు. ఇదివఱకు మీతలలో పేలు (లేవుకాబోలు = న
 సంతి కింవా.) చూడుచూడు నీతలలో ఈపి యెట్లున్నదో! మీత
 మ్ముని మాతోకూడా మాయూరికి బంపెదవా? అక్కడ(నిష్ఠ=
 అగ్నిః) ఉన్నది, కొంచెము (చల్లప్పుము = శమయ.) ఆలాగే
 ఆర్పుదునుగాని కొంచెము నీరు తెమ్ము. చాలు పోరా నీవు
 మంచివ్యాడవు కావు; మా నాన్న వచ్చినయెడల కోపపడ
 గలడు. మీనాన్న యెక్కడికి వెళ్ళినాడు; ఇంటిలో లేడా?

సప్తషష్టితమః పాఠః = అఱువదియేడవపాఠము.

రూపకం = రూపాయి

సాధయితవ్యః = సాధింపఁ

ఆణకః = అణా

[బడవలసినది

ద్రమ్మః = దమ్మడి

సాధనీయః = సాధింప

మానికా = మానిక

[వలసిన

ప్రస్థః = తూము

సాధ్యః = సాధింపదగిన

గక్తః = నట్టి

ఖండశః = తునకలుగా సాధయితం = సాధించుటకు
 ద్విధా = రెండుగా లేపుం = పూయుటకు; అలుకుటకు
 మూల్యం = వెల [న్నాడు. లిప్తా = పూసి, అలికి
 విభజతి = భాగించుచు గోమయతి = మెత్తుచున్నాడు

ఏకం రూపకం గృహీత్వా ఆపణం గచ్ఛ. తత్ర ఉర్వాసుక
 ఫలాని సంతిచేత్ సమ్యక్ మూల్యం విచార్య, ఏకాణకమూ
 ల్యాని ఆనయ. ప్రస్థమాత్రం ధాన్యం, ద్రమ్మస్య నస్యం
 ఆనయ. నస్యంముఖ్యం రే. నస్యఫలం రిక్తౌచసీత్. గృహీజీరకః
 అస్తివా నవా పృచ్ఛ, అస్తిచేత్ మాస్తు, నోచేత్ జీరకమప్యా
 నయ. దార్ద్రకాఫలాని కతి సంతివా గణయ. నారికేళఫల మస్తి
 చేత్ (భిత్త్వా = బద్దలుకొట్టి) ఖండశః కృత్వా చోషేయ పాత
 యేతి అంబం నద. తత్ర అనేకే పండితాః సంశ్చి, తేభ్యః సర్వే
 భ్యః దక్షిణాం యచ్ఛత. మా త్రస, యథాకథంవా త్వత్కార్య
 సాధనప్రయత్నం కురు. తత్కార్యం నాధ్యంవా అనాధ్యం
 వా? హేగురో. తత్కార్యం అనాధ్యమి వాస్తి-కుత ఇతిచేత్
 మాతులపుత్రః మమవచనం నశ్రుణోతి. యూయం అశ్రుణుత
 ఖలు తస్య వృత్తాంతం సర్వం అపి. సః ఏకాం కాంతాం పరస్య
 గయత్. సా కాంతా విధవా ఇతి అహం అశ్రుణవం. (అద్య
 తనాః = ఇప్పటివారు) సర్వేపి కుపితాః ఆసన్, కిం కర్తవ్యం?

మన దొడ్డిగోడను మెత్తుచున్నా రెండుకు? నీపండును
 ఎవరు తిన్నారు? మాతమ్ముడు తిన్నాడు. అందుకొకసా

నిన్న వానిని నీవు కొట్టినావు? అవును, నాపండును తినిన యెడల నే నూరకుందునా యేమి? ఆగోడను అలికి అమ్మను ఇట్లు రమ్మనుము. ఒకముంగి నిన్న పామును పట్టుకొని ముక్కలు ముక్కలుగా చేసి మాదొడ్లో పారవేసినది. ఆగది యెవరిది, ఈగది యెవరిది? అది నాది, ఇది మా తమ్మునిది. మీతమ్ముని భార్యయును కాపురమునకు వచ్చెనా? ఈబట్టను రెండుగా భాగించుము. మానికలో నేమియున్నదో చూడుము. మీ నంటయింటిగోడ పూయుటకు నెనకు వెళ్ళినా? అన్ని గోడలను మాదాసియే పూయుచున్నది. పూర్వకాలమున విధవావివాహము లున్నను ఇప్పటి పండితులు [అంగీకరింపకు = నాంగీకర్యంబి] గాదెలో ధాన్యమున్నదా? గాదె నిన్న నే వట్టిది అయినదిగా. మనయింట్లో పెండ్లి యెల్లుండేగదా. తాతాచాచ్యులుగారికుమారులు నిన్న [ఒకరొకరు = పరస్పరం] కొట్టుకొనుచున్నారు.

అష్టపద్ధతమః పాఠః = అఱుపదియెనెమిదవపాఠము.

కృత్యః		= ఎక్కడివాఁడు?	భాతి = ప్రకాశించుచున్నాఁడు
కుత్రత్యః		= ఎక్కడిది?	[త్రోచుచున్నాఁడు
పాచ్యః	= తూర్పువాఁడు	వాతి = వీచుచున్నాఁడు	
దాక్షిణత్యః	= దక్షిణపువాఁడు	మాతి = ఇముడు - కొల్చు	[చున్నాఁడు
పాశ్చాత్యః	= పడమటివాఁడు	యాతి = వెళ్ళుచున్నాఁడు	
ఔత్తరాహః	= ఉత్తరపువాఁడు	యాపయతి = గడపు - పంపు	[చున్నాఁడు

భాగః = భాగము

ప్రయోగః = ప్రయోగముగ

పూర్ణః = నిండినవాడు

[చున్నాడు]

సుసర్ణం = బంగారము

గీతః = మ్రొగుచున్నాడు

విందతి = పొందుచున్నాడు

విభజ్య = భాగించి

తే బాలకాః కుత్రోత్పాద్యా వా పృష్ట్యా ఆగచ్ఛ. తే సర్వేపి దాక్షిణాత్యాః ఏనః తేషాం న స్త్రాదిక మేవ కథయతి. తే ఔత్తరాహః న భవేయిరితి. పాశ్చాత్యానాం అస్మాకంఽభేదః సమ్యక్ దృశ్యతే, తేషాం నర్ణః శ్వేతః. అస్మాకంతు నీలవర్ణః. తస్మాదేవ తేషాం శ్వేతముఖాశ్చితి నామధేయం అస్తి త్వత్సమీపే స్థితం సర్వమపి ధనం విభజ్య అర్థభాగం తవఅనుజాయ దేహి. తటాకః కదా పూర్ణః? ప్రపూర్వేమ్యః [రాత్రిందివం = రేయింబగలు] సమ్యక్ అవర్ణత్యు. ఏకస్యాం రాత్ర్యాం ఏవ సంపూర్ణః ఆసీత్. ఇతఃపరం వత్సగచతుష్టయసర్వంతం జలస్య త్నామః నాస్తి. [శాలిక్షేత్రాణి = పరిపాలములు] ఏతద్వత్సరే సమ్యక్ ఫలివ్యంతీతి భాతి - అరే తవ గుణాః మహ్యం స రోచంతే, తవ సమాచారః సుతరాం సమ్యక్ నాస్తి. ఇతః ప్రభృతి [పాతఃఉత్థాయ = పాతకుత్థాయ] స్నానం శీతోదకే కురు. అనంతరం సుధ్యానందనాదికం యథావిధి కురు. తతః వ్యస్తనశ్లోకచింతనాం కురు. అవ్య పఠనీయుం వాశం సమ్యక్ విచారయ. ఏనంచే త్తవ వచనం అంగీకరిష్యామి; నోచే త్తవ గతి స్తవ, మమ గతి ర్మమ. ఔషధం కథమపి గీత, ఆరోగ్యం శీఘ్రమేవ విందే.

నిన్న నేను [గ్రహచారముచాలక = గ్రహచారహీనః]
సంభావనకోసము పెండ్లిచోటునకు వెళ్ళితిని. సంభావన లేదు
సరిగదా యజమానుఁడు కఙ్ఠతీసికొని నన్ను కొట్టవచ్చినాఁడు.
నీ విప్పు డెక్కడకు ప్రయాణమగుచున్నావయ్యా? ఎక్కడికని
అడిగినావు; శకునము బాగుగనేయున్నది. ఇఁకనాపనిబాగుగనే
నెరవేరును. అటుల నెప్పుడును [అడుగరాదు = ప పృష్టవ్యం]
అందుచేతనే నేను నిన్న దుఃఖము ననుభవించితిని. నీబట్టలు
నాపెట్టెలో (పట్టపు = ఇముడపు) గనుక నీపెట్టెలోనే [పెట్టు
కొనుము = నిక్షిప్త] మీరెటులైనను సుముహూర్తమును. గడపి
వెళ్ళుఁడు. నాభాగమును నాకు పంచిపెట్టుము. మా యూరు
సముద్రప్రటాండున నున్నది; గనుక అక్కడ నెడకాలపుబాధ
లేదు. మీకేమిండి మీరెప్పుడును డబ్బుతో నిండినవారు,
నాదిగ్గర నేమియున్నది? ఒకదమ్మిడియును లేదు. నీవు చాల
చతురుఁడవు గాని ఇఁక నూరకుండుము. [నాకంటె = మదపేక్ష
యా] నీవే డబ్బుతో నిండినవాడవు. నీ వెంతమాత్రము దరిద్రుఁ
డవు కావు. చట్టిమాటలతో నేమి ప్రయోజనమున్నది? లేచిపో.

ఏకొనసప్రతితమః పాతః = ఆఱువదితొమ్మిదవపాతము

దక్షిణతిః = దక్షిణముగా వ్యాఖ్యాతి = వ్యాఖ్యానము
పురతః = ముందుగా [చేయుచున్నాఁడు
చణకాః = సెనగలు గాళయతి = గాలించుచున్నాఁడు
ముద్గాః = పెసలు

గోధూమాః = గోధూమలు	గర్వతి = గర్వపడుచున్నాడు
కుళుద్ధాః = ఉలవలు	ప్రమాద్యతి = పొరబడు
రాజమాషాః = అలచందలు	[చున్నాడు
బీజం = గింజ	ప్రసాదయతి = బ్రతిమాలు
వాయుః = గాలి	[కొనుచున్నాడు
ప్రమాదః = పొరపాటు	లోటతి = కెలుకుచున్నాడు
విరమతి = చాలించుచున్నాడు	ష్ఠీవతి = ఉమ్మివేయు
	[చున్నాడు
ప్రస్థాపయతి = పయనము	గువతి = ఏరుగుచున్నాడు
[చేయించుచున్నాడు	లుంపతి = తురించుచున్నాడు

అద్యప్రాతః కస్య ముఖ మపశ్యంవా నామపాదే కంటకః
అలగత్. పూర్వేద్యుః రాత్రౌ చణకా అభక్షయం, ఉదరే
శూలా ఉత్పన్నా. అతః బహుకృత్యః బహిర్గమనాచసరః ఆసీత్.
తేషాం గృహే ప్రతిదినం మద్గసూపమేవ కుర్యుః. మమచనం
కఃశ్రుణుయాత్ ? నకోపి శ్రుణోతి. కుళుద్ధాః పక్త్యా అశ్వేభ్యః
అయచ్ఛనోకిం? పాత్రస్థితా నృకృకుళుద్ధాః తాతాచార్యః చోర
యిత్వా ఆవరణే కుత్రవా కోణే ఉపవిశ్య అభక్షయత్. ఏనం
చార్యం కఠోతిచేత్తిం అస్మద్గృహేత్ శీఘ్రం ప్రస్థాపయిష్యామి.
కుళుద్ధాదికాః గిలిత్వా అనంతరం దేవపూజాం కరిష్యతికింవా!
సః శీఘ్రమేవ అస్మద్గృహేత్ బహిష్కర్తవ్యః. విరమ విరమ
సః అత్రైవాగచ్ఛతి. గోధూమపిష్టే పివీలికా స్సంతి ; సమ్యక్
వస్త్రేణ గాశయ. తవోపాధ్యాయస్య త్వయి కోపః సమ్యక్ గా
గచ్ఛత్, శీఘ్రం గత్వా తం ప్రసాదయ. బాలకః అంగణే

గువతి. పానీయం సర్వం తథా లోటసి కిమర్థంరే? అహం న, యష్కన్తోపాలః పాత్రే అమూల్యత్. అహమేవ మహా పండితః ఇతి కిమర్థం తథా గర్వసి? అరే చండా! కిమర్థం మయి స్థీఽసి? నాపశ్యం నాపశ్యం. యూయం తత్రిన్ధ కిం? (క్షమధ్వం క్షమధ్వం=క్షమింపుడు క్షమింపుడు.)

మా చెట్టుయొక్క ఆకులను త్రుంచనద్దు, చెట్టు చచ్చును. ఇంట్లో మినపగింజ లేమయిన నున్నవా? నిన్న రాత్రి బొత్తుగా గాలి వీచలేదు. శానణమాసమందుకూడ వేసవికాలమునలె నున్నది. దక్షిణముగా వెళ్లుటకు వీలు లేదు. లేకపోయిన యెడల ఉత్తరముగా వెళ్లుడు. అక్కడ నెవరో ఉన్నారు. ఇక్కడ ఉమ్మివేయవద్దు. ఇక్కడ అలికినాము. మీతండి) యిక్కడ కూర్చుండి సంధ్యానందనమును చేయఁగలడు. మాతండి) సంధ్యానందనమును (మఱచి పోయినాడు = శ్యన్త రత్.) బెండగింజలున్న యెడల [పాదుచేసి=ఆలవాలం కృత్వా] పెట్టుము. నాగ్రంథము నెవడు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాడు? మీగురువుగా రే. అరే ఈ శ్లోకముదగ్గర ఆయన పొరపడి నాడు. గురువునకుకూడ పొరపాటేనా? గురువైననేమి గిరు వైననేమి? మీపొలములో సస్యము పండినదా? మాపొలము లో దర్భలు (పెరుగుచున్నవి = వర్ధంతే) ఇవ్వేళ గుమ్మడి గింజ మొలచినది. ఎందుకు మాటిమాటికి వానిని అటుల బ్రతి మూలెదవు? ఏటుకూరికి త్రొవ యేదండి? ఉత్తరముగా పోయి మరల ఎడమప్రక్కగా పొండు. అక్కడ నొక త్రొవ కనఁ బడును. అదే యేటుకూరిదారి.

సప్తతితమః పాతః = డెబ్బదియవపాతము.

చాలిసీ = జల్లెడ	భవితవ్యం = కావలసిన, కాడ
లలాటం = నౌసలు	[గిన, ఉండవలసిన
కేశాః = తలవెండ్రుకలు	యాహి = వెళ్ళుము
నామధేయం = పేరు	భృజ్జతి = వేగించుచున్నాడు
నఖః = గోతు	లాజతి = పేలాలువేగించు
చిబుకః = గడ్డము	[చున్నాడు
అంగుళిః = పేలు	సింఛతి = తడుపుచున్నాడు
అంగుష్ఠం = బొటనవ్రేలు	సిక్త్వా = తడిపి
సింఘాణం = చీమిడి	ముంఛతి = విడుచుచున్నాడు
దూషికా = పుసి	మోఛయతి = విడిపించు
నానా = ముక్కు	[చున్నాడు
తిలకం = బొట్టు	బంధనం = కట్టుబాటు
స్థాతవ్యః = ఉండవలసిన, నిలువవలసిన	కూజతి = కూయుచున్నాడు
	చలయతి = జల్లించుచున్నాడు

హేఅంబ! తండులపిట్టే అనేకే మశకాః అపతక్, చాలి న్యా ఈవత్ చలయ. అహం సాయంకాలే ధాన్యమానేష్యామి లాజవ్యసికిం? తవ లలాటే తిలకం నాస్తికింరే? మధ్యాహ్నే అధరం, పరంతు ఇదానీం అనశ్యత్. యుష్మాభిః అస్మద్వ్యవహార పరిష్కారపర్యంతం అత్తైస్థాతవ్యం. తథైవ స్థాస్యామః. ఇదానీం యుష్మత్సదరాణాం వ్యవహారపరిష్కారం భవిష్యతి కిం? నోచే ద్యూయమేవ పరిష్కరుత. మమాంగుష్ఠే ఏకః

కంటకః అలగత్. తన చిబుకే సామా (సోఫీటః = పొక్కు) ఇవ
దృశ్యతే. హంజే! స్తనవస్య (నాసికాయాం = నాసాయాం)
సింఘాణం లంబతే, అవనయ. రమణాంబాయాః కేశాన్ సమ్యక్
ప్రసాద్య పుష్పైః అలంకురు. హేబళిద్ధాచార్య! తనభార్యాయాః
నామధేయం కిం; ఈవత్కథయసి వా? మమ లజ్జాఖలు! యు
ష్మద్భార్యాయాః నామధేయం యూయం వదివ్యథ కిం? ఏకః
గజః ఆగత్య తటాకే అమజ్జత్. జలం సర్వం [పంకిలం = బురడచే
నిండినది] ఆసీత్. కస్యవా గృహం జ్వలతి, ఈవత్ జలేన
శమయ. మమాంగవస్త్రం సిక్త్వా ఆనయ. చణకా భృజ్జసి కిం?
నహినహి మాషా భృజ్జామి. సః శుకః బంధనే పతిత్వా
కూజతి; తం బంధనాత్ మోచయిత్వా యత్రకుత్రాపి వృక్షే
ముంచ. త్వం అద్యశుకపురం యాహి. పునః దినపంచకానంతరం
అత్ర ఆయాహి. అరే కావా విధనా అభిముఖం ఆయాతి రే.
ఇదానీం మా యాహి; శ్వః యాయాః కింతూర్తిష్ఠ.

‘ఓపిల్లలూ! మీకు పరీక్షాసమయము దగ్గరకు వచ్చు
చున్నది; భయపడవద్దండి. పరీక్షయందు అన్ని సశ్నలకును
జవాబు వ్రాయుడు. ఒకప్రశ్నను కూడ విడువవద్దండి. నీకు
చేతిమీద గజ్జిసాక్కులున్నవి కాబోలు, నీ వెల్లు వ్రాయుచువు?
ఆవేళకు నశించవండీ. మీ అనుగ్రహ మున్న యెడల నేను
ధైర్యముతోనే వ్రాయుగలను. నాకేమి యు భయము లేదు;
కాని పరీక్షయందు ప్రశ్నపత్రము లెట్లుండునో! నాకు హూణ
భాషయందు, భూగోళమునందు, దేశచరిత్రమునందు, సంస్కృత
మునందును బాగుగనే ప్రవేశ మున్నదిగాని, గణితమందు

మాత్రము బొత్తుగా ప్రవేశము లేదండి; “రూపాయికి అణాలు ఎన్ని?” అని అడిగినచో చెప్పలేనండి; కాబట్టి గణితములోనే నాకు భయము. భయపడినయెడల నేమి లాభము? ధైర్యముతో గణితమును ఎక్కువగా అనేకపర్యాయములు పఠించుము. అప్పుడు నీకు భయ ముండదు. పరీక్షయందు జయమును పొందినచో నాలుగు లెంకాయలను కొట్టెదను. నే నిక్కడ నుండవలెనో, వెళ్ళవలెనో మీనాన్న నడిగిరమ్మ - ఊండు మనినచో నుండును; పొమ్మనినచో పోదును. నా కేమాటయుఁ దెలియలేదు.

ఏకసప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదియొకటవపాఠము.

కిరీయమాణః = చేయఁబడుచున్న	సంకుచతి = ముడుచుకొను
మగ్నః = మునిగిన	చున్నాఁడు, మోమోట
సిక్తః = తడుపఁబడిన	పడుచున్నాఁడు
భద్రః = కట్టఁబడిన	లోహితాయతి = ఎఱ్ఱబాటు
ముక్తః = విడువఁబడిన	[చున్నాఁడు
భృష్టః = వేఁగించఁబడిన	నృవస్యతి = ఎదవుచున్నది
కీటః = పురుగు	పరిష్కరోతి = పరిష్కరించు
సద్భావః = ఊండుట	[చున్నాఁడు
ఘోషః = గడ్డి	అపహరతి = అపహరించు
ఘోషః = పల్లె	[చున్నాఁడు
గ్రామః = ఊరు	వ్యవహరతి = వ్యవహరించు
ఘాతా = గానుగ	[చున్నాఁడు
సమాప్తః = ముగిసిన	సంహరతి = చంపుచున్నాఁడు

తిలఘాతకః = తెలికలవాఁడు అవహంతి = దంపుచున్నాఁడు
 శ్రామ్యతి = అలయుచున్నాఁడు అవఘ్నంతి = దంపుచున్నాఁడు
 మాహి = కొల్చుచు, దళతి = పగులుచున్నది
 [ఇముడుము విదారయతి=చీల్చుచున్నాఁడు

యుష్మాభిః క్రియమాణం కార్యం సమాప్తంచేత్ భా
 శిష్యాః! కీఘ్రిం పుష్పవనం గత్వా స్వామిపూజార్థం పుష్పాణి
 ఆనయత. హంజే! దేవాలయే దీపః అస్తివా నవా పశ్య. తైలా
 భావాత్ న క్తమేన దీపః అశామ్యత్. తస్మి తిలఘాతకగృహం
 గత్వా తైల మానయేతి రామప్రతి నద. తత్తైన నదిష్యామి.
 తిలఘాతకః ఇదానీమేన తిలాః ఘాణాయాం పూరయిత్వా
 ఘాణం భ్రమయితుం ఆరభత. ఈషత్కాలం స్థిత్యా ఆగచ్ఛేతి
 అవదత్. చణకాః భృష్టాః కింవా అంబం పృచ్ఛ. అస్మద్వత్సః
 ఆవరణే శినకే కేన బద్ధః? యుష్మద్వత్సం రాత్రౌ అహమపఘ్నాం.
 అద్య ప్రాతః సుబ్రహ్మణ్యః పునరపి అమోచయత్. పూర్వేష్యః
 తటాకే మగ్నః గజః కుత్రాగచ్ఛత్? ఏకః అలఙ్కః అస్మద్ద్రామే
 సంచరతి; తం పాదే అతాడయన్; తస్య పాదః భగ్నః ఆసీత్.
 సః ఇదానీం కుత్రాస్తి పా నజ్ఞాయతే. మమాంగవస్త్రం కేన
 సిక్తం? ఘోషాత్ గోపికా ఆగతా నా? నహి. రేరే తైలపిష్టే
 కీటాః ఇత స్తత శ్చలంతి, శోధయ. యుష్మాకం ధనసద్భావాత్
 యథాపక్షితం తథా ఫేలథ. అస్మాకం కిమస్తి? వయం
 సర్వదా నిర్ధనాః. అస్మద్భహుళా అపృషస్యత్ కింవా, కంచన
 ధంకం మార్గయ రే. మాషా మానికయా మాహి.

మా సిల్లవాఁడు చదివించదివి మిక్కిలి అలసినాఁడు, నూన్యఁడు కొంచెము కొంచెము ఎఱ్ఱబాటుచున్నాఁడు. నా చెంబు నెవఁడో అవహరించుచున్నాఁడు చూడుము. ఒక సింహము నిన్నటి యేనుఁగును గోళ్ళతో చీల్చుచున్నది. ఇత నీవు వంట చాలించుము. (చాల (పొద్దయినది = మహాస్థాలోగతః) కొంచెము నూనెనిటు తెమ్ము. శరీరమునందు పూసికొనిన్న నము చేయుదును. పాము పఱుగిడుచున్నది, చంపుము. ఎనఁడు సుహారింపఁగలఁడు (నేనుచంపలేను = మారయిత్రుం నశక్నోమి) మల్లె పూవులు ముడుచుకొనుచున్నవి. (కాకులు కూయుచున్నవి = కాకాః కటంతి) మీయింటిలో ధాన్యమును దంపుచున్నారేమి? రేపు మాతాతగారి పెండ్లి. నీకాలిమీఁద కురుపు పగిలినదా? లేదు; ఇంకను చాల బాధపెట్టుచున్నది. మిశపపచ్చలను తినుము, రేపో యెల్లుండో పగులఁగలదు. మన దొడ్లో గడ్డి యున్నదా లేదా? గొల్లవాఁడు ఆవును ఇంకను ఎందుకోసము తోలుకొని పోలేదు? ఇప్పుడేకా ఎనిమిదిగంటలు అయినది; పదిగంటలైన తరువాతగదా వాఁడు ప్రతిదినమును వచ్చును; (ఇంతలోనే త్వరపడెదవేల = ఏతదంతరే ఏవ త్వరసే కిం?) కొంచెము కాలమును చూడుము వాఁడే వచ్చును.

ద్విసప్తతితమః పాఠః = దెబ్బదిరెండవపాఠము.

పితామహః = తండ్రితండ్రి) పరిష్కృత్య = పరిష్కరించి
 పితామహీ = నాయనమ్మ, పరిష్కర్తుం = పరిష్కరించుటకు
 మాతామహః = తల్లితండ్రి)

మాతామహీ = అమ్మమ్మ	విశ్రాంతి = విశ్రాంతి
మాతృలానీ = మేనమామ	[చున్నాడు
[భార్య	నిద్రాంతి = నిద్రాంతి
భాగినీయః = తోబుట్టువు	విరమ్య = చాలించి
[కొడుకు	విరమ్యం = చాలించుటకు
కీదృశః = ఎటువంటివాడు ?	విశ్రాంతి = విశ్రాంతి
తాదృశః = అటువంటివాడు	విభజ్య = విభజించి [న్నాడు
తద్దృశః = నీవంటివాడు	స్నాతి = స్నానము చేయుచు
యుష్టాదృశః = మీవంటివాడు	స్నాహి = స్నానము చేయుము
మాదృశః = నావంటివాడు	స్నాన్యతి = స్నానముచేయఁ
అస్మాదృశః = మావంటివాడు	[గలడు.

తన పితామహః గ్రామే అస్తివా? తాదృశః బాలకః
 కుత్యాపి నాస్తి. యష్మద్భాగినీయస్య ఉపనయనం ఆసీద్వా?
 అస్మాదృశానాం వృద్ధానాం సర్వదా యుష్మాదృశైః బాలకైః
 సేవా కర్తవ్యా. తేషాం వ్యవహారం పృచ్ఛ. పాతకం ఆసీత్కింవా?
 దేవతార్చనార్థం కః స్నాన్యతి? యూయం స్నాత. అరే ఇదానీ
 మపి నిద్రాంతికిం. ఘంటాదశకం ఆసీత్. ఉత్తిష్ఠ, ఉత్తిష్ఠ. దంత
 ధావనం కురు. ముఖప్రక్షాలనానంతరం పుష్పాణి విభజ్య కానిచి
 త్పుష్పాణి రామాయ దేహి కానిచి త్పుష్పాణి అనుజాయె

దేహి. బాలకాః సర్వేపి కథం డోలాయంతేవా షశ్య. త్వం
కదానా తథా అడోలాయథాః కిం ? పతేయం కింవాఇతి మమ
అధికభయం. ఆతపే ఆగచ్ఛః తస్మాత్ ఈషత్కాలం అస్మ
ద్దృషే విశ్రమ్య గచ్ఛ. అరే దేవగృహే దీపః నాస్తి; ప్రజ్వ
లయ. మమాంగుష్ఠః పాపాణాప్రహరేణ అదళత్, నఖః ఉద
తిష్ఠత్. తర్హి త్వం కథం స్నాస్యసి ? తప వివాహార్థం మాతల
పుత్రికా అస్తిఖిలు ? అస్తిచేత్కిం ; మహ్యం దాతం మాత
లాన్యః అభిప్రాయః నాస్తి. మమ మాతలః అన్వతంతిః ;
ఈషదపి కార్యం కర్తుం నశక్నోతి; తస్మా త్కథం భవిష్యతివా,
కేన జ్ఞాయతే ?

(శ్రీరాముఁడు తనతండ్రియొక్క ఆజ్ఞచేత అరణ్యము
నకు వెళ్ళెను. అక్కడ శూర్పణఖ రాముని చూచుటకు వచ్చె
ను. మీవంటి చక్కని పురుషులు లోకమందెక్కడను లేరు.
కనుక నిన్ను పెండ్లాడుటకు వచ్చితిని. నన్ను (గృహింపుము =
గృహీణ) అని అడిగెను. అప్పుడు రాముఁడు శూర్పణఖకొఱకు
లక్ష్మణుని జూపి వీనివంటి సుందరపురుషుడు నీకు దొరకడు ;
వీనిని పెండ్లాడుమని చెప్పి పంపెను. అప్పుడు శూర్పణఖ లక్ష్మ
ణునిచేతకు వెళ్ళి [మునుపటివలెనే] యథాపూర్వం] అడి
గెను. అతఁడు లక్ష్మణుఁడు ఆమెయొక్క ముక్కును కర్ణద్వయ
మును కోసెను. నేనిప్పుడు నిద్రపోవుచున్నానుగాని నాతో
కూడ సంభాషణమును చాలింపుము. ఇప్పుడు నిద్రపోవుచున్నా
వేమయ్యా ! భోజనమునకు వేళ అయినది లెమ్ము లెమ్ము.

పిల్లలు [పాఠశాలకు = పాఠశాలాం] వెళ్ళుచున్నారు. చూడు
 నీపాఠములను నీవు చదువుకొమ్ము. [నీవుచేయుపని=త్వయా
 క్రియమాణం కార్యం] చాలించియిటురమ్ము. మీనాయనగారి
 కెన్నేండ్లు? మీ అమ్మమ్మ కెన్నేండ్లు? మానాయన కిప్పుడు
 డెబ్బదేండ్లు, మాఅమ్మమ్మకు అఱువదియైదేండ్లు. చూడు
 బావియొద్ద మాఅమ్మమ్మ స్నానము చేయుచున్నది; మీరు
 కొంచెముసేపు ఆగుడు.

త్రిసప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదిమూడవపాఠము.

మధ్యమః = నడిమివాడు

నదీ = ఏఱు

అంతికా = పొయ్యి

వేణుః = వెదురు

దశం = బృద్ధ

దాళీ = పప్పు

మదీయః = నావాడు

త్వదీయః = నీవాడు

తెదీయః = వానివాడు

మత్స్యక్షీ = సొన్నగంటికూర

మునిః
 ఋషిః } = ముని

మహానసం = నంటయిల్లు

అగ్నిః = నిప్పు

ధ్యాయతి = ధ్యానించు

[చున్నాడు

స్మరతి = తలచుచున్నాడు

విస్మరతి = మఱచుచున్నాడు

క్రందతి = ఏడ్చుచున్నాడు

సాంత్వయతి = ఓదార్చు

[చున్నాడు

లాలయతి = బుజ్జగించు

[చున్నాడు

దహతి = కాల్చుచున్నాడు

నహతి = మోయుచున్నాడు

ప్రసహతి = పాటుచున్నది

[ప్రసోభతి = చెరుగుచున్నాడు

జయతి = గెల్చుచున్నాడు

శూర్పం = చేట

ఉత్పతతి = ఎగురుచున్నాడు

పేటతి = అల్లుచున్నాడు

ఉదయతే = ఉదయించు

పేషయతి = పిసుకుచున్నాడు

[చున్నాడు

సేవతే = సేవించుచున్నాడు

అస్తమయతే = అస్తమించు

[చున్నాడు

తాతాచార్యస్య జ్యేష్ఠపుత్రః బలిద్ధాచార్యస్య తృతీయపుత్రికాం పరిణేతుం ప్రయత్న మకరోత్. కింతు బలిద్ధః స్వస్య కనిష్ఠపుత్రికాం దాతుం ఐచ్ఛత్. కుత ఇతిచేత్ = తృతీయపుత్రికా అతీవ రమణీయూ; తస్మాత్ తస్యా యథా కథంవా వివాహా భవిష్యతి. పరంతు కనిష్ఠాయూః సౌందర్యం నాస్తి; తతః తస్యా వరః న లభ్యతే. యథా కథంవా తాతం వంచయిత్వా, కార్యం సాధయితుం (ప్రయతతే = ప్రయత్నించుచున్నాడు.) పూర్వకాలే వేణుదళైః పేటికాం పేటంతి స్మ. (మదీయః జనః = నాతండ్రి) సద్యాం స్నాతుం అగచ్ఛత్. ఏతదంతరే అంతికాయాం అగ్నిం ప్రవేశయ. మత్స్యక్షీ శాకం ఛేదయిత్వా తత్ర నిక్షిప. ముద్గదాళీం ఆనయ, సూపం కరిష్యామి. శూర్పే తండులాని నిక్షిప్య ఈ వత్ ప్రస్ఫోట. స్తనపః క్రిందతి కింతు, అంబ! కించిత్ తం సాంత్యయ. (త్వాం వినా=నీవుతప్ప) బాలకం కా లాలయతి? డోలాయాం శయ్యా సమ్యక్ అస్తి వా నవా పశ్య అస్తిచేత్ తత్ర శాయయిత్వా డోలయ, నిద్రాస్యతి. గోధూమపిష్ఠం సమ్యగపేషయః కిం? యుష్మద్ధ్రామే సదీ సర్వదా ప్రసహతి

కిం ? అహం ప్రయామి ; కదాపి మాం మావిస్మర. సూర్య ఉదయతే, ఇతోపి (శయ్యాతః = ప్రక్కమీదనుండి) నోత్థా స్యసి కింరే ? ఉత్తిష్ఠామి

సూర్యుడ స్తమించుచున్నాడు. నక్షత్రములు దయించుచున్నవి. ఈనాడు చంద్రుడు ఉదయింపడు. ఇప్పుడు కృష్ణపక్షముగదా. మరల శుక్లపక్షము వచ్చునెడల చంద్రుడు కనబడును. ఇప్పుడు తృతీయామాస, దక్షిణాయనమా ? రాముడు నన్నెప్పుడైనను తలచుచున్నాడా ? ఆపిల్ల లండలును రస్తాయం దెగురుచున్నారు చూడుము. కుంతీదేవికి నడిమికొడుకు అర్జునుడు. నానొసట బొట్టున్నదా లేదా ? లేని యెడల చెప్పము మరల బెట్టుకొందును ; మానాన్న కోపము చేయును. నీకాలిమీద వ్రణము (మానినదా ? = అశామ్యత్ కిం) ఇంకను నన్ను బాధించుచున్నది. ఆలాగా ! అటువంటి కాలితో ఎందుకు నడుచుచున్నావు ? నేను తప్ప మాయింటిలో నెవరున్నారు ? మానాన్నగారు ముసలివారుగదా ! మూలస్థయ్య కుంటివాడు కాబట్టి నేనే బజారునకు పోవలయును. ఇటుల నుండియే నిన్న తూమెడు ధాన్యమును మోసినాను. అందుచే నేడు గాధ యెక్కువైనది. అరే యెందుకురా కట్టను కాలిచ్చుచున్నావు ? లేదు లేదు. ఆధాన్యమును చేటలో బోసి యెండలో నుంచుము. కొంచెము నిప్పును తెమ్ము ; నేతిని కలిగించెదను. రామునికాలు విరిగినది. పొన్నుగంటివూరలో కంది పప్పుగాని పెసరపప్పుగాని పడవేయుము.

చతుస్సప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదినాల్గవపాఠము.

పుంలింగము - ఋకారాంతము స్త్రీలింగఋకారాంతములు

“పితృ” శబ్దము = తండ్రి నాలుగు

ఏ. బ. (యాతృ) యాతా = తోడికోడలు

ప్ర. పితా = పితరః (మాతృ) మాతా = తల్లి

ద్వి. పితరం = పితౄణాం (దుహితృ) దుహితా = కూతురు

త్రి. పిత్రా = పితృభిః (ననందృ) ననందా = ఆడుబిడ్డ

చ. పిత్రే = పితృభ్యః ఈ నాలుగు శబ్దములు

పం. పితూః = పితృభ్యః స్త్రీలింగములు గాన ద్వితీయా

ష. పితేః = పితౄణాం బహువచనములో [తృః] అని

స. పితరి = పితృషు వచ్చును. తక్కిన దంతయు పితృ

సం. హేపితః = హేపితరః ! శబ్దమువలెనే ఉండును.

[జామాతృ] జామాతా = అల్లుడు [భాతృ] భాతా = అన్న

పుంలింగములు గాన పితృ శబ్దమువలెనే ఉండును.

ఈ పైన వ్రాయబడినట్టి పుంలింగములగు పితృ-భాతృ
జామాతృ శబ్దములను, స్త్రీలింగములగు మాతృ - దుహితృ-
యాతృ - ననందృ శబ్దములను మొత్తము ఏడుశబ్దములుగాక
తక్కిన ఋకారాంతశబ్దము లన్నియు [ధాతుజ విశేషణములే]
అనగా క్రియమీదనుండి పుట్టిన విశేషణవాచకములే యీ
పుస్తకమునందు వ్రాయబడును. అట్టి శబ్దములు విశేషణ
వాచకములు ; అనగా నామవాచకముయొక్క పనిని

దెల్పునవి గాన, నామవాచక మేలింగముం దుండిన నాలింగము నందే యుండును. అందుచే ధాతుజవిశేషణములగు ఋకారాంత శబ్దములు పుంలింగమున నొక రీతిగా, స్త్రీలింగమున నొక రీతిగా, సపుంసకలింగమున నొకరీతిగా నుండును. అందు ధాతుజవిశేషణమై పుంలింగమయిన ఋకారాంత శబ్దము కూడ 'పితృ' శబ్దమునలెనే యుండును. ప్రథమా బహువచనమునందు మాత్రము రెంటికిని భేదము.

'దా' అను ధాతువుమీదనుండి పుట్టిన ధాతుజవిశేషణము 'దాతా' దాతృ-దాతా=ఇచ్చువాఁడు. దీని ప్రథమా బహువచనము 'దాతారః' 'పితృ' శబ్ద ప్రథమాబహువచనము 'పితరః'. ఇచటనే భేదము. ధాతుజవిశేషణములగు ఋకారాంతశబ్దము లన్నియు స్త్రీలింగములో ఈకారాంతములై [గౌరీ] శబ్దమువంటివగును. దాతీ=ఇచ్చునట్టియాడుది అని యర్థము. ప్ర-దాతీ-దాతృః.

కర్తా = చేయువాఁడు	నాశయతి = పాడుచేయుచున్నాఁడు
కర్త్రీ = చేయునది	ఆనాయయతి = తెప్పించుచున్నాఁడు
పిండం = మద్ద	ఆహ్వపయతి = పిలిపించుచున్నాఁడు
లోకః = లోకము	స్పృశయతి = స్పృశము చేయించు

[చున్నాఁడు

ద్వితీయా = విదియ	విహరతి = విహరించుచున్నాఁడు
తృతీయా = తదియ	మాపయతి = కొలిపించుచున్నాఁడు,

[ఇముడ్చుచున్నాఁడు

చక్షుర్థి = చతివి దాపయతి = ఇప్పించుచున్నాడు
 సంఘమీ = సంఘమి అపహరతి = అపహరించుచున్నాడు
 పూర్ణిమా = పున్నమ ఉద్భూయ = పుట్టి
 అమావాస్య = అమవస ఆనాయ్య = తెప్పించి

ఆగామినత్సరే జ్యేష్ఠశుక్లపూర్ణిమా సోమవాసరే శు
 పూర్ణచంద్రగ్రహణ మితి పంచాంగే లిఖత మస్తి. నద్వ్యాం
 న్నాననమయే మమ శ్యాలకస్య వామపాదం ఏకః మకరః
 అగృహ్లాత్. సోపి నిర్భయం జలే నిమజ్జ్య మకరస్య కంఠం
 హస్తద్వయేన అగృహ్లాత్. అనంతరం మకరః తం విసృజ్య
 [విడిచి] భయేన జలాంతర మవిశత్. మమ శ్యాలకస్తు జీవిత్వా
 తీరే అపతత్. సృష్టికర్తా సాక్షాన్నారాయణః సర్వజంతుషు
 దయయా ప్రవర్తతే. స్వస్య ఇచ్ఛానుసారేణ లోకం సృజతి,
 తతః పాలయతి, అంతతః నాశయతి. గతపంచమ్యాం ఏకం
 రనాలపృక్షం మదరాసునగరా దానాయ్య, అస్మదావరణే అఱో
 పయం. ఏకః కీటః ఆగత్య తస్య షర్ణాని అనాశయత్. కిం కు
 ర్యాంరే? ఏకం రూపకం అస్మద్రామాయ దాపయ. అరేరే
 శునకః అస్మద్బాలకస్య హస్తాత్ అపూపం అపహృత్య ధావ
 తిరే! బాలకః తదర్థం క్రిందతి. తం నాంత్యయరే. తాత! మా
 క్రింద, అన్యం అపూపం తుభ్యం దాపయామి ఆగచ్ఛ. ధాన్య
 మాగచ్ఛత్ కింతు, మాపయిత్వా కంఠోలంపూరయ బలిధన్య
 పాదే ఏకః పామాస్ఫుటః ఉద్భూయ అతీవ బాధతే. సర్వదా
 పాదః శూలతి. యుష్మద్గురుపుత్రః ప్రతిదినం ఏకం శునకం

స్వేన సాకం తటాకసమీపం నీత్వా తటాకజలే స్ననయతి. సః ఉన్మత్తశ్చన భాతి. ఉన్మత్తః నహి మదోన్మత్తః. తస్య ఏక వారం 'శుంధ్యంతాం' కరవామ.

రాజోవు చవితియే వినాయకచవితి. మీయింట్లో వినాయకుడు ఉన్నాడేరా? ఆహా [ఉన్నాడేమాత్రమే కాదు న కేవల మున్నే] కాని మాతో ప్రతిజ్ఞను ఆడుకొనుచున్నాడు. అయితే [మీరు వినాయకుని కొన సక్కరలేదా = యుష్మాకం వినాయకం క్రేతం అవసరః నాస్తి కిం?] తేదులేదు ఎప్పుడును వినాయకుడు మాయంటియొద్దనే ఉన్నాడు. ఎవడేరా ఆవినాయకుడు? అప్పళాచార్యులగారి కుమారుడే కాదండీ. కానిచో అంతపొట్ట మణియెవని కున్నది? అరే అది కాదురా ఓరిపిచ్చివాడా! అప్పళాచార్యుల కొడుకును చవితియందు మీయింటికిదెచ్చి స్నానముచేయించి పూజింతు వటరా? సరే యిప్పుడు [తెలిసినట్లు=జ్ఞాతం] మీయింట్లో వినాయకులు లేరుగాని వినాయకునితండ్రిలు చాలమంది గలరు. మా అమ్మ మొన్ననే వినాయకునితండ్రితో మనప పప్పును కుచ్చినది=[అమర్దయత్.] రాముడు అరణ్యమునం దున్నప్పుడు మును లందఱును రాముని సేవించిరి. రాముడు మునుల యొక్క భయమును నివారించి సమ స్తరాక్షసులను సంహరించి లోకమును సౌఖ్యముతో రక్షించెను. రే పొక్కమారు మీ అబ్బాయిని బడినుండి పిలిపింపుము.

పంచనవ్రతము: పాఠః = డెబ్బదియైదవపాఠము.

నపుంసకలింగము ఋకాంశము

'దాత్' శబ్దము = ఇచ్చునట్టిది. త్యజతి = వదలుచున్నాడు

ఏ.

బ.

ప్రసూయ = కని, ఈని

ప్ర. దాత్ = దాత్మాణి

ప్రసూత = కనిన, ఈనిన

ద్వి. దాత్ = దాత్మాణి

ముకుళః = మొగ్గ

త్య. దాత్మాణా
దాతా } = దాత్మభిః

పద్మః = తామరపువ్వు

చంపకం = సంపంగి

చ. దాత్మాణే
దాతే } = దాత్మభ్యః

నకుళః = పొగడచెట్టు

పనసః = పనసచెట్టు

ప. దాత్మాణి
దాతః } = దాత్మభ్యః

కదళీ = అరటి

నారికేళః = కొబ్బరిచెట్టు

మ. ., = దాత్మాణాం శలాటుః = కాయ

స. దాత్మాణి
దాతరి } = దాత్మభ్యః

కుశలయం = కలువ

వృజిన్ = వీచన

సం. హేదాత్! = హేదాత్మాణి! వీజయతి = విసరుచున్నాడు

యష్మాద్దృశా మూఢా అనేకా నపశ్యామ వయం,
గచ్ఛత గచ్ఛత. అద్య గృహే వర్తాని నసంతి, తటాకం గత్వా
పద్మపతాణి లవిత్యా ఆనయ. అస్మద్భూషణా ప్రసూతాఖిలు
ఏకాదశదినాని గతాని. ఇతఃపరం తస్యాః క్షీరాదికం గ్రాహ్య
మేవ అస్మాభిః. నృపోద్యానే చంపకాని వకుళాని సంతి ఖిలు
వనపాలా = పుష్ట్యా లునీహి. ఏతత్కాలే శ్రాద్ధకర్తృః,

కేపి న సంతి. కలికాలః సమాయాతః. వనసఫలం అస్మభ్యం
 కః అప్రేషయత్ ? మల్లికాముకుళాః సమ్యగ్వికసంతి. పుష్ప
 పృథ్వాః ప్రతిదినం సాయం ప్రాతశ్చ జలేన సమ్యక్ సింఛత.
 వృషన మానీయ తం బ్రాహ్మణం వీజీయ. గృహే అట్ట మస్త్రీ
 వా నవా? అ సిక్తు, శుష్కం న, ఆర్ద్రం. తర్హి అంశికా కథం
 జ్వలేత్ ? గోపాలః ఆగచ్ఛ దితి భాతి. బహుళం చారయితుం
 వత్సేన సహ మోచయ. అద్య శకటం క శోచ్యదయిష్యతి?
 యూయం పూర్వం క్వత్యాః? అస్మత్పూర్వాః ప్రథమం
 దాక్షిణాత్యాః; దారిద్ర్యదోషేణ అశనాభావాత్ అత్రా
 గత్య అజీవన్. శతాబ్దీ గతా. నన్యశలాటూః కుత్రాస్తి భోజి?
 గవాక్షే అస్థాపయం పశ్యరే. కునలయాని ఆనయేయం కిం?
 మా మా. మత్స్యాక్షీ శాకం తుభ్యం నోచతే కిం? పరిహ
 రసి కిం రే? న పరిహరేయం.

మితాతగార్థ మొన్న మొన్నటిదాక మాపల్లెలో
 నున్న పాడే; ఇప్పుడు మాత్రము మీరు నాగరికులు అయితిరి.
 నేము జానపదులమేగదా. పోనిండు మనకు శ్రావణపూర్ణిమ
 యందు యజ్ఞోపవీతధారణము కాగలదు. మన మండలము
 ప్రొద్దున లేచి, దంతధావనాదికము చేసికొని, నదిలో స్నానము
 చేసి, యజ్ఞోపవీతములను వేసికొందము. [మీ ఆ వీతి=ప్రమా
 తాయాః యుష్మద్భహుళాయాః] పదునొకండవరోజు గడచిన
 యెడల దానిపెరుగు పాలు నేయి మజ్జిగ వెన్న పుచ్చుకొనఁ
 దగినదే. మాపొగడచెట్టునందు అంతటను పూవు లున్నవి.
 మితముని కాలిమీఁదికురు పెట్టున్నది? మాయంటిలో నొక

రాకరికి సరిపడదు = [ఆనుకూల్యం నా స్తి] మాదొడ్డికి గోడ లేదు;
అందుచే గాడిదలు లోపల ప్రవేశించుచున్నవి. మీపిల్లవానిని
విద్యాభ్యాసముకొఱకు చెన్నపత్తనమునకు ప్రయాణము
చేయించినావా? రాజోవు బహుశపంచమీ సోమవాసర
మున బాగుగ నున్నదని మాపురోహితుఁడు చెప్పినాడు.
కాబట్టి ఆనాఁడు పంపెదను. గజ్జకి పేడ వేసి కట్టినయెడల
మంచిది అని వైద్యులు చెప్పినారు. నీ వాక దున్న సోతువు.
నామాటను వినవు.

షట్పుత్రతితమః పాతః = డెబ్బదియాటపాతము.

శాకీనీ = లోటకూర	డయతే = ఎగురుచున్నది
కుంభాండః = గుమ్మడికాయ	శ్వయతి = వాచుచున్నది
కూష్మాండః = బూడిదగుమ్మడి	ఉద్ శ్వయతి = ఉబ్బుచున్నది
కోశాతకీ = బీర	శ్యామాయతే = నల్ల బాటు
ఘృతకోశాతకీ = నేతిబీర	[చున్నాఁడు
దాళీ = పప్పు	ధవళాయతే = తెల్ల బాటు
కారవేల్లః = కాకరకాయ	[చున్నాఁడు
పటోలీ = పొట్ల	ప్రభాతి = తెల్ల వారుచున్నది
శ్యామకండః = చేమదుంప	హేమతే = సకిలించుచున్నది
సిన్ధ్యాకం = తెలికపిండి	బృంహతే = ఫీంకారము
తుందిలిః = బొజ్జవాఁడు	[చేయుచున్నది
స్థూలః = లావైనవాఁడు	రోమంథాయతే = నెమరు
స్థోల్యం = లావు	[వేయుచున్నది

మహిషీ = గేదె భవతి = మొఱుగుచున్నది
 కపిలా = నల్లానృ హరితాయతే = పచ్చ బాఱుచున్నది
 కలహాయతే = పోట్లాడు గుంజతి = రొదచేయుచున్నది
 [చున్నాడు ప్రబోధతి = మేల్కొనుచున్నాడు

భోశిష్యాః! రాత్రిః ప్రభాతి. శీఘ్ర ముత్తిష్ఠత. ఇతోపి
 నిద్రాగత కిం ప్రబోధత. అద్య అనంతచతుర్దశీ ఖలు. శ్యామ
 కందం కాంపేల్లాన్ పటోలశలాటూ కీర్త్యా ఆనయత.
 బాంధవాన్ సర్వా భోజనార్థం ఆహ్వాయత. సర్వేపి వయం
 మిళిత్యా అస్మద్గృహే ఏన వ్రతం కరవామ. కుంభాండః అస్తి
 చేత్ ఖండయిత్వా చోష్యం కురు ఇతి యుష్మద్భ్రాతరం
 వదత. అస్మిన్ దినే అన్మాభిః సర్వైరపి అభ్యంజనన్నానం
 కర్తవ్యం. దిశాః సర్వాః అపి ధనశాయంతే. సర్వేభిగాః ఉత్థాయ
 ఆకాశే డయంతే, పశ్యత పశ్యత. రామాచార్యః తుందిల
 త్వాత్ శీఘ్రం ఉత్థాయ చలితుం న సమర్థః. సూర్యః శనైః
 శనైః ప్రకాశతే. నృథా కిమర్థం కలహాయధ్వే [మిథః = ఒక
 రితో నొకరు?] [భమరాః = తుమ్మెదలు, మకరందం = పూదే
 నెను, పీత్యా గుంజన్తి మనోహరం. అద్యనతదినత్వాత్ పిణ్యాకం
 [నోపయుజ్యతే = పనికిరాదు.] ఛేదితశలాటః = కుంకుడుకా
 యలు, గృహేన సంతికిల (క్షీణత. మహిషీక్షీరం వికేత్రం ఆగచ్ఛత్
 క్షీణీయాం వా? (చిక్కణం = చిక్కనిదిగా) అస్తిచేత్ క్షీణీహి.
 అరే రామస్య ముఖం దినాత్ దినం ధనశాయతే, కో రోగః
 తస్యాలగ ద్వా కేన జ్ఞాయతే. మమ పాదే పామాసద్భా

వాత్ పాదః సమ్యక్ ఉదశ్వయత్. శ్వః సక్తం వా గోమ
యేన చికిత్సా కర్తవ్యా. నోచేత్. అనయవాత్ అవయనిం
[ప్ర]సర్పతి = [పాకును] నయం సర్వేపి అద్య సాయంకాలే
తర్కశాస్త్రే) పూర్వపక్షసిద్ధాంతాన్ కరవామ.

నిన్నరాత్రి యెందుకో మన (వీధిలో=వీధ్యాం) కుక్కలు
మొటిగినవి. బళిద్ధాచార్యులగారింటిలో దొంగలు పడి ఆయన
యొక్క దర్భాసనమును తిరుచూర్లపు పెట్టెను ఎత్తుకొని
పోయినారట. మీ యెడమ కాలు మిగుల లావుగ నున్న దే
మండీ తాతాచార్యులుగారా? [నా యెడమకాలు మాత్ర]మే
కాదు=నకేవలంమమవామపాదః ఏవ] కాని నాదేహమంతయు
నటులేయున్నది. మీపొట్టయందు లావు కలదని (వేతే=పృథక్)
[చెప్పనక్కర లేదు = వక్త్రం నావసరః] ఇదివరకే నాకుఁ దెలి
యును. నేతిబీరకాయను మేము తినము. అందునలననే మీరు
స్థూలకాయులుగఁ గనఁబడుచున్నారు. ఆగుట్టము లెవరిపి సఖి
లించుచున్నవి? ఎద్దులు ఆవులు నెమరువేయునుగాని గుట్టములు
నెమరువేయునా? (అన్నియావులకంటె = సర్వబహుళాపేక్ష
యా) నల్లావు శ్రేష్ఠమయినది. ఈనాఁ డొకమానెఁడు పెసర
పప్పును నీటిలో పోయుము. నేఁడు శ్రీరామనవమి కావున
పానకమునుకూడ చేయించుము. బెల్లము లేనియెడల అంగడి
నుండి తెప్పింపుఁడు. ఇవ్వేళ బజారునం దంతటను తలుపులను
మూసినారు. ఎందుకు మూసినారో మీకుఁ దెలియునా? నే
డమావాస్య కాదా?

సప్తన ప్రతితమః పాఠః = డెబ్బదియేడవపాఠము.

‘ఁ’ కారాంతశబ్దములు లే వనియే చెప్పవచ్చును. ‘ఏ’ కారాంత ‘ఐ’ కారాంతశబ్దము లొకటి రెం డున్నను ప్రియశః భాషలోనికి (వ్యవహారములోనికి) వచ్చుటయే లేదు. ‘ఓ’ కారాంతములై న్యవహారములోనికి వచ్చుశబ్దములు రెండుమాత్రము నాస్వల్పానుభవములో గోచరము లైనవి. అవి ౧ ‘గో’ శబ్దము. ౨ ‘ద్యో’ శబ్దము. వానిలో ‘గో’ శబ్దము- ఆపు అర్థమయినపుడు స్త్రీలింగమును, ఎద్దు అర్థమయినపుడు పుంలింగమును గలిగియుండును. ‘ద్యో’ శబ్దము మాత్రము స్వర్గవాచకము, స్త్రీలింగము. రెండుశబ్దములు నొక విధముగనే యుండును. ‘ఔ’ కారాంత పుంలింగము ‘క్లౌ’ శబ్దము; చంద్రుఁ డర్థము. ‘ఔ’ కారాంత స్త్రీలింగము ‘నౌ’ శబ్దము; ఓడ యర్థము. ఇవియును వ్యవహారములో రెండే నే నెఱిగినంతవఱకు గోచరించుచున్నవి. రెండును ఒకవిధము గనే నడచును.

‘గో’ శబ్దము = అవు, ఎద్దు

ప్ర. గౌః — గావః

ద్వి. గాం — గాః

తృ. గవా — గోభిః

చ. గవే — గోభ్యః

ప. గోః — గోభ్యః

ష. గోః — గవాం

స. గవి — గోషు

సం. హేగౌః! — హేగావః!

‘క్లౌ’ శబ్దము = చంద్రుఁడు

క్లౌః — క్లౌషః

క్లౌవం — క్లౌషః

క్లౌవా — క్లౌభిః

క్లౌవే — క్లౌభ్యః

క్లౌషః — క్లౌభ్యః

క్లౌషః — క్లౌవాం

క్లౌవి — క్లౌషు

హేక్లౌః! — హేక్లౌషః!

‘ద్యో’ శబ్దము ‘గో’ శబ్దమువలెను. ‘నా’ శబ్దము
(గ్లా) శబ్దమువలెను చెప్పుకొనవలయును. [చున్నాడు

శివరాత్రి = శివరాత్రి) ఉన్మూలయతి = పెల్లగించుచు
జాగరణం = జాగరణము కుంతతి = మొక్కపోవుచున్నది
భవణం = మొటుగుట వేల్గతి = పెరిసికొనుచున్నది
హేషా = సకిలింపు నయతి = నేయుచున్నాడు
బృంహణం = ఘోకారము విధ్యతి = వేధించుచున్నాడు
రోమంథః = నెమరు ఖాండ్యరోతి = ఖాండించు

[చున్నాడు
స్వేదః = చెమట పటపటాయతే = పటపటలాడించు

[చున్నాడు
ప్రబోధః = మెలకువ వ్యయయతి = ఖచ్చిపెట్టుచున్నాడు
ఘోషికా = ఘోషే ధ్రువతి = స్థిరపడుచున్నాడు
ఘోషః = నురుగు స్విద్యతి = చెమర్చుచున్నది
ఘణా = పడగ దృహ్యతి = ద్రోహముచేయు

[చున్నాడు
పీవరః = బలసిన స్నిహ్యతి = ప్రేమజూపుచున్నాడు
ఘాణితం = కండచక్రేర వపతి = గొరుగుచున్నాడు,
పరశుః = గొడ్డలి [విత్తుచున్నాడు

అస్మాకం గావః కుత్ర సంచరంతి వా పశ్య. యః
కశ్చిత్ గృహీత్వా (కారావరణే = బందెలదొడ్లో) స్థాపయి

వ్యతి కింవా జాగ్రత్తయా చారయిత్వా అస్మద్దృహం ఆనయ. ఏషః నృపభః కస్యరే అతీన వీవరః దృశ్యతే. మాఘబహుళా మావాన్యాయాం సోమవాసరః ఆగతః ; త్రయోదశ్యాం ఏవ చతుర్దశీతిథిశ్చ ఆసీత్ ; తదైవ శివరాత్రిః. తస్మిన్దినే అస్మాభిః స్వర్వైః ఉపవాసః కర్తవ్యః ; రాత్రౌ జాగరణం చ కర్తవ్యం. కుతారేణ అట్టం భేదయ. కుతారః అకుంఠత్. బాలకాః అస్మదావరణే పృవిశ్య తులసీనృక్షం ఉన్మూలయంతి; పశ్య తర్జయ. యుష్మత్ శ్వశురః త్వయి స్నిహ్యాతివా? మమ శరీరం (ఆపాద మస్తకం=ఆసఖశిఖం) సర్వదా స్విద్యతి, కిం కర్తవ్యం వా న జ్ఞాయతే. గంగోదకే ఘాతేన మేళయిత్వా మధురం పానకం కురు. అనేకే దాక్షిణ్యాత్యాః అస్మద్దేశం ఆగత్య అత్త్రైవ అధునివత్. అస్మిన్ ఊమకాలే తేమామపి జీవనం యథాకథా వా భవత్యేవ. మమ చుత్త్రస్య హస్తే రూపకః అస్తిచేత్ క్షణేనైవ న్యయయిష్యతి. తం రామాయ కిమర్థం దృహ్యసి? మల్లికాలతా సనసనృక్షం వేల్లతి. కిమర్థంరే మాం విధ్యసి తాత! ఇదానీం మత్సమీపే ఏకః ద్రమ్మః అపి నాస్తి. శున కాః ఖాండ్కుర్వంతి, ఉపరి పతేయుః కింవా, దూరతః గచ్ఛామ, శీఘ్ర మూగచ్ఛత.

మనగేదెయొక్క నోటినుండి అట్లు నెమరు జారుచున్న దేమిరా? ఆపాముయొక్క పడగ చాల పెద్దదిగా నున్నది. నీ వెవనిని జూచి పండ్లు పటపటలాడించుచున్నావు? (సేద్యగారి (దు = కృషీవలూ) గింజలను విత్తుచున్నారు. (కొత్తనీరు గనుక = నూతనజలత్వాత్) [నురుగులుగ్రక్కుచున్నది=ఘేనా

యతే] చేటలో మినప పప్పును బోసి యెండఁ బెట్టుము. దిక్కు
 లన్నియు నల్ల బాటుచున్నవి. సూర్యుఁడు అ స్తమించుచున్నాఁడు.
 ఎవఁడు నీవస్త్రమును నే ముచున్నాఁడు? ఇవ్వేళ ఫేజీని
 చేయించి తిందము. ఘోకారమునలె నున్నది. మనయాశోశ్చ
 నేనుఁగు లున్నవా యేమి? ఘోకారము కాదు; గుట్టముల
 యొక్క సకిలింపులును కుక్కలయొక్క మొఱుఁగుటలును కలిసి
 అటులనున్నది. మా బావమఱఁది యోడ నెక్కి మదరాసునకు
 వెళ్ళినాఁడు. మీచిన్నతిమ్ముఁడు బీయల్ పరీక్షను గెలిచినాఁడు
 గదా; యేగ్రామములో స్థిరపడును? ప్రియశః ఇచ్చట స్థిర
 పడునేమో అని తోచుచున్నది. అదే మంచిది, ఎందుకనఁగా
 అందఱు నొక చోటనే యుందురు. పోనిమ్ము నాఁ డక్కడ
 నున్నను వాని అపేక్ష మీ కుండునుగాని మీయపేక్ష వాని
 కించుకయు లేదుగదా. నిజమే.

అష్టసప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదియెనిమిదవపాఠము.

ప్రాడ్వివాకః = న్యాయాధిపతి	అపకర్షతి = లాగుచున్నాఁడు
అభియోగః = వ్యాజ్యము	నఖతి = గీరుచున్నాఁడు
సంధిః = సంధి	కిరితి = ఒలకఁబోయుచున్నాఁడు
వృద్ధిః = వడ్డీ	అర్పయతి = అప్పగించు
న్యాయస్థానం = కోర్టు	[చున్నాఁడు
శపథః = ఒట్టు	వమతి = క్రొక్కుచున్నాఁడు
నిధిః = బ్యాంకు	ఉక్షతి = చిలుకరించుచున్నాఁడు
తంత్రీవార్తా = తెలిగ్రాం	స్పృహయతి = ఆసగొను
లేఖః = జాబు	[చున్నాఁడు

ప్రతిలేఖః = జపాబు	ఉత్పాటయతి = పీకుచున్నాడు
రేఖా = గీత	ఇచ్చతి = కోరుచున్నాడు
పురీషం = అనుధ్యము	తర్కయతి = తర్కించుచున్నాడు
పూయం = చీము	ఊహతి = ఊహించుచున్నాడు
సేదతి = మోగుచున్నది.	తేజతి = పడుచుబెట్టుచున్నాడు
సాదయతి = మోగించు	తపతి = కాచుచున్నాడు
[చున్నాడు	

పూయతే = [ముఱుగుడు] వాసనగొట్టుచున్నది.

ఇదానీం దశఘంటాః సదంతి. అద్యైవ మమభియోగస్య విచారణాదివసః. అభియోగః కన్యానుకూలో భవిష్యతి వా, సంధిం కారయిష్యామః ఇతి [కలిచిత్ = కేచిత్] మధ్యస్థాః వదంతి. తే కీదృశాః వా సజ్జాయతే. పృథ్వివాకః [ఉత్కంచం = లంచమును] స గ్రహీష్యతీతి మమ నిశ్చయః. (ఏవంచ = ఇంతకు) అస్మాకం అదృష్టం కథమస్తి వా! కిమర్థ మిదానీం విచారః? అస్మత్సాక్షిజనాయ లేఖం అప్రేషయం. తత్సమిపాత్ ప్రతిలేఖః నాస్తి. నోచే త్తంత్రీవార్తాం వా ప్రేషయిష్యామి. కిం కరిష్యామి గ్రహచారకాలః సంప్రాప్తః. యూయం నిధౌ కియత్ ధనం అస్థాపయత? పంచనహస్య చూపకాన్ అస్థాపయామ. పృథ్వివాకస్య అశ్వశకటః న్యాయస్థానం ప్రావిశదితి భాతి. తస్మి యుష్మాభిరపి శీఘ్రమేవ గంత్యం నోచే ద్యుష్మాకం అభియోగం ఏకపక్షే ఏన విచార్య ప్రాతికూల్యం కుర్యాత్. సత్యం సత్యం. హ్యే సాయం

ఈవద్విచారణ మాసీత్. భావ ! అస్మదభియోగః ఇదానీమేవ
అస్మదనుకూలం పరిష్కృతః. ఈశ్వరానుగ్రహేణ నయం
అజయామ. అస్మత్ శత్రుః కాలంకరోతు.

సూర్యా సమయము అయినది గదా యింతనటకును
దీపమును వెలిగింపవేమి? మీకొడుకు నూనెను ఒలకబోసి
నాడు, నీటిని కాచుము. నేను వేడినీటితో స్నానము చేయు
దును. నాకాలిలో నున్నముంటిని వెలికి లాగుము. నాచేతఁ
గాదు; కొంచెము నీటి నిక్కడ చిలుకరింపుము. మన కత్తి
మొక్కజోయినది. (సానమీద = శాశోపరి) పడునుపెట్టుము.
పిల్లది యెందులకు గ్రీక్కుచున్నది? గుడిలో అర్చకులు
గంటను మ్రోగించుచున్నారు. నీవు పాఠమును అప్పగింపుము.
వామనాచార్యునకు నాయందు బొత్తుగా శారవమేలేదు. ఎప్పు
డును నాతో దర్శించుచుండును. ప్రతిదినమును రాత్రియందు
ఎలుకవచ్చి నాపాదమును గీరుచున్నది. మీ బావియొద్ద బురద
ముఱిగినది. నీ చెవినండి చీము (కారుచున్నది=స)వత్తి కురు
పున్నదా యేమి? ఆగ్రుడ్డిపిల్ల నెవరు పెండ్లి చేసికొందురు? మా
యోషాయముచేత నెటులో శంకరుని కిచ్చి పెండ్లి చేసినారు.
పోనిమ్ము పాపము అదే మనకుఁ గావలసినది. ఆపిల్లకుఁ బెండ్లి
యెట్లగునాయని నాకు భయముగా నుండెను. శంకరుఁడు అమా
యికుఁడును సద్బ్రాహ్మణుఁడును కావున చిరకాలము
(ఆనందములు పార్వతీపరమేశ్వరులవలె నర్హులురుగాత ! = తో
డంపటి పార్వతీపరమేశ్వరా వివ వర్ధతాం) అందఱు జనులు
సుఖపడుదురుగాత !

ఇ-ఈ, ఉ-ఊ, ఋ-ౠ-ౡ కారాంతశబ్దముల ద్వివచనములు.

	‘హరి’	‘శారీ’	‘గురు’	‘వధూ’	‘దాతృ’
ప్ర.	హరి	శార్యా	గురూ	వధ్వా	దాతారా
ద్వి.	హరి	శార్యా	గురూ	వధ్వా	దాతారా
తృ.	హరిభ్యాం	శారీభ్యాం	గురుభ్యాం	వధూభ్యాం	దాతృభ్యాం
చ.	హరిభ్యాం	శారీభ్యాం	గురుభ్యాం	వధూభ్యాం	దాతృభ్యాం
ప.	హరిభ్యాం	శారీభ్యాం	గురుభ్యాం	వధూభ్యాం	దాతృభ్యాం
మ.	హర్వోః	శార్వోః	గుర్వోః	వధ్వోః	దాత్వోః
న.	హర్వోః	శార్వోః	గుర్వోః	వధ్వోః	దాత్వోః
సం.	హేహరి!	హేశార్యా!	హేగురు!	హేవధ్వా!	హేదాతారా!

౧-౨	౩-౪-౫	౬-౭	సంబోధన
‘పితృ’	పితరా	పితృభ్యాం	పిత్రోః - హేపితరా
మాతృ-యాతృ-జామాతృ-దుహితృ-భ్రాతృ-ననందృ			
శబ్దములును పితృశబ్దమువలెనే నడచును.			

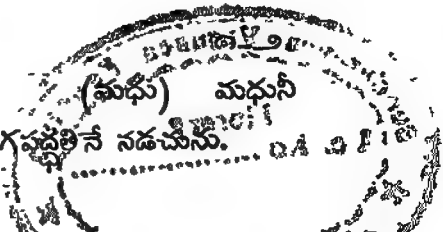
౧-౨	౩-౪-౫	౬-౭	సంబోధన
‘గో’	గావౌ	గోభ్యాం	గవోః హే గావౌ
‘నా’	నావౌ	నాభ్యాం	నావోః హే నావౌ

స్త్రీలింగ, ఇ-ఉకారాంతములును హరి, గురుశబ్దములవలెనే.

సప్తసకలింగ, ఇ-ఉకారాంతములు, ప్రథమా - ద్వితీయలతో మారును.

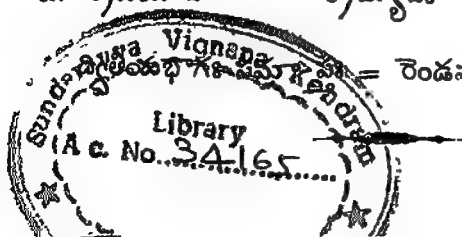
(శుచి) శుచినీ,

తక్కినవిభక్తులు పులింగవద్దనే నడచును.

కియలకు ద్వివచనములు.

లట్	లజ్	లౌట్
ప. లంబేతే	అలంబేతాం	లంబేతాం
మ. లంబేధే	అలంబేథాం	లంబేథాం
ఉ. లంబావహే	అలంబావహి	లంబావహై
ఏథి	ల్పట్	ల్పజ్
ప. లంబేయాతాం	లంబిప్యేతే	అలంబిప్యేతాం
మ. లంబేయాథాం	లంబిప్యేథే	అలంబిప్యేథాం
ఉ. లంబేవహి	లంబిప్యావహి	అలంబిప్యావహి
లట్	లజ్	లౌట్
ప. క్రిణీతః	అక్రిణీతాం	క్రిణీతాం
మ. క్రిణీథః	అక్రిణీథాం	క్రిణీతం
ఉ. క్రిణీవః	అక్రిణీవ	క్రిణీవ
ఏథి	ల్పట్	ల్పజ్
ప్ర. క్రిణీయాతాం	క్రేవ్యతః	అక్రేవ్యతాం
మ. క్రిణీయతం	క్రేవ్యథః	అక్రేవ్యథాం
ఉ. క్రిణీయావ	క్రేవ్యావః	అక్రేవ్యావ

రెండవభాగము ముగిసెను.

ద్వితీయభాగసార్థపదానుక్రమణిక

అ

అంగుష్ఠం=బొటనచేలు
అంగుళి=ప్రాలు
అంజలిః=దోసిలి
అంజలిమాత్రం=దోసెడు
అంతః=చివరకు
అంతికా=ప్రాయ్య
అంధః=గ్రుడ్డివాడు
అప్యత్యా=చేయకుండ
అక్రిణ్=కొనిరి
అక్రిణాం=కొంటిని
అక్రిణా=కొంటిని
అక్రిణాత్=కొనెను
అక్రిణీత=కొంటిరి
అక్రిణీరిం=ఇద్దరు కొంటిరి
అక్రిణీతాం=ఇద్దరు కొనిరి
అక్రిణీమ=కొంటిమి
అక్రిణీవ=ఇద్దరము కొంటిమి
అక్రేష్యం=సేను కొన్నయెడల
అక్రేష్య=నీవు కొన్నయెడల
అక్రేష్యత్=(వాడు...)కొన్నయెడల
అక్రేష్యతం=మీరిద్దరుకొన్నయెడల
అక్రేష్యమ=మేము కొన్నయెడల
అక్రేష్యర=మే మిద్దరము కొన్నయెడల
అగ్ని=నిప్పు
అజానక్=తెలిసికొనిరి
అజానా=తెలిసికొంటిని
అజానాత్=తెలిసికొనెను

అజానీత=తెలిసికొంటిరి
అజానీతం=ఇద్దరు తెలిసికొంటిరి
అజానీమ=తెలిసికొంటిమి
అజానీవ=ఇద్దరము తెలిసికొంటిమి
అజ్ఞాయత=తెలియబడెను
అట్టం=వంటచెఱుకు
అధికం=ఎక్కువ
అనుగచ్ఛతి=వెంటడించుచున్నాడు
అనుధావతి=వెంటబరుగెత్తు
అనుపవం=వెంటనే ప్రున్నాడు
అనుభవతి=అనుభవించుచున్నాడు
అనుభూయ=అనుభవించి
అనుభూయతే=అనుభవించబడు
అన్యః=ఇంకొకడు [చున్నది
అన్యత్=ఇంకొకటి
అన్యః=ఇంకొకె
అన్యాని=ఇంకొన్ని
అన్యగచ్ఛత్=వెంటబోయెను
అన్యధావత్=వెంటబరుగెత్తెను
అన్యభవత్=అనుభవించెను
అన్యభూయత=అనుభవించబడెను
అపరిత=అజానుచున్నాడు
అపరాధః=సేరము, తప్పు
అపహరి=అపహరించుచున్నాడు
అపూపః=అప్పుము, అప్పచ్చి
అపేక్ష=అపేక్షించుచున్నాడు
అపేక్షా=కొరిక
అపేక్షిత=కొరబడిన

అపేక్ష్యతే=కోరబడుచున్నది
 అపైక్షతే=అపేక్షించెను
 అబధ్నాం=కట్టివేసితిని
 అబధ్నాః=కట్టివేసితివి
 అబధ్నాత్=కట్టివేసెను
 అబ్జః=అద్దము, సంవత్సరము
 అభంత్యం=కట్టివేసితిని
 అభంత్యత్=కట్టివేసెను
 అభావః=లేమి. లేకపోవుట
 అభిప్రాయః=అభిప్రాయము
 అభిముఖం=ఎదురుగా
 అభియోగః=దావా, వ్యాజ్యము
 అమావాస్యః=అమావాస్య
 అరుణః=ఎఱ్ఱని
 అరుణాయతే=ఎఱ్ఱబారుచున్నాడు
 అర్గళా=తలుపునకు వేయగడియ
 అర్పయతి=అప్పగించుచున్నాడు
 అలర్కః=పీచ్చికుక్క
 అలంబతే=వ్రేలాడిన
 అలంబథాః=వ్రేలాడితివి
 అలంబంతః=వ్రేలాడితి
 అలంబధ్వం=వ్రేలాడితిని
 అలంబామహి=వ్రేలాడితిమి
 అలంబావహి=ఇద్దరము వ్రేలాడితిమి
 అలంబిష్యామహి=మేము వ్రేలాడిన
 అలంబిష్యావహి=ఇద్దరము వ్రేలా
 [డితిమేని
 అలంబిష్యేతాం=ఇద్దరు వ్రేలాడిరేని

అలంబిష్యేథాం=ఇద్దరు వ్రేలాడితిరేని
 అలంబే=వ్రేలాడితిని
 అలంబేతాం=ఇద్దరు వ్రేలాడితి
 అలంబేథాం=ఇద్దరు వ్రేలాడితిని
 అవకాశః=వీలు
 అవస్థుంతి=దంచుచున్నారు
 అవరోక్ష్యతి=దిగఁగఁడు
 అవరోపణం=దింపుట
 అవరోపయతి=దింపుచున్నాడు
 అవరోహణం=దిగుట
 అవరోహతి=దిగుచున్నాడు
 అవహంతి=దంచుచున్నాడు
 అశిష్యతి=తినఁగఁడు
 అశ్నాతి=తినుచున్నాడు
 అస్తమయతే=అస్తమించుచున్నాడు,
 [కుంకుచున్నాడు
 అస్మాదృశః=మావంటివాడు

అ

ఆకర్ణయతి=వినుచున్నాడు
 ఆకర్ణ్య=విని
 ఆకాశః=ఆకాశము
 ఆక్షిపతి=ఆక్షేపించుచున్నాడు
 ఆక్షేప్యతి=ఆక్షేపించఁగఁడు
 ఆగత్య=వచ్చి
 ఆగమనం=వచ్చుట
 ఆజకం=మేకలమంద
 ఆజాపనం=ఆజ్ఞాపించుట
 ఆజ్ఞాపయతి=ఆజ్ఞాపించుచున్నాడు
 ఆజ్ఞాప్య=ఆజ్ఞాపించి

ఆణకః=అణా

ఆతపః=ఎండ

ఆదికః=మొదలైన

ఆధిపత్యం=గొప్పతనము

ఆనాయయతి=తెప్పించుచున్నాడు

ఆనాయ్య=తెప్పించి

ఆన్య=పుల్లని

ఆన్యత్వం=పుల్లదనము

ఆరభతే=ఆరంభించుచున్నాడు

ఆరభ్యతే=ఆరంభించబడుచున్నది

ఆరుణ్యం=ఎఱ్ఱదనము

ఆరుహ్య=ఎక్కి

ఆరోపణం=ఎక్కించుట

ఆరోపయతి=ఎక్కించుచున్నాడు

ఆరోప్య=ఎక్కించి

ఆరోహణం=ఎక్కుట

ఆరోహతి=ఎక్కుచున్నాడు

ఆర్ద్ర=తడిన

ఆలోచన=ఆలోచించుట

ఆలోచయతి=ఆలోచించుచున్నాడు

ఆలోచ్య=ఆలోచించి

ఆశా=ఆస, దిక్కు

ఆహ్వాపయతి=పిలిపించుచున్నాడు

ఇ

ఇచ్ఛతి=కోరుచున్నాడు

ఇతస్తతః=ఇటు నటు

ఈ

ఈషత్=కొద్దిగా

ఉ

ఉక్షతి=చెల్లుచున్నాడు

ఉత్తరాయణం=ఉత్తరాయణము

ఉత్తిష్ఠతి=లేచుచున్నాడు

ఉత్పతతి=ఎగురుచున్నాడు

ఉత్సవః=పండుగ

ఉత్తుం=లేచుట

ఉత్థానం=లేచుట

ఉత్థాపనం=లేపించుట

ఉత్థాపయతి=లేపించుచున్నాడు

ఉత్థాప్య=లేపించి

ఉత్థాయ=లేచి

ఉత్థాస్యతి=లేవగలడు

ఉత్పాటయతి=పీకుచున్నాడు

ఉత్సాహః=ఉత్సాహము

ఉదఘాటయత్=తెరిచెను

ఉదతిష్ఠత్=లేచెను

ఉదస్తాపయత్=లేపించెను

ఉదయతే=ఉదయించుచున్నాడు

ఉద్ఘాటయతి=తెరిచుచున్నాడు

ఉద్ఘాతయ=పుట్టి

ఉద్యోగః=ఉద్యోగము

ఉద్దిశతి=ఉద్దేశించుచున్నాడు

ఉద్దేశః=ఉద్దేశము (అభిప్రాయము)

ఉద్వేగయతి=ఉబ్బుచున్నది

ఉన్మత్తి=పిచ్చివాడు

ఉన్మూలయతి=పెల్లగించుచున్నాడు

ఉపవిశతి=కూర్చుండుచున్నాడు

ఉపవిశ్య=కూర్చుండి

ఉపేక్ష్యతి=కూర్చుండఁగలఁడు

ఉపవేశయతి=కూర్చుండఁబెట్టు

[చున్నాఁడు

ఉపవేశయితుం=కూర్చుండఁబెట్టుటకు

ఉపవేశయిష్యతి=కూర్చుండఁబెట్టఁ

ఉపవేశ్య=కూర్చుండఁబెట్టి [గలఁడు

ఉపవేష్టుం=కూర్చుండుటకు

ఉపావిశత్=కూర్చుండెను

ఉపావేశయత్=కూర్చుండఁబెట్టెను

ఉష్ణః=చెచ్చని

ఉష్ణత్యం=వేడి

ఊ

ఊహతి=ఊహించుచున్నాఁడు

ఋ

ఋషిః=ఋషి

ఏ

ఏకం=ఒకటి

ఏకః=ఒకఁడు

ఏకవారం=ఒకమారు

ఏకా=ఒకతె

ఏకయా=ఈమెచేత

ఏకత్=ఇది

ఏతస్యాం=ఈమెయందు

ఏతస్యాః=ఈమెవల్ల, ఈమెయొక్క

ఏతస్యై=ఈమెకొఱకు

ఏతాం=ఈమను

ఏతాః=ఈస్త్రీలు, ఈస్త్రీలను

ఏతాని=ఇవి, వీనిని

ఏతాభిః=ఈస్త్రీలచేత

ఏతాభ్యః=ఈస్త్రీలకొఱకు

[ఈస్త్రీలవలన

ఏషా=ఈమె, ఈ

ఔత్తరాహః=ఉత్తరాదివాఁడు

క

కంఠికా=చువ్వెన

కథనం=చెప్పుట

కథయతి=చెప్పుచున్నాఁడు

కథయిత్వా=చెప్పి

కథా=కథ

కదిశీ=అరటి

కనిష్ఠః=కడసారి, చిన్న

కపిల=నల్లని

కర్ణః=చెవి

కర్తవ్యం=చేయవలసిన

కర్తా=చేయువాఁడు

కర్త్రీ=చేసెడు (స్త్రీ)

కర్మిష్ఠః=కర్మకర్తృధగలవాఁడు

కలహాయతే=పోట్లాడుచున్నాఁడు

కల్పయతి=కల్పించుచున్నాఁడు

కా=ఎవరే?

కాం=ఎవరెచు?

కాకః=కాకి

కారవేల్లః=కాకరకాయ

కారావరణం=బంబెలదొడ్డి

కార్యం=పని, చేయఁదగ్గది

కిం=ఏమి, ఏది?

కిరతి=ఒలకఁబోయుచున్నాఁడు

కిశోరః=పిల్ల, కూన
 కీటః=పురుగు
 కీడ్మశః=ఎటువంటి?
 కుంతతి=మొక్కపోవుచున్నది
 కుంభాండః=గుమ్మడికాయ
 కుక్కుట=కోడిపుంజు
 కుక్కుటీ=కోడిపెట
 కుత్రప్య=ఎక్కడివాడు?
 కుప్యతి=కోపగించుచున్నాడు
 కుశుఘాః=దూలపలు
 కువలయం=కలువపువ్వు
 కూజతి=కూయుచున్నాడు
 కూర్మః=తాచేలు
 కూష్మాండః=బూడిదగుమ్మడికాయ
 కృతః=చేయబడిన
 కృత్యం=పని
 కృష్ణా=కృష్ణాది
 కేశాః=వెండ్రుకలు
 కోపః=కోసము
 కోశాతకీ=దీరకాయ
 క్రందతి=అరిచుచున్నాడు-వీడ్చు
 క్రమః=వరుస [చున్నాడు
 క్రమశః=క్రమముగా
 క్రిణాతి=కోరుచున్నాడు
 క్రిణాతు=కోసనిమ్ము
 క్రిణాని=నేను కొందునుగాక
 క్రిణామి=కోనుచున్నాను
 క్రిణాసి=కోనుచున్నావు
 క్రిణీయాం=నేను కొనవలయును
 క్రిణీయాః=నీవు కొనవలెను

క్రిణీహి=కోనుము
 క్రిణీయాత్=వాడు కొనవలెను
 క్రిత్వా=కొని
 క్రియమాణ=కొనబడుచున్న
 క్రేతుం=కోనుటకు
 క్రేవ్యతి=కొనఁగలఁడు
 క్రవ్యసి=కొనఁగలవు
 క్రేష్టమి=కొనఁగలను
 క్వత్య=ఎక్కడివాడు?
 క్షాళయిశవ్య=కడుగవలసిన

ఖ

ఖంజః=కుంటివాడు
 ఖండశః=ముక్కముక్కలుగా
 ఖగః=పక్షి
 ఖగః=గాడిద
 ఖాండ్యరోతి=కాండ్రించు
 [చున్నాడు

గ

గంగా=గంగానది
 గంగాలయః=గంగాశము
 గంతవ్య=వెళ్ళవలసిన
 గత=వెళ్ళిన
 గత్వా=వెళ్ళి
 గమనం=వెళ్ళుట
 గరుహః=గరుత్మంతుడు
 గర్భగృహం=గది
 గర్వతి=గర్వపడుచున్నాడు
 గళతి=జాణుచున్నాడు
 గవాక్షః=కిటికీ

గాళయతి=గాలిం చుచున్నాడు
 గిళతి=మిగిలించుచున్నాడు
 గుడం=బెల్లము
 గుంజతి=కొదచేయుచున్నాడు
 గువతి=ఏరుగుచున్నాడు
 గృధ్ర=గృద్ధ
 గృహీత్వా=పట్టుకొని
 గృహ్ణాతి=పట్టుకొనుచున్నాడు
 గోదా=గోదావరినదే
 గోధనం=ఆవులమంద
 గోధూమా=గోదుమలు
 గౌ=ఆవు, ఎద్దు
 గ్రంథ=గ్రంథము
 గ్రహీతుం=పట్టుకొనుటకు
 గ్రహీవ్యతి=పట్టుకొనఁగఁడు
 గ్రామ=ఊరు
 గ్రీష్మకాల=వేసంగి
 గ్లో=చంద్రుడు

ఘ

ఘటికా=గడియకాలము
 ఘన=దట్టమయిన
 ఘాటా=గానుగ
 ఘాస=గడ్డి
 ఘృతకోకాతకే=నేతీరీరకాయ
 ఘోష=వల్లె

చ

చంద్ర=చంద్రుడు
 చంద్రీకా=వెన్నెల
 చంపకం=సం వెంగ

చతుక=పిచ్చుక
 చణకా=సెనగలు
 చతుర=నేర్పరి
 చతుర్థ=నాల్గవ
 చతుర్థి=చలితి
 చతుశ్చక్ర=నాలుగుమార్లు
 చలచిత్త=చలచిత్తుడు
 చలయతి=దలచుచున్నాడు
 చాక=చాక
 చాకచక్ర=చాకచక్రము
 చాతుర్యం=చాతుర్యము
 చాలశుతి=జల్లించుచున్నాడు
 చాలిని=జల్లెడ
 చింతయతి=చింతించుచున్నాడు
 చింతా=చింత-ఆలోచన
 చిత్వా=ప్రోగుచేసి
 చివోతి=ప్రోగుచేయుచున్నాడు
 చిబుక=గడ్డము
 చేవ్యతి=ప్రోగుచేయఁగఁడు

ఛ

ఛిత్వా=నఱకి
 ఛిన్న=నఱకబడిన
 ఛేత్తుం=నఱకుటకు
 ఛేదయతి=నఱకుచున్నాడు
 ఛేదయిత్వా=నఱకి
 ఛేదిత=నఱకబడిన

జ

జంబుక=నక్క
 జనివ్యతే=పుట్టుఁగఁడు
 జాయతే=పుట్టుచున్నాడు

జాగరః } మేల్కొనుట
 జాగరణం }
 జానంతి=తెలిసికొనుచున్నార
 జానాతి=తెలిసికొనుచున్నాడు
 జానీత=తెలిసికొనుడి
 జానీథ=మీరు తెలిసికొనుచున్నార
 జానీమః=తెలిసికొనుచున్నాము
 జానీయాః=నీవు తెలిసికొనవలసినది
 జానీయాత్=తెలిసికొనవలెను
 జానీహి=తెలిసికొనుము
 జామాతా=అల్లుడు
 జాయతే=పుట్టుచున్నాడు
 జీరకః=జీలకఱ్ఱ
 జ్ఞాత=తెలియఁబడిన
 జ్ఞాతుం=తెలియుటకు
 జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని
 జ్ఞానం=తెలివి
 జ్ఞాపయతి=తెలుపుచున్నాడు
 జ్ఞాయతే=తెలియఁబడుచున్నాడు
 జ్ఞాపయిత్వా=తెలిపి
 జ్ఞాస్యతి=తెలియఁగలఁడు
 జ్ఞాస్యతే=తెలియఁబడఁగలఁడు
 జ్యేష్ఠః=పెద్దవాడు
 జ్వలతి=మండుచున్నది
 జ్వలయతి } వెలిగించుచున్నాడు,
 జ్వలయతి } మండించుచున్నాడు

ఝ

ఝంకారః=ఝంకారము
 ఝిల్లికా=కీచురాయి

డ

డయతే=గురుచున్నాడు
 డోలయతి=ఊచుచున్నాడు
 డోలాయతే=ఊగుచున్నాడు

త

తంత్రీవార్తా=తెలిగ్రాము
 తండులాః=బియ్యము
 తత్=అది, ఆ, అందువల్ల
 తదీయః=వానిదైన, వానిది, వాని
 తఃతి=కాల్పుచున్నాడు [వాడు
 తయా=ఆమెచేత

తర్కయతి=ఊహించుచున్నాడు
 తస్యాం=ఆమెయందు
 తస్యాః=ఆమెవల్ల, ఆమెయొక్క
 తస్యై=ఆమెకొఱకు
 తాం=ఆమెను
 తాః=ఆస్త్రీలు, ఆస్త్రీలను
 తాని=అవి, వానిని

తాదృశః=అటువంటి
 తాపః=తాపము
 తాద్యః=ఆస్త్రీలకొఱకు, వల్ల
 తాభిః=ఆస్త్రీలచేత
 తావతేన } అంతమాత్రము
 తావన్మాత్రేన } చేతనే
 తాను=ఆస్త్రీలయందు
 తిక్త=చేదయిన

తిక్తత్వం=చేద

తిలకం=బొట్టు

తిలఘాతకః=తెలికటవాడు

తిష్ఠతి = నిల్చున్నాడు
 కుండిలః = పాజ్జవాడు
 కృతీయా = కదియ
 తేజతి
 తేజఃకతి } పదును పెట్టుచున్నాడు

తైలిః = తెలికలవాడు
 తిగతి = వదిలిపెట్టుచున్నాడు
 త్రి = ముమ్మారు
 కృత్యతి = తెగుచున్నది
 త్రోటయతి = త్రెంచుచున్నాడు
 త్వవీయః = వీవాడు, నది
 త్వద్వశః = నీవంటివాడు

ధ

దక్షిణతి = దక్షిణముగా
 దక్షిణాయనం = దక్షిణాయనము
 దయా = దయ
 దరిద్రః = దరిద్రుడు
 దర్శనం = దర్శనము
 దర్శందర్శం = చూచుచూచి
 దర్శనం = చూపు
 దర్శనీయః = చూడదగిన
 దశం = ఆకు, దశము
 దశతి = పగులుచున్నది
 దహతి = కాల్చుచున్నాడు
 దాక్షిణాత్యః = దక్షిణాదివాడు
 దాతా = దాత, ఇచ్చువాడు
 దాతుం = ఇచ్చుటకు
 దానం = ఈవి
 దాపనం = ఇప్పించుట
 దాపయతి = ఇప్పించుచున్నాడు

దారిద్ర్యం = పేదరికము
 దాష్ట్యం = దృఢత్వము
 దిశతి = ఇచ్చుచున్నాడు - చూపించు
 దీపః = దీపము [చున్నాడు
 దుర్బలః = దుర్బలండు
 దుర్మార్గః = దుష్టుడు
 దుర్లభః = దొరకనిది
 దుహితా = కూతురు
 దూషికా = పుసి
 దృఢః = ట్టిదెన
 దృశ్య = చూడదగిన
 దృశ్యతే = కనబడుచున్నాడు (ది)

దృష్ట = కనబడిన
 దోషః = దోషము
 ద్యౌః = స్వర్గము
 ద్రక్ష్యతే = కనబడగలడు (దు)
 ద్రౌపదం = పెరుగు
 ద్రౌమ్యః = దమ్మిడి
 ద్రవతి = చెమ్మగిల్లుచున్నది
 ద్రవ్యవ్యయః = చూడబడవలసిన
 ద్రుహ్యతి = ద్రోహము చేయు

ద్వారం = వాకిలి [చున్నాడు
 ద్వి = రెండుమార్లు
 ద్వితీయా = విదియ
 ద్విధా = రెండుగా

ధ

ధనం = డబ్బు
 ధరణం = ధరించుట
 ధరతి = ధరించుచున్నాడు

ధవళ=తెల్లని
 ధవళాయతే=తెల్లబారుచున్నది
 ధావనం=పరుగెత్తుట, తోముట
 ధావళ్యం=తెలుపు
 ధావిత్యా=పరుగెత్తి, తోమి
 ధృత్వా=ధరించి
 ధ్యాయతి=ధ్యానించుచున్నాడు
 ధ్యాంతం=చీకటి

న

నక్షత్రం=నక్షత్రము
 నఖః=గోరు
 నఖితి=గోరుచున్నాడు, గోరుచున్నాడు
 నదతి=మోగుచున్నది
 నవీ=వీలు
 ననందా=ఆడుబిడ్డ
 నవరతం=వెన్న
 నాథః=నాథుడు, పెనిమిటి
 నాదయతి=మోగించుచున్నాడు
 నామధేయం=పేరు
 నారికేళః=కొబ్బరిచెట్టు
 నాసా=ముక్కు
 న్యాయస్థానం=కోర్టు
 నిఖనతి=ప్రహతుచున్నాడు
 నిఖాయ=ప్రాంతి
 నిద్రా=నిద్ర
 నిద్రాతి=నిద్రపోవుచున్నాడు
 నిధి=నిధి
 నిపుణః=నేర్పరి

(2)

నిర్భయం=భయము లేకుండ
 నిష్పీడయతి=పిండుచున్నాడు,
 నిష్పీడ్య=పిండి, ఒత్తి [ఒత్తుచున్నాడు
 నూతన=కొత్త
 నైపుణ్యం=నేర్పరితనము
 నాః=ఓడ, పడవ
 న్యఖనత్=ప్రాంతము
 ప

పంకః=బురద
 పంచకర్త్య=అయిదుమార్లు
 పంచమీ=పంచమి
 పంచాంగం=పంచాంగము
 పక్ష=కాడికన-పండిన
 పక్షః=కొక్కువైపు
 పటపటాయతే=పటపటలాడుచున్నది
 పటోలి=పొట్ల
 పతనం=చదువుట
 పరిత=చదువబడిన
 పరిత్యా=చదివి
 పరితవ్య=చదువబడవలసిన
 పత్యమాన=చదువబడుచున్న
 పతనం=పడుట
 పదార్థః=పదార్థము, శస్త్రపు
 పద్యం=తామరపువ్వు
 పనిసః=పనసచెట్టు
 పరకుః=గండ్రగొడ్డలి
 పరివేషయతి=వడ్డించుచున్నాడు
 పరివేషయ్యతి=వడ్డించగలడు

పరిష్కర్తం=పరిష్కరించుటకు
 పరిష్కృత్య=పరిష్కరించి
 పర్యవేషయత్=వడించెను
 పాపిష్ఠ=పాపిష్ఠుడు
 పామా=గజ్జి
 పాశ్చాత్య=పశ్చిమ దేశస్థుడు
 పాషణి=టాయి
 పితా=తండ్రి
 పితామహ=తండ్రితండ్రి
 పితామహీ=నాయనమ్మ
 పిండం=ముద్ద
 పిణ్యాకం=తెలికపిండి
 పీత=తాగబడిన-పచ్చని
 పీత=నీట
 పీవర=బలిసిన
 పుంఖి=పిడి
 పురత=ముందుగా-ఎదుట
 పురీషం=పియ్య
 పురుష మాత్రం=నిలిచెడు
 పుష్టతి=పోషించుచున్నాడు
 పూర్వ=నిండిన
 పూర్ణిమా=పున్నమ
 పూయం=చీమ-మరుగుడు
 పూయ కే=మరుగెత్తుచున్నది
 పేటతి=అల్లుచున్నాడు
 పేటా } = పెట్టె
 పేటికా }
 పేషయతి = పిసుకుచున్నాడు
 పోత=శిశువు
 పోషితుం=పోషించుటకు

పోషిత్వా=పోషించి
 పోషివ్యతి=పోషించగలడు
 ప్రకాశ కే=ప్రకాశించుచున్నాడు
 ప్రకాశివ్య కే=ప్రకాశించగలడు
 ప్రతిదేఖి=జవాబు తీరము
 ప్రథమత=మొదట
 ప్రపరశ్య=అవలెల్లుండి
 ప్రభులతి=వికసించుచున్నది
 ప్రబోధ=మెలకువ
 ప్రబోధతి=మేల్కొనుచున్నాడు
 ప్రభృతి=తెల్లవారుచున్నది
 ప్రమాద=పొర పాటు
 ప్రమాద్యతి=పొర పడుచున్నాడు
 ప్రయాతి=బయలుదేరుచున్నాడు
 ప్రయా స=అలసట
 ప్రవహతి=పాటుచున్నది
 ప్రవిశతి=చొచ్చుచున్నాడు
 ప్రవిశ్య=చొచ్చి, ప్రవేశించి
 ప్రవేశ్యతి=చొచ్చగలడు
 ప్రవేశ=చొరవ
 ప్రవేశనం=చొచ్చుట, చొప్పించుట
 ప్రవేశయతి=ప్రవేశపెట్టుచున్నాడు,
 [చొప్పించుచున్నాడు
 ప్రవేశయివ్యతి=చొప్పించగలడు
 ప్రసాదయతి=బ్రతిమాలుకొను
 [చున్నాడు
 ప్రసారయతి=చాచుచున్నాడు,
 [పరచుచున్నాడు
 ప్రసారయివ్యతి=పరచగలడు -
 [చాచగలడు

ప్రసార్య=చాచి-పరచి
 ప్రసూత=కనిన, ఈనిన
 ప్రసూయ=కని
 ప్రస్థ=తూమెడు [చున్నాడు
 ప్రస్థాపయతి=ప్రయాణము చేయుచు
 ప్రస్థోటతి=చెరుగుచున్నాడు
 ప్రహర=దెబ్బ-ఛాము
 ప్రహ్య=మొన్న
 ప్రకాశత=ప్రకాశించెను
 ప్రాచ్య=తూర్పుదేశముడు
 ప్రాక్ష్యాక=న్యాయాధికారి
 ప్రారంభి=మొదలుపెట్టుట
 ప్రావిశత్=ప్రవేశించెను
 ప్రావేశయత్=ప్రవేశపెట్టెను
 ప్రాసారయత్=చాచెను-పరచెను

భ

భణః-భణా=వడగ
 భాణిత=కండచక్కెర, పటిక బెల్లము
 భేణికా=భేణీ
 భేన=చురుగు, బురుగు

బ

బక=కొంగ
 బంధనం=కట్టుబాటు
 బంధంబంధం=కట్టికట్టి
 బధాన=కట్టివేయుము
 బధ్నాతి=కట్టివేయుచున్నాడు
 బధ్నాతు=కట్టివేయుగాక
 బధ్నాని=నేను కట్టివేయనిమ్ము
 బధ్నామి=కట్టివేయుచున్నాను

(3)

బధ్నాని=కట్టివేయుచున్నావు
 బధ్నన్య=కట్టివేయవలసిన
 బధ్నాన్య=కట్టివేసి
 బధ్న=చెవిటివాడు
 బధ్నిత=కట్టివేయుడు
 బధ్నియాం=నేను కట్టివేయవలెను
 బధ్నియాః=నీవు కట్టివేయవలెను
 బధ్నియాత్=వాడు కట్టివేయవలెను
 బధ్నియామ=మేము కట్టివేయవలెను
 బంధుం=కట్టుటకు
 బలతి=బలపడుచున్నాడు
 బలం=బలము
 బలిప్త=బలముకలవాడు
 బాంధవ=చుట్టము
 బాధిత=బాధింపబడిన
 బాధితన్య=బాధింపబడవలసిన
 బాధ్యమాన=బాధింపబడుచున్న
 బీజం=గింజ
 బృంహణం=ఘోంకారము
 బృంహతే=ఘోంకారముచేయుచున్నది

భ

భక్షతి=భక్షించుచున్నాడు
 భగినీ=తోచుట్టువు
 భగ్న=రికిగిన
 భవణం=మొలుగుట
 భవతి=మొలుగుచున్నది
 భంత్స్యతి=కట్టగలడు
 భంత్స్యసి=కట్టగలవు
 భంత్స్యమి=కట్టగలను
 భాగ=భాగము

భాగ్యం=భాగ్యము
 భాగి=సేయఁ మేనల్లుడు
 భాతి=తో చుచున్నది ప్రకాశించు
 భావః=పాప అభిప్రాయము
 భిష్యతే=బ్రద్దలగుచున్నది
 భిందతి=పగులకొట్టుచున్నాడు
 భృష్టతి=వేగించుచున్నాడు
 భృష్ట=వేగిన
 భేదయతి=వేరుపఱచుచున్నాడు -
 [బ్రద్దలకొట్టుచున్నాడు
 భృమతి=తిరుగుచున్నాడు - పొర
 [పడుచున్నాడు
 భృమయతి=త్రిస్స చున్నాడు-పొర
 [పెట్టుచున్నాడు
 భృమయతి=త్రిప్తిం చుచున్నాడు
 ము
 మంథనం=చిలుకుట, తరుచుట
 మంథం=మంథం=చిలికి చిలికి,
 [తరిచి తరిచి
 మంథితవ్యం=చిలుకి బ్రవలనైన
 మంథితుం=చిలుకుటకు
 మంథిత్యా=చిలికి-తరిచి
 మంథివ్యతి=చిలుకఁగఁడు
 మగ్న=మునిగిన
 మతి=బుద్ధి
 మత్స్యః=పేప
 మచ్చః=మచ్చ
 మత్స్యకీ=పొన్న గంటిహార
 మథితం=మట్టిగ-చిలుకఁబడిన

మథ్నాతి=చిలుకుచున్నాడు
 మదీయః=నావాడు, నాది
 మదు=తేనె
 మధుప్రటలం=తేనెతెట్టె
 మదుర=తియ్యని
 మధ్యమః=నడుము-నడిమివాడు -
 మయూరః=నెమిలి [మధ్యస్థుడు
 మరణం=చావు
 మర్దయతి=మర్దించుచున్నాడు
 మల్లికా=మల్లెతీగ
 మహాన=సంపంతులు
 మహిమః=మన్న
 మహిషీ=గేదె
 మాతా=తల్లి
 మాతామహా=తల్లితండ్రీ
 మాతామహీ=అమ్మమ్మ
 మాతి=ఇముడుచున్నది - కొల్లు
 [చున్నాడు
 మాతులః=మేనమామ
 మాతులానీ=మేన తల్లి
 మాత్రం=ఎడు - ఏ
 మాదృకే=నావంటి
 మాధుర్యం=తీపి
 మాపయతి=ఇముడ్చుచున్నాడు -
 [కొలిపించుచున్నాడు
 మారణం=చంపుట
 మారికా=చిహ్నాచి - పేగు
 మార్గయతి=వెదకుచున్నాడు
 మాషః=మినుములు
 మాసః=నెల

మాహి=ఇముడుము-కొల్పుము
 ముంచతి=విడుచుచున్నాడు
 ముకుళ=మొగ్గ
 ముక్త=విడువబడిన
 ముగ్ధ=అందమయిన- తెలివితక్కువైన
 ముని=ముని
 మూఢ=మూఢుడు
 మూఢత్వం=తెలివితక్కువ
 మార్గ= మార్గం
 మూల్యం = విలువ, ఖరీదు
 మృగ=మృగము
 మృత్యు=మచ్చి
 మోఘ=వ్యర్థం
 మోచయతి=విడిపించుచున్నాడు
 మాఘ్యం=మొద్దుతనము- తెలివితక్కువ
 య

యత=ఏ, ఏదో
 యత్రకుత్రవా=ఎక్కడనో ఒకచోట
 యథాకథంవా=ఎట్లాగో ఒకట్లా
 యథా కాలం=వేళతప్పకుండా
 యథావిధి=ఏలోసము లేకుండా
 యథాశక్తి=చేతనయినంతవరకు
 యథేష్ఠం=ఇష్టమువచ్చినట్లు
 యాతి=వెళ్ళుచున్నాడు
 యాతు=నాడు వెళ్ళినీ
 యాని=ఏవో-నేను వెళ్ళినీ
 యాసయతి=గడపుచున్నాడు
 యామః=జాము- వెళ్ళుచున్నాము
 యావజ్జీవం=బ్రతికింతవరకు

యాహి=వెళ్ళుము
 యాస్మాదృశః=మీవంటివాడు
 యూకా=పేను

ర

రథ్యా=రస్తా
 రమణీయ=అందమైన
 రాజమాహా=అలచందలు
 రిక్త=శూన్య, వట్టి, ఖాళీ
 రూఢ్యా=మొలిచి, పెరిగి
 రూపకం=రూపాయి
 రేఖా=గీత
 రోగ=రోగము
 రోపితే=సయించుచున్నది, రుచించు
 రోమంథ=నెమరు [చున్నది
 రోమంధాయతే=నెమరువేయుచున్నది
 రోష=రోషము
 రోహతి=మొచ్చుచున్నది, పెరుగు
 [చున్నది

ల

లంబితే=వ్రేలాడుచున్నాడు
 లంబంతే=వ్రేలాడుచున్నారు
 లంబేతే=ఇద్దరు వ్రేలాడుచున్నారు
 లంబినే=వ్రేలాడుచున్నావు
 లంబే=వ్రేలాడుచున్నాను
 లంబయతి=వ్రేలాడవేయుచున్నాడు
 లంబామహే=వ్రేలాడుచున్నాము
 లంబతాం=నాడు వ్రేలాడనీ
 లంబంతాం=నాడు వ్రేలాడనీ
 లంబస్వ=వ్రేలాడుము

లంఘామహై=వేలాడుదము, మేము
 లంబధ్వం=వేలాడండి [వే]లాడనీ
 లంబివ్యతే=వే]లాడఁగలడు
 లంబేత=వే]లాడవలె
 లంబేథాః=నీవు వేలాడవలె
 లంబేధ్వం=మీరు వేలాడవలె
 లంబేయ=నేను వేలాడవలె
 లంబేమహి=మేము వేలాడవలె
 లంబై=నేను వే]లాడనీ
 లంబేరిక్=వారు వే]లాడవలె
 లగతి=తగుల్కొనుచున్నది
 లలాటం=కొసలు
 లవనం=కోయుట
 లవిరీయ=కోయవలసిన
 లవిరవ్య=కోయబడవలసిన
 లవిశా=కోయువాడు
 లవికుం=కోయుటకు
 లవివ్యతి=కోయఁగలడు
 లవ్య=కోయఁదగిన
 లాశతి=పేలాలువేగించుచున్నాడు
 లాలయతి=బుజ్జగించుచున్నాడు
 లిఖిత=వ్రాయబడిన
 లిఖిత్యా=వ్రాసి
 లినాతి=అంటుకొనుచున్నది
 లింపతి=పూయుచున్నాడు
 లిప్త్యా=పూసి
 లీన=అంటుకొన్న
 లునాతి=కోయుచున్నాడు
 లుంపతి=కుంచుచున్నాడు
 లూన=కోయబడిన

లేఖ=ఉత్తరము
 లేఖనం=వ్రాయుట
 లేప్తుం=పూయుటకు
 లేప్యతి=పూయఁగలడు
 లేవ్యతి=అంటుకొనఁగలడు
 లోకః=లోకము
 లోటతి=కెలుకుచున్నాడు

వ

వకులః=పొగడచెట్టు
 వపతి=గొరుగుచున్నాడు
 వమతి=క్రిక్కుచున్నాడు
 వరాహః=పంది
 వర్ణయతి=వర్ణించుచున్నాడు
 వృక్షాలః=వృక్షాలము
 వృత్తి=కురియుచున్నది
 వర్షిష్యతి=కురియఁగలడు
 వహతి=మోయుచున్నాడు
 వాతి=వీచుచున్నది
 వాపయతి=గొరిగించుచున్నాడు
 వాయుః=గాలి
 వారి=నీరు
 విక్రీయ=అమ్మి
 విచారణం=విచారించుట
 విచారయతి=విచారించుచున్నాడు
 విచార్య=విచారించి
 విజ్ఞాపనం=మనవి
 విజ్ఞాపనీయ=విన్నవింపుకొనఁదగిన
 విజ్ఞాపయతి=మనవిచేసికొనుచున్నాడు
 విజ్ఞాప్య=మనవిచేసికొని
 విజ్ఞాప్యః=మనవిచేసికొనఁదగిన

విదారయతి = చీల్చుచున్నాడు
 విండతి = పొందుచున్నాడు
 విధ్యతి = కట్టుచున్నాడు
 విభజతి = విభజించుచున్నాడు, పంచు
 విభజ్య = పంచి [చున్నాడు
 విరమతి = చాలించుచున్నాడు
 విరమ్య = చాలించి
 విరంతుం = చాలించికోసటకు
 విశ్రమ్య = విశ్రమించి
 విశ్రామ్యతి = విశ్రమించుచున్నాడు
 విశ్వాసయతి = నమ్మించుచున్నాడు
 విస్మరితి = మఱచుచున్నాడు
 విహరతి = ఆడుకొనుచున్నాడు
 వీజయతి = విసరుచున్నాడు
 వృణాతి = వరించుచున్నాడు
 వృణీహి = వరించుము
 వృత్తాంతః = కబురు
 వృద్ధిః = వడ్డీ, పెంపు
 వృషస్యతి = ఎడయగుచున్నది
 వేణు = నైదురు
 వేల్లతి = వెళ్ళుచున్నాడు, కదలు
 వైద్యః = వైద్యుడు [చున్నాడు
 వ్యచారయత్ = విచారించెను
 వ్యజనం = విసనకట్ట
 వ్యజ్ఞాపయత్ = మనవిచేసికొనెను
 వ్యయయతి = ఖర్చుపెట్టుచున్నాడు
 వ్యవహరతి = వ్యవహరించుచున్నాడు
 వ్యాఖ్యాతి = వ్యాఖ్యానముచేయు
 వ్యాఘ్రః = పెద్దపులి [చున్నాడు
 వ్యాధః = ఎఱుకలవాడు

శ

శక్యః = అలవియైన
 శపథః = ఒట్టు
 శమయతి = శాంతిఁజేయుచున్నాడు,
 [కుదుర్చుచున్నాడు
 శలలః = వీడుపంది
 శలాటుః = కాయ
 శాకినీ = తోటకూర
 శామ్యతి = తగ్గుచున్నది, కుదురుచున్నది
 శివకః = గూటము
 శివరాత్రిః = శివరాత్రి
 శీతః = చల్లని
 శీతకాలః = చలికాలము
 శీతత్వం = చల్లన
 శీతం = చలి
 శుకః = చిలుక
 శుష్కః = ఎండిన
 శూర్పం = చేట
 శైత్యం = జలలు - చలి
 శోధనం = శోధించుట
 శోధయతి = శుద్ధిచేయుచున్నాడు
 శోధయితుం = శుద్ధిచేయుటకు
 శోధయిత్వా = శుద్ధిచేసి
 శ్యామకందః = చేమదుంప
 శ్యామాయతే = నల్లబారుచున్నది
 శ్యాలకః = బావమఱుది
 శృవణం = వినుట, చెవి
 శ్రావయతి = వినిపించుచున్నాడు
 శ్రుణోతి = వినుచున్నాడు

శుభ్రావని
 శ్రోత క్షయవలసిన
 శ్రోతుంవినుటకు
 శ్రోత్యతివిగలదు
 శ్వయతిహుచ్చుచున్నది
 శ్వకురఃమామ
 ప
 స్థితిహుచ్చుచేయుచున్నాడు
 స
 సకలఃసమస్తము
 సద్భావఃమంచి అభిప్రాయము
 సమకల్పయత్సంకల్పించెను
 సమర్థఃచాలినవాడు
 సమష్ట్యంమొత్తం
 సమాచారఃసమాచారము
 సమాప్తఃముగిసిన
 సమాప్నోతిముగియుచున్నాడు
 సమావిశత్చేరబారెను
 సమావిశతిచేరబారుచున్నాడు
 సమావిశ్యచేరబారి
 సమావేశఃకలయికి
 సమావేశంకలయుట
 సమావేశయత్చేర్చెను
 సమావేశయతిచేర్చుచున్నాడు
 సమావేశయతుంచేర్చుటకు
 సమావేశయ్యతిచేర్చులదు
 సమావేశ్యచేర - చేర్చి
 సమావేష్టం చేరుటకు
 సమావేక్ష్యతిచేరబారలదు

సమీచినఃమంచివాడు
 సముద్రఃసముద్రుడు
 సురటాతోడ
 సర్వం = సమస్తము
 సర్వాప్రతిష్ఠి
 సర్వాణిఅన్నియు
 సంకల్పఃసంకల్పము
 సంకల్పయతిసంకల్పించుచున్నాడు
 సంకల్ప్యఃసంకల్పించి
 సంకుచతిముకుచుకొనుచున్నది,
 [సంకోచించుచున్నాడు
 సంగృహ్ణతిసంగ్రహించుచున్నాడు
 సంగృహ్యఃసంగ్రహించి
 సంతోషఃసంతోషము
 సందిశతిచెప్పిపంపుచున్నాడు
 సంధిఃకన్నము - సంధి
 సంవత్సరఃసంవత్సరము
 సంవారతిచంపుచున్నాడు
 సాఽమె
 సాంత్యయతిఓదార్చుచున్నాడు
 సాంద్రఃదట్టమయిన
 సాధనీయఃసాధింపదగిన
 సాధయతిసాధించుచున్నాడు
 సాధయిత్యసాధింపబడవలసిన
 సాధయతుంసాధించుటకు
 సాధ్యఃసాధింపదగిన
 సామర్థ్యంశక్తి
 సిక్తశతుపడెన
 సిక్త్యాతడిపి
 సింఘాణంఛీమిడి

సింహతి=తడుపుచున్నాడు
 సింహ=సింహము
 సులభ=సులభమయిన
 సువర్ణం=బంగారు
 సూర్య=సూర్యుడు
 సేవలే=సేవించుచున్నాడు-
 [పుచ్చుకొనుచున్నాడు
 సేతస్యతి=సిద్ధించగలదు
 స్తంభ=స్తంభము
 ఘటం=చోటు
 స్థాతవ్య=నిలువవలసిన.
 స్థాపయతి=నిలుపుచున్నాడు
 [ఉంచుచున్నాడు
 స్థాపయిత్వా=నిలిపి
 స్థాపయిష్యతి=నిలుపగలడు
 స్థాప్యతే=నిలుపబడుచున్నాడు
 స్థావ్యతి=నిలుసగలడు
 క్షిత=నిలిచిన
 క్షిత్వా=నిలిచి
 క్షూలం=వాడైన-పెద్దది
 క్షాల్యం=లావు
 స్నాపయతి=స్నానముచేయుచు
 [చున్నాడు

స్నాతి=స్నానముచేయుచున్నాడు
 స్నాస్యతి=స్నానముచేయగలడు
 స్నాహి=స్నానముచేయుము
 స్పృహయతి=కోరుచున్నాడు
 స్పృహ్యతి=స్పృహముచేయు
 [న్నాడు - ప్రేమించుచున్నాడు
 స్మరతి=తలచుచున్నాడు, జ్ఞప్తి
 [యుంచుకొనుచున్నాడు
 స్వతః=స్వయముగా
 స్వభావః=స్వభావము
 స్వీకర్యతి=చెమట్టుచున్నది
 స్వదః=చెమట

హ

హరిః=విష్ణుమూర్తి
 హరిణః=జింక
 హరితాయతే=పచ్చబొరుచున్నది
 హరిదాసుః=హరిదాసు
 హంసః=హంస
 హస్తః=చెయ్యి
 హేమ=పకిలింపు
 హేమతే=పకిలించుచున్నది

పాఠకులకుఁ గొన్నిసూచనలు

1. ప్రతిపాఠములోనిపదములకు గంఠస్థము చేయవలెను.
2. చదివినపాఠములకు నిత్యము రెండుమాఁడుసార్లు చింతనచేయవలెను.
3. ప్రతిపాఠముక్రింద సంభాషారథము సంస్కృతములో వ్రాయఁబడిన వాక్యములను దెలుగులోనికి, దెలుగులో నున్నవానిని సంస్కృతము లోనికిని సరిగా మార్చి చెప్పవలెను.
4. మార్చునపు డాయ పాఠములలోనిపదములకు జూచుచుండరాదు.
5. స్వగృహమునందలివారితోడను, సహాధ్యాయులతోడను సిగ్గుపడక వచ్చి సంతకము సంస్కృతములోనే సంభాషించుచు, వారినిగూడ నట్లే సంభాషింప, బోధింపవలెను.
6. సంభాషించునపుడు కొన్ని తెలుగుపదములకు సంస్కృతపదములు తెలియ కున్నచో, వానికొక కాలోచించుచుండక, తెలుగుపదము లుండెడి లింగములలోనే పెట్టి వాక్యములను ద్వ్యంగాఁ బూర్తిచేయుచుండవలెను.
ఉదా:- (పుం) రాముఁడు=రామః. పుంజు=పుంజుః. కోడె=దూడః
(స్త్రీ) కమలః=కమలా. పెట్ట=పెట్టా. పెయ్య=దూడా
(న) కలము=కలమ్. దుకాణము=దుకాణమ్. బలసము=బలవమ్.
7. ఇందలి యభ్యాసములలోని వాక్యములవంటివాని నేకము కల్పించుకొని యభ్యాసించవలెను.
8. ద్వివచనబహువచనరూపములు తెలియనపుడు 'ద్వయ, త్రయ, చతుష్ట' యాదిపదములకు నామవాచకమునకుఁజేర్చి, యేకవచనమునువలె వాడ వచ్చును.
ఉదా:- 'ఇద్దరు పిల్లలు - నల్లరు బాలికలు' మొదలగువానిని 'బాలక ద్వయం - బాలికాచతుష్టయం' అత్తి - ఆసీత్, అని వాడ వచ్చును.
9. చిన్నచిన్నకథలకు జిన్నచిన్నసంస్కృతవాక్యములలోఁ జెప్పుచు - వ్రాయుచు నుండవలెను.

